

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

A székelyudvarhelyi ev. ref. kollegium
Ifjúsági könyvtára.

1602

Könyvt. sz.

IV 43

*A könyvek kimelését, épségben és tisztán
való tartását figyelembe ajánljuk a nemes ta-
nuló-ifjúságnak.
Választmány.*

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

1672

8553

E.52.1

978

A f. Udvarhelyi és ref. Jo-
Loshola olvasdaják
/877.

39

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

II

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

~~II. 9. 98.~~
ÖNTANULÁS

243

GYAKORLATIAN TÁRGYALVA.

A' felserdült honi tanuló és kitanult ifjuság'
kedvéért főleg

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

II. 9. 98.
243

Edvi Illés Pál,

ágostai vallást követő nemes-dömölki lelkész, superin-
tendentiális levéltárnok, Vas és Sopron megyék' tábla-
birája és a' magyar tudós társaság' tagja.

A. Sz. tud. ref. esk. olo. egyet. és.

Pest, 1843.

Kiadja Heckenast Gusztáv.

41934

In, der Welt kenne ich kein lohnenderes Geschäft,
als Jünglingen zur nähern Bestimmung ihres Lebens-
weges, zu dienen.

Hatz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

Herder:

Előbeszéd.

Mindenek előtt e' könyv' czime iránt legyen értelmem világosan kifejezve. Szórszálhasogatónak ugyan jelenthetne az *öntanulás* önvizsgálást is: de itt nem csak az tárgyalatik. Hanem tudományos műveltségre törekvő ifjainknak szándékoztam némelly utmutatásokat nyújtani, miképen tanulhatnak jó sikerrel önmaguktól magán-szorgalom és ipar által, minden más közbenjövő segéd és oktató nélkül. A' helyen *autodidachia* műszóval gondolnám az egészt legszabatosabban kifejezhetni; mely szó önoktatást vagy önművelést jelent. *Mesterségnek* nevezem pedig inkább, mint tudománynak, vagy művészségnek; mivel ez a' foglalkozás neme nem áll a' művészetek' sorában, és a' tanulásnak főleg csak mesterségi oldalát (mechanismusát) tárgyalja.

Ugy hiszem tudniillik, hogy az oktatás' és nevelés' ügyében általján, de honi tanulási rendszereink- és terveinkhez képest most kiváltképen, hasznosabb áldozatot nem vihetünk a' hon oltárára, mint ha kedves tanuló ifjainkat, kikben egy a' mostaninál tökélyesebb, boldogabb és boldogítóbb nemzedék' felvirulását szeretjük reményleni, — az öntanulásnak bizonyos fogására'sfor-

télyaira (rutine) figyeltetjük; őket a' jónemű könyvekkel és azok' használási szabályaival megismerkedtetjük; a' tanulásra képesekké tesszük; és nekik mintegy ujjal megmutatjuk azt az ösvényt, mellyen indulniok és járniok kell; és a' mellyen ők maguk viszont még több fogásokra is juthatnak, mint a' mennyivel jelen munkámban legközelebb én nekik kedveskedni tudtam. Mert hogy ki millyen utat választ, mellyen magát gyakorolja és mivel; ki minő iratokat olvas; minő barátot és vezért kap, ki neki a' sokféle ellenkező halottak- 's olvasottaknál megmutassa és megmondja: „Ezt a' veteményt ápd, amazt hagyd veszni és gyomláld ki gyökerestül, mert gaz; ezt a' példát utánozd, amazt kerüld,“ ezeken 's efféléken válik el, mindenegy ifjunak szerencsés vagy szerencsétlen neveltetése.

Már iskolázó ifjaknak nélkülözhetlen az öntanulás. A' nevelő és oktató bölcsek úgy tartják, hogy a' másoktól nyert oktatás, az ifjak' korszerű miveltetésének csak egy harmadát végezi be; két harmadát a' magán iparnak és önművelésnek kell végbe vinni. Valami nagyszerű feladat pedig a' tudományos miveltség. A' tanulni valók' tömege tenger; és ha ama' mondás: *Ars longa, vita brevis*, érvényes minden időkorban: tehát az legkivált szabható e' mi korunkra, melly némileg a' mindennek tudási kora. Mai napon a' tanulandó anyagok özönként szaporodnak; és egy korszerűen mivelt ifjútól annyi sokat igényelünk, hogy

az nem bir elég korán mind taníttatni másoktól, mind tanulni önmaga is. Az iskolai tanulság, — úgy mint az honunkban eddigelé gyakoroltatik, — ahoz korántsem elegendő; mert abban, az életre használatos igen is kevés, a' feledésre méltó viszont igen is sok. Hazánk' tanuló ifjai szájába illik ama' mondás: *Discimus pro oblivione*. Egyedül az öntanulás pótolhatja ki hiányait a' főnák iskolai rendszernek, melly szerint egyébiránt tanulni az ifju köteleztetik, és a' mellyet megváltoztatni nem áll egyes lyceumnak, annál kevésbé oktató-egyednek hatalmában, — ez bármint rosszálna is azt, és bármint ohajtaná annak jobbra alakítását. Ha iskolai pályánk bevégeztére visszamelékezünk, és azon összes tudományos tömegre, melly a' sok évi iskolázásunknak lön eredménye; azt kell vallanunk, hogy a' valódi haszonvételre az csak parányiság volt, és hogy újra máskint kellett tanulnunk mindeneket, — pedig, az öntanulásnak bajosan megtalált útján. Azonban a' legczélszerűebb iskolai rendszernél sem nélkülözhető az öntanulás. Mert (hiszem) mind az, a' mire mások által oktattatunk, nem a' mi tulajdon mívünk, hanem idegen mív rajtunk, 's külön-anyagu belénk tömködés, mellyet nehezen vagy soha sem tudunk magunkhoz assimilálni. Midőnmás oktat bennünket, az csak tölcseréntöltögetés; melly bár ha norimbergai volna is, de még sem tenmagadtól ered. De a' mit önmagad tanulsz, szive-sen, *proprio Marte* és *con amore*: az lesz saját

keresményed, az könnyen testlé vérré válik tanulmányid' testületében; és a' mástól tanultnál szintén olly becsesebb birtokod mint az önszerzemény az örökölnél, vagy rád ruházottnál. Már ugyan a' legjobb tanító kétség kívül az volna, ki nek főiránya, oktatni az ifjakat, hogyan nélkülözlessék az oktatókat minélelőbb; — valamint a' legjobb orvosnak azt nevezhetnők, ki oktatná az embereket, mint nélkülözhetik az orvosokat: de nyilvános oktatókban az ilyen egyed nagyon kevés. Ők az eleikbe irt tanítási rendszer által lebékózva, közönségesen nem ügyelnek arra, hogy ifjaik' kebelében az öntanulási vágyat, — ezt az igazán isteni eret, — megindítanák: hanem főleg és hivatalosan csak arra, hogy a' kiszabott tanokban őket gyakorolják. Pedig az ifju, valamig másoktól tanittatik és önmagától is nem tanul, csak jártató szalagon csötlő-botló gyermek; csak sklávja az iskolának; szabadon bocsátottja egyedül akkor leendő, ha tanulását önmagától is örvendi és folytatni képes. 'S ekkor ugy áll többi társai fölött mint önmozgony a' közönséges gépek fölött.

Aztán: ifjaink szokás szerint korán elkezdenek oktatni elemi tanuló gyermekeket. Ugy de hogyan oktassanak másokat, ha magok tanulni még nem tudnak? A' ki mást oktat, a' felől feltétetik, hogy önmaga már tud tanulni.

Minden ifju azonban nem jut el azon mívelődési fokra, hogy önmaga is tanulni tudjon. A'

talentom nélküliek soha sem; a' mindennapi talentomnak (millyenek ifjaink nagyobb részént) bajosan és sokára; a' lángelméjük sem olly korán, mint eljutottak volna utmutatás által. Tanulással ugyan az ifjak' sorsa, mint a' mesterséges kutatóké, kiknek sokáig és fáradságosan kell ásni, mignem élő forrásra találnek: de ha egyszer az megtalálva van, magától is ömledezend. Öntanulás és vasszorgalom az, melly mind a' genie-t (zsenit) gyorsan előhaladni segíti, mind a' fényes talentomok' hiányát kipótolja. Mert (a' hellen költész szerint) az istenek nemcsak mindent munkáért árulnak a' halandóknak, következőleg a' tudományt is; hanem a' mit tőlök ajándékul venni vélünk, még azt is úgy árulják el minékünk. Minden jelességeket csak lassankint szerezhetni meg, és rögtön szerencsét tudományok' mezején soha nem tehetni. De öntanulás' útján mennyire viheti dolgát a' tanuló: mutatják a' történetírás' mezején ama' dicső nevek: *Rousseau, Duval, Franklin, Priesznitz* és más számtalan híres férfiak, mint megannyi autodidactos-ok. Hát a' tudományos műveltségű hölgyek, kik nyilvános iskolai leczkéket soha nem hallgattak, kiket pedig csudálunk műveikben; minők: *Sévigné, Maintenon, Genlis, Staél*, stb. hogyan jutottak volna el olly magas tökélyre, ha csak nem az öntanulás által?

De még az is vajjon nem figyelemre méltó tapasztalás-e, hogy sok tekintetes család' gyermeke, tanulmányinak közepettén lelép e' pályáról,

VIII

és szüleinek akaratja ellen is féltanultan félmivelten haza vonul gazdáskodni? Vajjon az olly ifju miért kívánczik a' múzsafiak' diszes karát a' falusi gazdák' rideg seregével fölcserélni? Bizony-nyal azért, mivel a' tanulást nem örvendi; — mivel tanulmányaiba magát jól bele-tanulni nem tudja. Csak egyszer legyen jól megszeretve a' tudomány, és lánggra élesztve a' tanulásvágy: az ifju nem könnyen hagyandja félben azt. Mert mágiás erővel vonja az magához tisztelőit; és valami hasonlithatlan édesség rejtezik benne, melly nyalatja magát, mint méz, — ama hellen közmondás szerint: *ouden glüküteron, e panta eidenai*, (semmi sem édesebb, mint tudni mindeneket). Az ollyan ifjakat is az öntanulás' módszerre hozhatja még észre, és szeretetheti meg velök azt a' pályát, mellyen rájuk több élvezetés nyeremény várakozik, mint honn a' gazdáskodás után. Sőt szerencsés gazdák is csak akkor válhatnak belölök, ha eszök mivelt, és a' korszerű javítások', 's gazdasági uj közlemények' bevezetésére és többféle iparágok' üzésére fogékony. Mert (ugymond Liszt) melly nemzet csak földmívelést üz, hasonlít az olly egyedhez, kinek csak egy karja vagyon.

Ide járul az öntanulásnak még az az érdekessége, hogy az tartja az ifjut ártatlan foglalkozásban huzamosan. És ifjaink' növekedésében ez fontos rovat. A' hasznos önfoglalkozás a' legbiztosabb rakoncza, miad azon vétkek és kicsapongá-

sok ellen, mellyek felé csábulásra az ifjak kité-
tették; minéműek: a' játékosság, szerelmi ka-
landok, másokkal összetűzés, borozás 's t. effé-
le. Cicero (de Orat. II, 35.) ez erényt így dicsé-
ri: „*Diligentia, qua una virtute omnes reli-
quae continentur.*“ Azért nagy jót teszünk is-
kolázó ifjainkkal, ha őket az önfoglalkozás' ösvé-
nyére minél korábban rávezetjük: mi ugyancsak
célja is a' jelen könyvnek, mint egyszersmind
hézagpótlónak literaturánkban.

Maga az erkölcs- és jellemképzés is egyedül
csak az öneszmélkedés és önművelés után reményl-
hető legbiztosabban. Tanuló ifjaink közül sokan már
a' szülői háztól magukkal viszik iskolákra a' rossz
neveltséget, elkényeztetést, és az irányt minden
vétekre, mellyek az iskolákon — hol a' fiu k nagy
szabadságra hagyatvák, — csak kifejlenek. Egész
satyrának tetszhetnék tanító-intézetekre, midőn
felserdült ifjak felől halljuk, vagy szinte nyilvá-
nos hirdapokban olvassuk is: néhutt milly betyár
kihágásokat gyakorolnak és milly erkölcstelen
magaviseletet nyilvánítanak azon ifjak, kiket a'
tudományok' műhelyébe a' szülők azért adni vél-
nek, hogy azok ott minden jó erkölcsökben is
(sőt ezekben legkivált) neveltsessenek és neme-
sittessenek. Azonban az elrontottan iskolákra
adott egyedeket megjavítani, az oktatók mindig
nem képesek. Ők intnek, feddnek, törvényeket
szabnak, fenytnek: de mind ez csak azokon fog,
kik engedelkenyek, magukba tudnak szálni, és

hibáikat belátván 's megismervén, erkölcsüket nemesíteni saját erejökből iparkodnak, szóval: az *autodidachia* által. Megáll, hogy didicisse fideliter artes, emollit mores: de csak úgy ám, ha *fideliter*, hű magányszorgalommal.

Végre az öntanulás' erénye kiszámíthatlan idves következményeket áraszt egész nemzetünkre is. Csak ha önmagát művelni tudó, sok lelkes ifju serdül a' hazában: úgy leend önmagán segítő, önmagát művelő és autodidactos az egész nemzet; millyennek lennie multhatatlanul szükséges. Mert ezt semmi külhatalom nem emeli; és neki, — ha egyesített és belsejében központosított erők által önmagát nem műveli — nincs idvesség.

Jelen munka' tartalmát és belső minémiségét illetőleg inmár: ez csak kísérlet akart lenni e' tárgyban, nem pedig mindent kimerítő oktatás. Elődöt itten, akár kül- akár bel-literaturában, hasztalan kutattam. Mert bár a' paedagogiai írók' nagy serege nem fárad ki soha írni uj meg uj tanácsadásokat, uj meg uj kézi könyveket mások tanításához: de *az egy szükséges dolgot* mindnyájan elfelejtették. Tudok már ifjak' számára írt külön könyveket arról, hogyan kelljen divatszerűen kötni a' nyakkeszkenőt (London, 1829.), fodorgatni a' hajazatot (Lipcse, 1823.); hogyan kelljen világfia' módjára a' szépnemmel társalgani, tisztelgeni, bókolni; vigyázni szemekre, fogakra; hogyan oktassák őket mások úszni, vívni, tánczolni, lovagolni, rajzolni, muzsikálni: de ön-

tanulásról irt könyvet (autodidachiát) nem tudok egy nemzet irodalmában is. Csak itt ott jeles férfiak' memoires-iban és folyóiratokban találtam e' tárgyban, mellesleg oda vetve, némelly észreadásokat, melyeket feldolgozni el sem mulasztottam. Használtam különösen *Sacchini Ferencz* jezsuitának, *Meiners* és *Heinichen* oktatóknak munkáikat a' könyvek' czélszerű olvasásáról; valamint megböngésztem *Gibbon* angol historiáirónak és amaz amerikai miniszternek *Franklin*nak's m. tb. memoirs-jaikat; gondosan kiszemelvén a' bennök lerakott idves tanácsokat.

Mellyekből kiviláglik, munkám mennyiben eredeti, mennyiben nem. Az eredetiségről magyar írókban, én mikint gondolkozom, kifejtetem az 1831-diki Tudom. Gyűjtemény IV. kötetében. Irataim, — hogy őszinte vallomást tegyek, — átalján nem annyira teremtés, mint gyűjtögetés; nem annyira ujdonságok előhozása, mint a' már szerte létező sok hasznosnak összeszemelgetése és továbbadása. Ez írók' kara hasonlít e' részben a' kalmárok' egyesületéhez, melyben némellyek áru-termesztők, mások árukat általvevők, mégis mások messze elszállítók. Köztünk írók között is némellyek teremtő genie-k, mások viszont csak megtakarítók és közlés' eszközei. De vajjon melyik fél tesz most éppen több hasznót a' hazának; és vajjon uj-e mindig az, mit ujdonságképen a' genie-k előnkbe adnak: az más kérdés. „Nincsen ujság a' nap alatt,” ugymond bölc

Salamon (Préd. I. 9.) Hurt, angol írónak állítása szerint, mind az, valamit emberek világ' főnállása óta irtak (a' történetírást kivéve), kényelmesen bele lehetne szorítani 9—10 folians könyvbe: ha minden dolog csak *egyszer* mondatott volna meg. A' tanulni vágyó olvasó nem azt keresendi e' könyvben, eredeti-e minden sora: hanem értelemszerű és hasznos-e. Írásban (mellyet husz éven által kísértgetek, sok tudós férfiú' kedvező birálatával *) dicsekedhetvén,) nekem nem is annyira czélom, nyelvünknek a' neologisálás végetlen térén uj szók' vagy phrasisok' gyártásával szolgálatot tenni: mint tanulságos eszméket és hasznos dolgokat nyújtani, egyszerű világos szók' köntösében. Mert (ugy vélném) nyelvünk' műveltetésének fordulóit, végét, hosszát és megállapodását senki meg nem határozhatja. Magasulhat az olyképen még, hogy a' máj legjelesebb magyar íróink stílje is ahoz képest hibás leend. Mostani iratinknak tehát egyedül csak az biztosíthat késő jövődökre szintén állandó becset, ha tartalmuk a' korszerűségen kívül utóbbi időkre is hasznos és tanulságos.

Azt mondhatná valaki e' munkámhoz: „Tanácsokat adni 's írni, igen könnyü; de ha az író-

*) Lásd: Conversationsblatt, 1821. 54 sz. Hasznos mulats. 1821. 45. Gem. Blätter 1821, 50. 1823, 89. 1833, 18. 19. Sas, II. Köt., 148. l. Figyelmező 1837. 14 szám. Pesther Tagebl. 1839. I. Századunk 1840, 246, 335. lap.

kat bizonyos hatalom kényszeritené, hogy tegyék meg magok is mind azt, mit másoknak tanácsolnak: majd nem írának annyit halomra össze.“ Mellyre én viszont azt válaszolom, hogy ifjaknak és főleg tanulóknak igen jól esik, sőt szükséges is, a' czélszerű tanácsadás; mellyet tökélyre igyeksző, tanítékony és szerény ifju, hálásan is fogad tapasztalttaktól. *Felix, quem faciunt aliena pericula cautum!* Egyébiránt a' jelen könyv idealis dolgokat ifjaknak nem tanácsol; annál kevésbbé lehetetlenségeket és chimaerákat. Voltunk tanuló ifjak, annak idejében, mi higgadt koruak is: de nekünk bajos pályánkon utmutatással előttünk senki sem járt. Számtalan botlás, tévedés, rossz választás, hiába dolgozás, sikertelen virrasztások: mikre szomoruan kell emlékeznünk, és miket egy jó tanácsadó mellett kikerülhattunk vala szerecsésen; megnyerhattunk sok elvesztegetett ifjusági drága időt; és más jobbal cserélhattük volna fel a' feledségért betanultakat.

Legyetek ti, nagyra-termett honi ifjak, — kiknek e' munka kezeitekbe jutand, — szerencséesebbek, mint mi érettkoruak valánk. Fogadjátok tőlem e' csekély ajándékot olly hév és kitárult tiszta kebellemel, millyennel azt nektek én nyujtom; és a' millyennel ölelek minden tanulni hevülő lelkes ifjut. Olvassátok meg ezt figyelemmel; és közbenvetett bizonyos idő múlva több izben is. Meg leszek jutalmazva fáradságomért (melly egyébiránt nekem édes fáradság volt,) ha

XIV

e' könyvemből némi hasznot vehettetek arra,
hogy váljék közületek sok oszlopa és dicsekvése
a' magyar honnak. Íráom Nemes-Dömölkön, Vas
megyében, Májusban, 1842.

Edvi Illés Pál m. k.

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

I. Önbírálás.

1.

Tudományos pályán haladó ifju, mennél korábban tőle kitelhető, bírálja meg magát: neki-való uton jár-e, és alkalmas-e azt a' rögzös utat szerencsével nyomdosni, melly előtte megnyittatott. Horátszékint: *Versate diu, quid ferre recusent, quid valeant humeri*. Mert tudóssá lenni, vajmi nehéz. Tárgyalandja pedig az illy önbírálás főleg: az ő testi, szellemi és gazdasági állapotját.

2.

Testére nézve tanuló ifju, szükség, hogy legyen mindenképen ép és egészséges. A' tanulás' feladatját, annak teljes súlyában nem ismeri az, ki a' tudományos pályát gyöngye vagy hibás testalkatu ifju' számára is illőnek állítja. Sőt épen ez a' pálya az, melly mind a' testnek, mind a' léleknek erejét egyiránt igényli és megviseli. Legyenek kivált a' mell, szemek, fülek, és szólási műszerek erősek és hibátlanok.

3.

Még fontosabb megkísérteni kinek kinek szellemi tulajdonait, névszerint emlékező és felfogható tehetségét. Vannak t. i. ifju egyedek, kik a' természet-től az öt talentomnak *) csak nehányával adományoztattak meg, vagy egyikével sem. Ők a' tanulásra nem alkalmasok; és ha mégis tanulnak, leszen az, a' bölcsesség nőistenének akaratja' daczára (*invitá Miner-*

*) Máthé 25. 14.

va); ha erőltetik a' dolgot, megtébolyodhatnak; és belőlök válnak az ügyetlen hivatalnokok, kik kötelességeiket csak ütik-vétik, és semmi jót végbevinni nem képesek, hanem az ügyek' rendes folyamát akadályozzák, sőt temérdek roszat eszközölnek, — mivel nem a' maguk' helyén állnak.

Továbbá: bírálja meg a' tanuló ifju anyagi mi-
benlétét is. A' nyomasztó szűkölködés tanulásra sem-
miképen nem alkalmas sors. Mert a' czélszerű tanu-
láshoz az élet szükségsein kívül sokféle eszköz és in-
tézkedés kell, és pedig sokáig, — mind a' mi pénz-
be és költségbe kerül és mind a' mellyeket fődözni
kell birni. Léteznek ugyan nyilvános főiskolákban
szegény tanulókat gyámolító alapítványok és tápinté-
zetek: de azok még koránsem annyi erejűek, hogy
minden szegény ifjut minden szükségessel elláthatná-
nak. Azlán, bár az illy tanuló lyceumokon szerencsé-
sen által vergődik is: még hátra vannak a' szaki sőt
egyetemi fő iskolák, mellyekben sokkal tetemesebb
költség kívántatik, segédpénzek pedig ott már az ifja-
kat elhagyják. Látunk ugyan példákat, hogy Irusnál
szegényebb és mély nyomorral küzdő tanulókból is
váltak jeles férfiak; de a' valamennyire vagyonosók-
ból végetlenül többek váltak. És ha az ágról szakadt
szegény ifju mégis tanuló-pályát folytat, az örökkén
mások' keze-lába leend, tanulni rendesen nem érhet
rá; azonkívül vak szerencse' és idegen kegy' kény-
laptája; jellemet is rabszolgait, csuszó-mászót, ra-
vaszt és hizelgőt fejleszt; 's tegyük, hogy végre si-
kerül neki a' tanulás, az csak nagy későn történhe-
tik, 's akkor is bizonyosan az önipar által.

5.

Még számba veendő itten (hogy el ne mellőz-
zünk semmit), az ismeretségi és atyafisági kapcsolat,

az u. n. szövedék. Mert a' hivatalokra tödulók' száma-
tulságos levén, még a' jeles készütségű egyédek kö-
zül is csak azok reménylhetnek előmozdittatást és sze-
rencsét, kiket nagy tekintettel bíró gyámnokok aján-
lanak. Azonban ez még sem lényeges megkiváncatlás.
Mert a hatalmas gyámnokok, kikkel tanulásra indult
valamelly kapcsolat-dús ifju talán dicsekszik, akkor-
ra, mire őt azok segíthetnék, elhalhatnak; vagy ke-
győk megváltozhatnak. A' jeles tanuló egyed viszont,
kitűnő tudománya és kedveltető önalkalmazása által,
szerzend magának kegyurakat bizonyosan, bár kap-
csolatokban még olly csupasz.

6.

Az illy tanuló ifjakat, kik most ugyan jól gyámo-
litvák, de pályájok' folytatában (akármí módon) tart-
hatnak az elhagyatva maradásiól: figyelmeztetem a'
Bécs Triesti életbiztosító társaságra *) (Lebens-Ver-
sicherung) hogy abba magukat irassák be, ezt szülőik-
nél és gyámnokaiknál maguk sürgetvén. A' társaság
programmáját és főszabályait előre ismerkedés végett,
ingyen megkaphatják minden nagyobb városban; ugy-
mint a' hol azon egyesület ügyviselőket (Agenten)
tart, p. o. Pesten Malvioux nagy kereskedőnél, stb.

7.

De a' talentomokhoz és értékhez még kell utol-
jára feltaláltatni ifjuban egy erénynek, melly nélkül
mind a' többivel nem boldogul. Ez a' szorgalom, ipar-
kodás és kitűró állhatatosság. Sokan hévvel kezdik

*) Ez idves intézet felől, melly Angolhonban már közel másfél-
évszázad óta áldáshozólag főnáll, *Századunk* már több iz-
ben értesítette a' hazati. Megérdemlené, hogy tennék ugyan-
ezt Pesti Hírlapjaink is; időről időre közölvéen erről, sőt a' budai
nyugintézet sorában a' bécsi gyámintézetéről stb. is tudósításokat.

a' tanulást, folytatják egy ideig dicséretesen és lakadatlanul; de annak mélyeire és nehezére jutván visszajednek 's a' tanulást félben szakasztják, — kivált ha renyhe fiacskájoknak kényeztető szülők sem tiltják az illy gyáva visszalépést. És itt álljon az a' nagy észrevétel, hogy

8.

Nyomosan követendő a' tanulási pálya nem csak közép- és szegény sorsu ifjaknak; kik szorosan tudományok után készülnek megélni: hanem, és talán még inkább, gazdag fiuknak és uri nemzetségű csemetéknek is, — ha csak nem buták teljességgel. Így kell ennek lenni, akár vesszük ez ügyet átaljában, akár honunk e' mostani felzajlott és átalakulási korszakát nézve. Átalján már, urfi nem tanultán 's parlagon gondolva, valami önmagával ellenkező lény, nyers és érettségre nem juttatott gyümölcs, képezetlen hagyatott márványdarab. Rajta csak a' ruha nemes, de a' szív és ész nemtelenek; csak a' külső finom, de a' belső merén darócz és durvaság. Ő mivel áll főlebb tanulatlan jobbágyinál? Születésével-e, melly körül neki nincs érdeme? Jószágával-e, mellytől szerencse viszályok előbb megfoszthatják, mint jobbágyát? A' szellemi élvezetekben, — a' legnemesbbekben, mellyet adhat e' nappali világ, — ő dús létére sem vehet részt. De ő nem is társalghat rangjához képest. Mert mivelt körbe ő nem illik, hol ha mégis megjelenik, mint tudatlan csak hamar kiismertetik, tisztelet helyett megvettetést arat, és szégyennel vonul vissza ön rideg magányába. Házassági szerencsében is őt tudatlansága nem kissé gátolandja. Hát a' törvényes, political és gazdasági ügyekben, minő élhetetlen ur az, ki mindenben másokra szorulni kényszerül, — ő maga egészen szembekötve! Tisztségre, hivatal-

ra emeltetésről nála épen szó sem lehet. Pedig vajmi fáj a' nagy urnak az, mikor ő, — annyi alattvalók előtt tekintetes, — a' hazai nagy közönség előtt tekintetlen és semmi. Akkor bánja meg rendszerint (bár későn most már), hogy ifjanta olly igen iszonyodott a' tanulástól, és vádolja szülőit, kik őt az ön miveltési munkára nem hajtották erővel rá. Oh! ha az ilyen fiúk és szülők tudnák, a' náluk végetlenül magossabban álló királyi hercegecskék, grófi, 's más főrangú ifjak (vagy akarnak vagy sem), kora gyermekségtől fogva mennyi tömérdemet összetanulni kényszerítettnek, hogy miveltségek jól megfeleljen ranguknak: bánásom djokért talán pirulnának. — Különösen a' hazának mostani forrongó időszaka az, melly uri magzatoktól a' mindenoldalú tudományos miveltséget hangosan követeli: kivált miután a' tanok' magyarul tárgyalása által nekik az iskolai pálya olly tetemesen könnyítve van. Mert öbelölök várjuk az új *tésztát*, melly az *ó korászt* kitisztítandja. *) Tulajdonképen ők azok, kiket a' hon' reménydús sarjadékanak gyönyörű czimzete illet; 's kiknek a' hon el sem engedheti a' miveletlenül hagyattatást. Ők vannak a' maguk' miveltésére gazdagon áldatva eszközökkel. Náluk találkozik anyagi erő a' hatásra és dicső tények véghez vitelére. Belölök hisz a' nemzet növekedni oszlopférfiakat, vezetőket, munkás polgárokat és hangadókat minden józan ujitásra 's javításra. Ugyde ők hogyan válhatnak illyekké, ha miveltetés által a' balvélemények rablánczaiból ki nem vetkőztek; ha szemeken hályog tapad, és maguk be nem látják, mi a' honnak *békességére szolgál*? Ők élnek a' hazának gyalázatjára a' külföld előtt; 's ez országnak hálátlan

*) 1. Kor. 5.

fiai azon sok jóért, melyben ez őket ezerek fölött részeselteti. Vakságukban ők szegülnek utóbb ellene minden idves ujitásnak; ők lesznek konok ellenségei az előhaladásnak; gátolói sőt dictatorai a' mivelt lelkeknek. Szóval: ők nem lehetnek erényes polgárok, csak *fruges consumerentia*. Hóseás proféta pedig mind ennél még nagyobbát mond, im e' jövendölésében: „*Elvész az én népem, mivel tudomány nélkül való*“, (4,6.) — a' minthogy nemzetünk egész hátramaradásának, legfőbb és általános oka, a' lelki miveletlenség és tudatlanság.

9.

Az önbírálásban legyen az ifju maga iránt szigorú, részrehajlatlan és kiméletlen. Ha nem érez magában belső hivatást a' tudományos pályára, mind az előadott tekintetekben: az tanuló lenni botorul ne erőlködjék, hanem térjen le jökor azon útról, melyen ő úgy sem érhetne jelesen célzt. Ne hagyja magát elcsábíttatni, se szülőinek sürgetése, se nemesi gög, se a' tudományi pályára tóduló sok ifju' példája által. Ez utóbbi eset idökorunknak egyik nyavalyája melyben számtalan ifju leli political halálát. Azért, mig még nem késö, válasszon magának más életpályát, a' tudományossal felhagyván. A' hivatalok sokkal kevesebbek, mintsem az utánok esengöknek együl egyik hely juthatna: ellenben katonaság, művészet, kézmivesség, gyárok, kereskedés és kalmárság megmérhetlen tágosságu mezöt ajánlnak a' megélésre, és soha sem bir készülni rájuk annyi egyed, hogy üzésök mellett kenyeret ne találja.

10.

Külföldön némelly koronás fők az ifjak' aránytalan és esenkedö todulását a' tanító intézetekre figyelembe vevén: alattvalóiknak és az oktató intézeti elől-

járóknak nyilvános parancsokban és világosan kimondták, hogy mindazon ifjak, — kiknek belső hivatásuk és elegendő költségök a tudományos pályához nincsen, — a' visszavonulásra intessenek; ez nem lévén foganatos, megkérdelhetlen szigorúsággal jó idején elutasittassanak. Illy parancs ment ki p. o. Weimarból Oct. 24. 1826. Legközelebb a' bajor kormány Dec. 1841. az orvosi pályára indult öszves ifjak' tanulási folyamát egyenesen felfüggesztette azon okból, mivel most minden orvosi állomások bevolnának töltve országszerte. A' porosz kormány pedig 1829. illy jutalom-kérdést tűzött ki megfélelésül a' tudósoknak:

Quaenam sunt certa signa, — non illa in adolescentium aut calva aut vultu conspicua, sed e psychologiae, ad usum et exempla accomodatae placitis oblata; quibus quum a parentibus et magistris, in vitae ratione eligenda, tum a iudicibus in examine decerni possit, qui ad theologiae, jurisprudentiae, medicinae aut studia aut munera admittendi sint, quique non sint? "A' honunkban is remélhető új országos tanítási rendszer (meglehet) hasonlóan teend efféle tilalmakat; valószínű dicső II. József császárnak szándéklott akaratját, kinek lángesze az illy beszorítást már ez előtt 60 évvel átlátta. Az okos ifju viszont, — ki az előadottak szerint önmagát megkisértvén, a' tudományos pályára nem érzi magát hivatottnak, — nem várja be az elűltő és kényszerítő parancsokat; hanem önkényt letérend az olly ösvényről, melyet a' gondviselés nem neki szánt; és mást választ, melyre jobban születve van.

11.

Mikor pedig tudományos pályára illő ifju, az önbírálatást annyira vitte, és annyira eszmélkedik, hogy önmagával megelégtetlen, és érezi, miszerint neki

még tömérdek igazítani, helyrehozni, pótolni, szóval: tenni valója van, és ő mind ezt meg is tenni ohajtozik: akkor adja legbizonyosabb jelét annak, hogy ő alkalmas egyed leend a' tudományokra, és az öntanulásra is meg van érve. Melly felébredés után lesz egyszersmind kezdő pontja az öntanulásnak; rendszerint (a' korán érő elméket kivevén) a' tizenhatodik életév' táján. Melly tanuló így soha fel nem ébred, a' ki megelégszik az iskolai tudománnyal, és annál többet tanulni eszébe sem jut: az olyan csak gép, mellyel a' professor tanultat; — az egy aluvő buta testtömeg, ki csak azért tanul, mivel jó szülői úgy akarják, mivel az oktató parancsolja, és mivel kénytelen vele, félvén a' büntetésektől. *Mondom néktek, ő elvette jutalmát*; és az öntanulásra nem is alkalmas.

Ház Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára

12.

Székelvudvarhely

Meddig kelljen folytatni az öntanulást, az nagyon ráviteles dolog. Sok hivatal olyan, hogy holtig tanulással jár, p. o. a' lelkészé, orvosé, oktatóé. Mások olyak, hogy elérve, nem igen hagynak időt a' további rendszeres tanulásra. Még más tanuló egyed viszont úgy járhat a' tudományokkal, hogy szenvedélyesen beléjük szeret, és ellenállhatlan ösztönnél fogva vonattatik azokhoz; erős levén a' tudományok' szerelme, mint az *angyalok' szerelme*. *) De üzni kell az öntanulást minden ifjunak, valamig az iskolából és akademiákból egészen ki nem szabadult; — minden tudományosan mivelte férfinak pedig, mig né-

*) Illy czimű jeles mű létező Moore angol írótól; attól, kinek almanachja legolvasottabb népkönyv Angolhonban, mellyből évenként 400 ezren túl rugó példányok nyomatnak. És honnét a' kelendőség? Mert teledés a' *Moore-almanach* idő-jóslatokkal.

zetei és meggyőződéseiei végképen meg nem állapodtak; mi a' negyvenedik életév táján szokott rendszerint megtörténni, ama rimek szerint:

Tíz éves vagy, 's már nem ártatlan;
Tizenhatos, 's mi lesz, bizonytalan;
Husz éves, és még sem vagy szép,
Harminczos, 's még sem erős, ép;
Negyven, 's még sem higgadteszü 's okos,
Ötven, 's még sem kitünő birtokos.
Barátom! te soha, — ha csak csudát nem tész, —
Szép, erős, ép, okos 's gazdag többé nem léssz.

II. Tanácsadó a' hivatal-választásban.

13.

A' legnagyobb lépés, mellyet tanulási pályáján ifju tesz, az: midőn magának életmódot és hivatalt választ. Mert hogy ezt is önmaga válassza, ne pedig szülői: legtanácsosabb. Csak így nyugtathatja meg szívét minden életviszályok között; 's így nem tehet szemrehányásokat szülőinek. Ez az önelhatározás neki az igazi *Hercules választása*. *) E' lépésen válik el teljes utóbbi életének szerencséje vagy szerencsétlensége. Ha eltalálta, mire belső hivatása volt, szerencsés lesz; ha elhibázta, holta napjáig nemelégült és szerencsétlen. Azért ha valahol, itt szükséges az ifjunak nagy vigyázattal eljárni; és itt fogadhatja jó néven azon kevés észreadásokat, mellyekkel neki e' munkában kezére dolgozni kívántunk.

14.

A' pálya-választást rendszerint im e' nézetek határozzák el ifjainknál: a' mire kinek kinek termé-

*) Illy czim alatt van egy lelkes angol költészet, magyarra fordítva kis János által, verseinek harmadik kötetében.

szeti hajlama és rátermettsége vagyon; a' mire magában kedvet érez; mire őt szülei és nevelői szánják; és a' mire gazdasági ereje 's sorsa szerint legkönnyebben juthat. Közülök egyik olly kevéssé biztos vezér, mint a' másik.

15.

A' hajlam névszerint épen nagyon csalékony jel itt; ugymint a' melly növendékiuknál még nem létez valósággal, de nem is létezhet. Közönséges talentomu főknél, a' mit hajlamnak szeretünk látni vagy vélünk érezni: az csak ráfogás, vagy fattyu-hajlam. Legtöbb ifjak nem igaz hajlamból, hanem csak azért adják magukat valamelly pályára, mivel azt követi atyjok és egyik másik jó barátjok; mivel azon reménylenek juthatni könnyű kényelmes élethez. A' végett, hogy magában az ifju valóságos hajlamot érezhessen, szükséges a' tudományok' elemeibe már eléggé beavatottnak lennie, magának gondolkodni, a' különféle hivatalok' elsőségeit, nehézségeit meghányini vetni, és így belátást nyervén, önmagát elhatározni tudnia. Csak a' lángelmék tesznek kivételt, mellyek körül a' hajlam már korán fejlőd, és tüstint rá nem ismereni lehetetlen.

16.

Még kevésbbé határozhatja el e' tárgyban az ifju sorsát a' szülők' vagy gyámnokok' terve és akaratja. Azok jobbára nem a' lényegest veszik tekintetbe, hanem a' mellékest; nem fíjok' talentomait vagy saját anyagi tehetségöket, hanem majd a' szokást és divatot, majd nemes családjok' kívánatát, majd a' nagyra mehetést, gazdagulhatást; tiszteletessé, tekintetessé lehetést; vagy szinte praedestinationi paripavesszőkön is lovagolnak, mint ha mai időben is születnék Jeremiás (Jer. 1. 5.) Mind a' melly nézeleket

nem mulasztják el fíjok füleibe számtalanszor bele bele sugdozni; úgy hogy a' világ' járása felől sülttudatlan flugyermek, már azzal az idő előtt készsége érlelt szándékkal lép a' latin iskolák' termeibe, hogy ő ez 's ez akar lenni. Szóval: a' szülők' logicája többnyire rossz, és (bármily szentül meg tartandónak sürgetjük is egyébiránt minden fiúnak a' negyedik parancsolat' kötelességét) e' részben nem mindenkor, — minden esetre nem vakon követhető.

17.

Legjobb tehát, iskolákba nem vinni magával semmi előre választott hivatal' eszméjét és elfoglultságát; hanem csak azt a' szándékot, hogy magunkat tudományosan mivelt és hivatali emberré akarjuk képezni. Egyébiránt is az iskolai alsóbb osztályok több éveken által foglalkoznak merén oly tanokkal, mellyek minden hivatalhoz egyiránt szükségesek. Csak mikor már a' hivatali szaktudományok következnek, és a' tanuló is mindinkább serdül: akkor határozza el magát valamely bizonyos hivatalra, szabad választás és meggyőződés szerint. De ennél későbbre viszont az ön-elhatározást ne is halogassa.

18.

Mivel azonban a' szabadválasztás már feltételezi, hogy az ifju nem csak a' tudományos pályának egész menetét általán, hanem a' mindennemű hivatalra készülést' útját külön külön; sőt mindenegy hivatalnak homályos és fényoldalait, kedvezéseit és bajait ismerje, — miket pedig ő nem ismerhet: azért okszerűnek véltük gondolatokkal előttük járni az ifjaknak; például itten néhány hivatalok' ismertetését részletesen ad-
van.

Mindennemű hivatalra

készülőknek kell járni lyceumi classisokat, (érttem, a' *Humaniora* czim alatt ismeretes tanok' osztályait) legalább öt éven által. Eddig azonban még vannak tápintézetek és segéd-pénzek, mellyek a' szegényebb sorsu tanulót gyámolítják. De azután mén az ifju' utja az osztálybeli academiára, 's ez végezve levén a' gyakornokságra, — ám ez akármi czimen neveztessek. Mind a' melly idő alatt tulajdon zsoldján kell élnie, vagy szülőién. A' diploma megnyerése körül végre mind költség, mind elme-fárasztás legtetemesebb.

Eljutva a' hivatalokhoz: nem mindegy, akár-minő készütséggel járult valaki azokhoz. Fő megkivántatások: a' talentom, miszerint az egyed állomására termett légyen; és a' jellem, hogy legyen az erkölcsös, derék és ép termetű, élénk ügyes, magát alkalmazni tudó. Azonkívül szükségesek a' kegyurak, kikhez, — mint szőlőtő a' karóhoz, a' kezdő hivatalnok támaszkodhassék. 'S még akkor is a' szerencse választja el az ifju' sorsát, kinek hogyan szolgál az aztán. Magyarországbantagadhatlanul van tekintet még a' vallásra is. A' legtöbb hivatalok pedig csak az őket viselők' személyéhez csatolvák; és a' tisztnek elhunytával az egész család kereset nélkül hagyatik, — kivéven a' királyi és herczegi hivatalokat, mellyekhez nyugpénzek vannak kapcsolva; és a' római katolikus papságot. A' vármegyei hivatalok épen csak a' püünkösdi királtság, és keveseknek elérhetők. — Névszerint pedig

Az ügyvédőség

az a' pálya, mellyre, mint kevés évi készületet, és sem fényes talentomokat, sem tetemes költséget nem

kivánóra — a' honi ifjuság feltűnőleg nagy számmal tolul; honnét e' hivatal már igen is elaljasul, és kenyeret sem hoz hamar. Sok éven által kell, majd nem csak Isten nevében; szolgálatokat tenni az éltes ügyvédek körül; úgy hogy sok egyed megvénül, mire önálláshoz juthat. Azonban, ha az egyed kész, és készütsége sok oldalu; a' világi szerencséhez még e' pályán legtöbbféle alakban *) nyilhatik ut és kilátás. Gazdagító is, főleg a' Hymen kegye után. Hoz idővel jóllétet, tekintetet (*dat Justinianus honores*), szabad, bizonyos és könnyű uri életmódot.

21.

Orvosi pályára

a' készülés (Pesten, Bécsben) minden egyebek fölött leghosszabb, legfárasztóbb, legköltésesebb; mellyet közönséges talentum és vagyontalan ifju meg nem győzhet. A' vizsgálatok szigoruak, és gyakori visszavetéssel járók. Az oklevél kinyerése és a' megtelepülés főleg sok pénzösszeget kíván. — Kész levén az egyed, sorsa akkor legaggasztóbb; mert nincs sem állomása, sem keresete bizonyos, — bár az egész ausztriai birodalom által van is adva neki. Aztán, az orvosok' élete éjjeli nappali nyugtalanság és lekötöttség. Egyébiránt ez is gazdagító pálya, (*dat Galenus opes*), köztisztletben áll; és az ügyes orvos sok végbevitt jótényekben gyönyörködhetik. A' vármegyék orvosi állomásai, úgy az uraságok körüliek bizonyos kenyeret is adnak.

22.

Mérnökséghez

a' készülés nem épen hosszadalmas, sem költséges:

*) Ügyvédből lehet: urasági s m. titoknok; városokon jegyző; tiszt a' vármegyénél, a' mr. Cancelláriánál, Helytartótanácsnál, kerületi-váltojógi törvényszékeknel, stb.

de hozzá ingenium mathematicum kell, mi nem adatik mindennek. Erre most aránytalanul sokan tódulnak; melyért a' kész egyed bajosan nyerhet alkalmazást. Aztán ez a' hivatal sok gyalogjárással és folytonos test-sanyarral lévén összekötve, gyöngye testalkatu ifjunak nem való. Máskint előmentséget ad; sőt vármegyéknél, uraságoknál bizonyos kenyér.

23.

Urasági tisztségre

a' gazdasági academiákban tanulni költséges. Magosra vágyó egyednek a' bécsi müegyetem (Polytechnicum institutum) *) látogatni is szükséges; a' honi jog' tanulása pedig szinte feltéteztetik. Mint irnok soká élődik tulajdon zsoldján. Alkalmazás nem hamar remélhető; mert az efféle hivatalokra sovárgók' száma talán a' legnagyobb sereg. — Maga a' hivatal elnyerve, szolgai függéssel jár, és a' legbizonytalanabb kenyér. A' tiszt csekély okból rögtön uri kegyet veszthet, és családotól kereset nélkül hagyatik. Rang-becsületben is csak a' köznép előtt áll; de a' mely becsültetést annál csak a' félelem és kényszer szüli. Ellenben a' nagy világban a' szegődök (Conventionatusok) közé soroztatik. Azonban tiszta jellemü egyednek tisztességes megélést ad, sőt meggyarapulást.

*) Ez a' nagyszerü intézet Bécsben, mint Ferencz császár' egy kedvencz ideájának valósitása 1817-ben, az austriai birodalomban a' maga nemében egyetlen. Föczélja, hogy benne részint kereskedők és kalmárok, részint mütudósok (gyárnokok, gyárigazgatók) mezei gazdák, erdészek, földmérők és építészek neveltessenek. Alaprajzát magyarul közlőtte Vállas Antal acad. r. tag, im e' munkájában „Egy felállítandó magyar központi müegyetemről, Pest. 1841.”

24.

Professorságra

csak magát kitünő talentomunak és rászületettnak érző ifju vágyjon. Kell ehez sok oldalu tudományosság, külföldi academiákon megfordulás, izmos testalkat, és elő-gyakorlat nevelőségeken. Professor kevés is kell; mellyért tanszékhez *) jutás nem könnyű. A' czélt ért egyed sok mérget nyel, sok ember' kritikája alatt áll, és minden esetre terhes hivatalt visel. Egyébiránt ez gyarapító pálya; miután a' professori állomás mindenütt városokon létez, hol pedig a' gazdaguláshoz szemesnek többféle kutfő kínálkozik.

25.

Falusi iskola-tanítóság,

bármilly dicső dolog emberek' nevelésével foglalkozni, de a' mostan még főnálló körülmények között legkevesebbé áhílandó. Mert megáll a' régi közmondás: „*Quem Diu odere, paedagogum fecere.*“ Iskő-lamesterre nyomasztó szegénység, megvettetés, panaszos sovány kenyér, méreg-ital, lelki testi alásülyedés, fütől fától függés várakozik. Másképen leend a' dolog, ha az iskolák és mestéri állomások érdemesebben adományoztatnak, ha leend elégséges praeparandia, ha az iskolai hivatal a' jegyzőségtől külön választatik; és ha a' szülők világi hatóságok által is szoríttatnak arra, hogy gyermekeiket 14. évökig télen nyáron okvetlenül iskoláztassák. Szándék, terv, javallat, írka-fírka népnevelésről van ugyan elég: sed non fit hoc verbis, Marce. Azonban kevéssel megelégedni tudó szívek ez alacsony pályán is lehet-

*) Részletes leírását bel- és külföldi concursusoknak a' tanszékekre, közli *Szászadunk*, 1842. 11. 12. számaiban.

nek mind a' közönségekre nézve hasznos tagok, mind magukra nézve boldogok és szerencsések.

26.

Római Katholikus Papsághoz

a' készülés sokképen meg van könnyítve. Maga a' hivatal, mint szent, köztiszteletben tartatik, és holtig biztosított életet ajánl. A' magasra törekvő jeles egyed itt téres pályát talál nyitva maga előtt. Hanem mivel, a' fogadott nötlenség miatt ez némileg természetelleni állapot: azért az ifju előbb szigoruan bírálja meg magát.

27.

A' kétrendű evangelicus lelkésziségre

az academián megfordulás, minden segédpénzek mellett, egész kis tökét kíván. A' kész egyed káplánságra bajosan juthat; eljutván, csekély díjért fungál, és bizonytalan számu évekig kell várakoznia *fárda*, melly akkor is töbnyire csak 2. vagy 3-dik osztályu esik neki, az az: gyér népü és jövedelmü, tanulásra fordított költségeinek kamatját be alig hozó. Ben a' hivatalban a' sors: tisztességes szegénység, resignálás, világról lemondás, örök könnyvélkül-tanulás; nem számittatik a' honi hivatalnokok közé; a' lelkész holta után családja elhagyatott sorsnak adatik által. — Mindazáltal azt tartják felöle is, hogy bizonyos kenyér. Jó oldala, hogy nyugalmas és ártatlan életmód; házi boldogságra és jó gyermekek nevelésére nagyon alkalmas; a' minthogy ev. lelkészek fiaiból váltak honban külföldön a' legjelesebb tudósok és művészek. Hivatása is dicső, nemes. *)

*) Minden keresztyén pappal közös szép oldalait e' hivatalnak rajzolva lásd a' Tudom-Gyűjtemben, 1834. VI. 76.

28.

A' katonai pálya

nyelveket, mathematicai tudományokat, rajzolást és szép írást igényel. Szegény és kegyur nélküli ifju itt csak nagyon csiga-módra mehet elő; és ha nem *czérnázstatik* hazul, szükséggel is küzd. A' legsanyaruabb és legnyugtalanabb pálya. Hadi ember ki van téve életveszélynek minden órán; bennán sérülten, vénen szabadulhat haza, vagy elveszhet idegen földön a' csatatéren és kórházakban. — Ellenben másfelől ez a' legdiszesebb és leguriabb állapot. Ügyes ifju itt sokra mehet. Hü szolgálat után a' királyi díj és kegyelem jóllétet áraszt rá; sőt még maradékira is, holta után. Azonfölül a' különböztelett becsület. Mert *Persiusként pulchrum est, digito monstrar et dicier: hic est.*

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára

29.

*Székesudvarhely**Művészet*

csak rászületett hajlamnak és lángésznek diszlik. A' készülés hozzá (Bécsben, Rómában) sok időt és költséget kíván. Hazánkban még nincs iránta érzék; mellyért nem becsülszik, nem kapós és nem ad bizonyos kenyeret.

's a' t. 's a' t.

30.

Ezek szerint, vagy csak ilyenképen kísértse meg, a' magát elhatározni kívánó ifju a' neki főleg tetsző hivatalokat; külön hasábra leírván, és így egymással összevetvén a' tetszőt és nem tetszőt azokban; egyszersmind kérvén szülőitől, tanítóitól vagy más bizodalmas tapasztalt férfiaktól ide vágó mennél több adatokat; — valamint a' nevelői, kincstári (postai, bányászati, kamarai) és más több hivatalok ismertetését is. A' hivatalok nehézségeire nézve, a' dolog

veleje: nem félni semmi terhtől és munkától (ha egyébkint ép testünk lelkünk van), és szívesen hagyni magát használtatni; mert minden hivatal terhekkel 's szolgálatokkal jár; és egyikben sincs az egyed hagyva dolog nélkül. Csak még lelkületére 's vérmérsékletére jól figyeljen minden ifju, hogy olly hivatalt ne válasszon, mellyre az épen nem fogna lenni alkalmas, p. o. ha a' puha, renyhe egyed katonaságra, az épéskedő viszont lelkészségre adná magát, vagy ha a' gyöngé mellü, rossz szavu egyed szónok és éneklő vágyna lenni, 's t. eff.

31.

A' melly ifjak pedig már hivatalt választottak, mellyre bármikép léptek fel; ha az nekik nem tetszenék, de róla már másra térni nem lehetne: el ne lankassza őket a' gondolat, *hogy azt nem hajlamuk szerint választották*; jól tudván, miszerint valamelly hajlam csak rendkívüli esetekben szokott olly elhatározott jellemi lenni, hogy annak nem-követése valakit egészen szerencsétlenné tegyen. A' lélek ugy is nagyon különböző képességeket fejthet ki; 's a' szilárd ifju minden pályán boldog lehet.

32.

Uj hivatalnok ismerkedjék meg főleg állomása ellébbi lett dolgaival (ante acta), azokat mennél meszszebb fel és vissza vivén; az elődökkel és minden nemü változásaikkal; szóval, az uj állomás historiájával.

III. A' tanulási pályáról átalán.

23.

Az iskolai órákból szállására haza menvén a' tanuló ifju, azonnal olvassa meg a' tárgyaltaakat végig újra; a' nem-értett, vagy csak homályosan értett ki-

fejezéseket real- és verbal-lexiconokban keresse fel; a' meg nem találtakat pedig jegyezze meg, — azok' felvilágosítását másutt kutatván, vagy kilesvén az iskolai órákban utóbb.

34.

A' folyó tan' fonalát mindig szeme előtt tartsa, és soha elne veszesse: de az egyetemes által nézést hagyja a' tan' végeztére utoljára. Ha tehát a' tan' kezdetekor annak egész tartalma elősoroltatik: az ifju azzal még most ne bajlódjék sokat, hanem várja be az egész tan' végződését, 's akkor járja által az egészet, maga csinálván akkor abból vázlatot és kivonatot tabellákban. Ugyan akkor tanulja be jobban mindenegy tan' difinitióját is. Sőt javalnók, hogy studiumait az ifju oldozza fel magának kérdésekre, ezeket egymás után mindenegy leczkéből kivonván, és külön füzetkére irván. E kérdések jeles kis examinatoriumul szolgálандnak, önmagát az elvégzettekől, és utoljára az egész tanból megvizsgálni és megkísérteni.

35.

Tanuló ifju rendet tartson tanulásában. Magányóráit mire fordítja, mellyikben mit vesz elő: szintén úgy kicsinálja, mint nyilvános órái kicsinálvák. De az illy magány-tanulási rendet aztán el ne mulassza, hanem megtartsa szigoruan.

36.

A' nyilvános tanokon kívül, ha az ifju még üzni akar másokat is: egyszerre ne vegyen elő többet egynél, de azt üzze folytonosan. Csak ha azt elvégezte, akkor vegyen elő valamelly uj másikat. Így lesz a' tanulás intensiv. Egyszerre sokfélébe kapni, soha sem jó.

Ifjakkak jó összetársulni kettenkint a' közös tanulásra; és egymást kölcsönösen examinálni, kísértetni. Nem különben gyakorolhatják magukat idegen nyelveken beszélgetésben; a' lexiconok' gyors keresésében, hogy ezt ügyesen tehessék; öndolgozataik' kiigazításában, és vitálkodásban valamelly állítás vagy tétel fölött; aztán és főleg, a' felolvasásban egymás előtt. 'S itt csak sugva szeretném mondani kedves ifjaink' füleibe, hogy iparkodjanok mindenek előtt jól olvasni tudni, és pedig anya-nyelvökön. Az olvasni-tudás alatt nem az értetik, midőn valaki imiggy amuggy haladva, itt ott akadozva és hangváltoztatás nélkül elolvas: hanem az, midőn akármelly betűkkel nyomott könyvet kezünkbe véve, és akármellyik lapon, legelső látással (prima vista) leolvasunk megakadás nélkül és illendő hangejtéssel, accentuálással. Ez pedig valamint nem olly könnyű mint némelly ifju tán gondolná: szinte olly igen fontos is. Mert minden öntanulásnak lényeges feltéte (conditio sine qua non) a' gyors olvasni-tudás: mellynél fogva szemünk az elénkbe vett könyv sorain csak könnyüden fussanak, és értelmünk is nyomban velök, — mindenütt előre mintegy már magunk is sejtven, mit lesz mondandó az autor. De vajmi sokat kell magunkkal vinnünk az ilyen könyvolvasáshoz! Azért ezt csak hosszas gyakorlás után érhetni el. Hanem megfordítva, az illy ügyes olvasni-tudás lesz egyszersmind legbiztosabb mérlege az ifjak' tudományos miveltségi fokának. Olvasási modora kikit tüstint elárul, mennyire haladt az ismeretekben. Apró munkái között Franklin, egy angol iskolai intézet vázolatát adván, a' legelső classistól fogva a' legfelsőig, mindenik rajzát azzal zárja be sürgetőleg, hogy a' jól olvasás' és helyesen

szólás' gyakorlatai mégis folytattassanak (*the exercises of good reading and just speaking still continued*). *)

38.

Az illy olvasni tudástól aztán már csak egy lépés van a' szavalás' művészetéhez, mellynek gyakorlata ismét igen képez és ajánlandó. Válasszunk e' végett főleg nemzeti költészeink munkáiból jeles szívmelő darabokat, 's azokat szavaljuk jó barátink előtt, 's önmagunkban is gyakorla. Szavalásra alkalmas darabok és gyöngyhelyek pedig külön meggyűjtve is léteznek irodalmunkban.

39.

Szegény sorsu ifjak holmi csekély hónapi díjért elemi tanulókat is szoktak felvállalni oktatásra. Ezt, ha csak lehet, ne gyakorolják Mert olcsó jutalomért visszahozhatlan drága órákat rabolnak el az által önmaguktól. Mondják ugyan: docendo discimus; de betűző gyermekek oktatása körül, hogy az ifju is tanulna, azt által nem láthatom. Azonban ám lássa kiki.

*) Köznépünknel is a' jól olvasni nem tudás az egyik főbaj, melly miatt arra könyvekkel hatni nem birunk, és a' mellyet nem láttatunk eléggé méltányolni. A' néptanító könyveket (egyel kettővel be nem érven) készítjük és mondva készítettjük neki feles számmal; terjesztjük a' Bibliát olcsón 's t. eff. mivel pedig a' nép nem vásárolja, ajándékolis nyújtjuk neki: és jámbor népünk — nem olvassa. Mért? Mivel nem is tud olvasni, mint kellene. Többre terjeszkedünk buzgásunkban: nyújtunk más imás könyveket cselédeknek, raboknak, katonáknak; 's mind hiába, mert azok mind e' könyveket nem képesek még csak olvasni is kelletekép. A' némethoni új paedagogok közül a' híres Schlez, magyarrá is általtatt *Denksfreund*-jában külön czikkelyt szentelt az olvasási hangadás mesterségének, melly francziára is le van fordítva; és a' mellyen nem ártand nagyobb ifjaknak is magukat gyakorlani vagy csak megkísérteni.

40.

A' szünnapokban tanuló ifju ne szünjön meg folytatni magán-tanulságát. Azok, — ám legyenek nyáriak szüretik, vásáriak, hetiek, ünnepiek, vagy akármi czim alatt adottak, — nem annyira az ifjakért vannak rendelve, mind inkább a' tanítókért, nekik némi pihenésül. A' tanulni vágyó ifjunak mezei hónapban is minden szép liget hellási academia és tempe lehet; szülői' szobája stoa és poikile. Rövidebb szünnapokon pedig hasznosabban töltheti üres óráit helyben a' városban, mint hazájában; és kevés időre haza utazni nem is vágyand. De reményljük, a' szünnapokkal is történend maholnap módosítás ország-szerte.

41.

Melly ifjunak tehetsége engedi, válassza meg mind a' szállást, mind a' tanuló intézetet.

42.

Jó szállás az, mely egészséges és világos helyen esik; nem szerfölött tova templomtól, iskolától; hol a' család nem számos, de mivel, tiszta, békésen lakozó és jóhírű, — hol nincsen valamely nyavalyás egyed; és a' hol az ifju nem forog sem ragálnak, sem szerelmi csábnak veszélyében.

43.

A' jeles oktató-intézetet főleg a' tanulókat gyámolító jótékony alapítványok *) 's intézetek mennyi-

*) Hazaszerte és vallási különbség nélkül minden honi oktató intézetekre háramló nagyszerű alapítvány: a' *Jettim Jó-zsef*, Tisza-Szentmiklósi földes uré (1811.); melly száz-ezer pp. ftból áll, országos felügyelet által kormányoztatik; és a' mellyel a' ki bővebben ismerkedni akar, olvassa meg im e' helyeket: Vándor, 1836. 56. Társalkodó 1835. l. 375. Vallástürödelem példái. Pest, 1826. lap 89.

sége teszik és a' derék, jól fizetett, 's elegendő számú professorok. A' derék professort távolban már hirdeti és kijeleli a' szép hirnév, melly valamelly egyed felől ifjak, szülők 's az egész közönség' szá-
jában megosztatlanul hangzik és szárnyal. Részlete-
sen mégis jeles oktató az, kinek mind belső hivatása
van a' közlésre és mások tanítására; ki nemcsak hi-
vatalos kenyértudós, hanem kinek a' tanítás szenvedé-
lye; *ki nem béres hanem pásztor*; ki tudományát
az idővel haladva mind inkább tökélyesítve adja, ki
az ifjúsággal nemcsak tanultat, hanem azt az öntanu-
lásra is serkenti és vezérli; ki nem jupiteri szemöld-
del feszeng az ifjak között, hanem a' nyájas bánás-
móddal párosítja a' férfias komolyságot; ki a' tanít-
ványokkal bánásban és azok osztályozásában részre-
hajlatlanul igazságos; ki nem csak iskolájában, ha-
nem azonkívül is őrszemekkel tartja az ifjúságot egye-
denként; korszerű ujtás' barátja, de a' főnálló egy-
házi és politicai kapcsolatokat, vallást, egyházat gu-
nyos elménczkedés' tárgyává soha nem teszi; és vég-
re, a' ki mind házi, mind nyilvános életében józan,
higgadt elméjű és feddhetetlen.

44.

Muzsák fia elveszettnek tartsa azt a' napot, mel-
lyen valami jót, hasznost és újat nem tanult. Ember-
nek általjában halhatlan lelke után, nincsen drága-
látosbb kincse e' világon az időnél. Minden pillanat
egy egész örökléte ér; és, ha valami, ez megér-
demlené, hogy (a' Biblia szavaiként) *áron is megvá-
sároljuk*, ha a' nagy Ur Isten időt árulna a' halan-
dóknak: de az idő nem árultatik. Kivált az ifjúság
ideje eléggé meg nem becsülhető, és azzal soha nem
gazdálkodhatunk elég takarosán; miután annak jól
vagy rosszul használásától függ az egész utóbbi élet'

sorsa. A' jó szülőknek is, — az ő sok aggodalmukért, költségekért, — kedvesebb kamatokat ifju nem fizethet, mint ha minden napjait és óráit jóban, hasznosban foglalja. Azért a' tanuló ifju minden estéli lenyugvásakor tartson önmagával pythagorási számvevést, az elmúlt napnak eszméi és benyomási felől lelkében; és ezt soha el ne mulassza. *Nulla dies sine linea.* Kivált az iskolai órákat, önmaga jóléteért, soha elne henyélje.

45.

Mindazáltal a' mohó és erőltetve tanulástól meglassa minden ifju, hogy óvakodjék; mert az, mint testnek léleknek ártalmas, megint nem vezet célhoz. Abban az ifju meg is tébolyodhatik, vagy emlékeréjét elvesztheti örökre. Példa erre többek között Linné, ki — közép életkorában és ép létére, — emlékeztet annyira elvesztette, hogy egykor ipának levelet akarván írni, annak neve nem jutott eszébe semmiképen, és azt hitvesétől kellett megtudakoznia. Azért mihelt vesszük észre, hogy tanulás közben lankadni kezdünk: hagyjunk fel vele és pihenjünk meg.

46.

Serkentse ifjakat, tanulási pályájokon dicsérettel haladni: 1.) önszerencsájök édes reménye; mert kiki annál boldogabb létet várhat, menél több oldalu miveltséggel 's ismeretekkel lép ki az életbe; — 2.) az a' gyönyör és élvezet, melly a' tudományokból, az ő barátjaikra áradoz, és a' melly semmi más élvezettel össze nem hasonlítható; *) — 3.) annak gya-

*) Rousseau, francia philosoph, több munkái között a' tudományok hasznai 's ártalmairól is írt koszorus értekezést; Erasmus pedig az esztelenség dicséretéről (*Laus moriae*): de e' lángelméket még illy tárgyról szólani hallani is szerencse, és maga ezen elmés művek megolvasása is kész élvezet.

kormeggondolása, miszerint rájuk vár az a' dicsőség, hogy a' haza boldogítására az atyáktól tervezett feladatok gordiusi csomóját megoldják és a' mélyebben látók' jóslata szerint a' magyar hont fenyegető gyászos catastrophe-nak ellene dolgozzanak minden módon. Szép, Montesquieunek erkölcsi végrendelete az ifjakhoz. Ő, ki Franczhonnak mind írója, mind szóno-ka egyiránt nagy volt; kevéssel halála előtt már mint tisztas aggasztján, az őt körülálló ifju barátihoz ezeket mondá: „Ti, uraim! most az erő' megfeszítésének és sikerülésnek életkorában vagytok. Én titeket ezenel felszolitlak közhasznu munkásságra; mert abból jön létre az embernek legbiztosabb szerencséje. Én sohasem ismertem bútbánatot, mellynek egy fél órányi gondolkozás nem vette volna el keserűjét. Velem már az idő végére hanyatlak; minden töltésim ellővöldözyék; minden gyertyáim leégtek. Ti ellenben a' vívó pálya bemenetén álltok. Jól megjegyezzétek czélotokat. Én azt el nem érhettem: de hogy megismertem, erősen hiszem. Az ember nem tudta, vagy nem akarta csak ösztönéhez tartani magát, melly mellett alkalmasint bátorságositva volt, de az állatokhoz is közel tolva. A' midőn az ész elérni törekedett, szörnyeteg téveket nemzett, azokat igazsággá bélyegezván. Erényei és boldogsága sem lehetnek valódiabbak, mint eszméi. A' nemzetek környezik magukat a' gazdagságok' fényüzésével és a' szellemével: de az embereknek sokképen hiányzanak a' minden napi kenyér, és a' közönséges emberi ész. Hogy immár nekik a' kenyeret 's józan ész és szükséges erényeket megszerezzük: a' végett csak egy módszer vagyon. A' népeknek és kormányoknak fel kell világosittatniok és helyes belátásokhoz jutniok. Ez a' feladat a' tietek ifju barátim! “ — Hasonló értelemben szólt Pesten 1841.

Nov. 28-dika estéjén Deák Ferencz táblabíró és országgyűlési követ ur, az öt ünnepélyesen tisztelő ifjusághoz: Mi (e' hon' lakosai) most az átalakulás' korát éljük; épen azért komoly higgadtság és türelem szükséges, hogy ifjakkak, — kik mint a' jelenlevő honreményi is hazájokat szeretik, 's annak jóllétére igyekeznek, a' terhes feladat szerencsés sikerítése végett (mire csupa lelkesedés nem elég), — huzamos, kitűrő szorgalommal kell tanulniok."

47.

Nevelő és oktató intézeteket a' hon olly seminariumoknak szeret nézni, mellyekből mindennemű jónak és idvesnek megannyi missionarius papjai és terjesztői bocsáttatnak ki a' hazába szerte széllyel minden irányzatban. De a' mit mindenegy illy Muzsák' papjának elmulhatlanul meghágy és szívére köt, az: hogy a' nemzeti nyelv' terjesztésén, — mint köre és hatása engedi, — lelkiismeretesen munkálkodni, hazafiui tisztének tartsa. Ezt a' nagybavágó feladatot tehát, az annak megfelelő szent feltétekkel, viendi el kebelében állomási lakhelyére, mindenegy kitanult honi ifju, elhitetvén magával, hogy mi, — hetvenkétfélekép, összeszaggatott magyar országiak, ha neveltebbek nem leszünk, és ha nyelvben nemzeteileg, szeretetben vallásilag nem egyesülünk, — ám mint pezsegjünk, forrjunk, ágaskodjunk és hetvenkedjünk, egy veszni tért megsiratandó nemzetvegyülék vagyunk, melly nem él, csak teng nyomoruan. *A' kinek fülei vannak a' hallásra, halljameg!*

48.

Tanuló ifjak életében, a' mire kivált nagy vigyázással kell lenniök: az emlékerő és a' tanuláshoz szabott életrend. Mellyeket immár külön czikkeken tárgyalandunk.

IV. Az emlékerőnek ápolásáról.

49.

A' jó és hű emlékezet minden emberre nézve az életnek legbecsesebb és legkívánatosbb javai közé tartozván, tanulónak épen nagy fontosságú kincs. Jelességhez ugyan akár tudományokban, akár egyéb életsorsban senki még más úton el nem juthatott, mint az emlék' erőssége által. Emlék a' tárháza gondolkodásunknak. „*Quid dicam de thesauro rerum omnium, memoria?*“ ugymond Cicero, de Orat. 1. 5. Minden tudalmunk üres, minden gondolkozásunk terméketlen, ha az emlékből nem tudjuk előnyújtogatni az eltetteket; amaz evangeliomi jó gazda módjára, ki az ő tárházából tud előhozni eltett őt és ujat. (Math. 13, 52.) Tantum scimus, quantum memoria tenemus. Emlék az alapja minden szellemi kifejedésnek, és minden hivatalviselésnek. Például: milly nyomoru ember az a' hitszónok, ki emlékére nem támaszkodhatik és munkáját papírról leolvasni *) kényszerül. Az ő előadásának elvész minden élénksége. Ő arczát sem merészeli a' gyülekezet felé nyíltan 's bátran fordítani; feszülten áll a' szent széken, mindig félvén, nehogy fogalmazásán a' helyet eltévessze. A' hallgatók pedig hidegen maradnak és részvétlenül. A' legszebb igék a' legszebb gondolatok elröppennek füleik mellett majdnem hallatlanul; mert hiányzik bennök a' megelevenítő lélek, melyet hitszónok csak akkor vehet beszédébe, ha szabadon

*) Szent székről a' szónoklatokat úgy olvasni le, Angolhonban igen divat: de mi magyarok illy angol divatot ne fogadjunk el; se rá, mint semmiképen nem helyeseltetőre, ne utaljunk. —

szól, ha szónoklatát fejében szívében tartja, nem pedig csak a' papíron. — De political szónoklatokhoz is lényegesen megkivántatik a' hü emlék; mint ezt Cicero de oratore I. 5. 6. világosan kiteszi. Valahány jeles szónokról a' régi görög és római nemzetnél olvasunk: mind azok kitünő emlékekkel bírtak. — Hát az az orvos, mennyi szerencsétlenséget okozhat, kinek emléke hirtelen és nagyon gyöngye. Majd legveszélyesebb betegét felejtí meg látogatni. Majd beteghez hivatva, nem tudja rögtön eszébe juttatni az illető orvosi szert, és szorultságában felír ideiglen ollyasmit, a' mi nem árt ugyan de nem is használ. Most haza siet, és rendeletes könyvében előbb meg nézi, minemü orvóságot kelljen rendelnie. Azonban a' beteg állapota már rosszabbá lett, vagy egészen megváltozott. A' tudományos élelmódokról más polgári sorsokra térve: a' jó emlék melly igen szükséges a' gazdának, a' kalmárnak, gyárnoknak és kézmíveseknek, azt itt csak melleleg érintjük. Nem csuda, ha a' régi görögök szinte külön nőistenét is tartották az emlékeknek, — a' Muzsák' legidősebbikének egyikét a' Mnemét-t, (Mnemosynét), — kőről jelentvényesen azt állították, hogy ő szülte volna a' szép tudományok' képviselőit, a' Muzsákat. Azért elmulhatlanul szükséges dolog, hogy tanuló ifjakban az emlék mennél nagyobb tökélyre vitessék, szilárdíttassék és megőriztessék. Tanulók mindent elkövessenek, mi által e' kincsöket nevelhetik; viszont mindent eltávoztassanak, mi által azt megronthatnák vagy tompíthatnák. Vannak is e' czélokra téve orvosoktól különféle javallatok; ajánltatnak emlékerősítő arcanumok, létez feledség ellen a' homeopathiában is bizonyos specificum. De mind az effélék nem sokat érnek és többnyire kuruzsolások vagy charlatane-

riak. *) Az emlékerősítő valódi szerek mindnyájan csak egyben pontosulnak össze, melly az *emléknek gyakorlása*, vagy (közönséges kifejezéssel élvén) a' könnyv nélküli tanulás; barbar latin szóval memorizálás. Az emlékerőnek ez a' legjobb fenköve. Ezzel kora gyermekségünkől kezdve, lépcsőnként haladva és szakadatlanul élve: sokra viheti dolgát emlékével a' közép talentomu tanuló is. Azért még néhézzen tanuló ifju se csüggedjen meg soha. Ha naponkint szentel bizonyos órácskát a' memorizálásnak; és ha naponkint (bármilly parányival) többet vesz fel megtanulásra: győzni fog a' nehézségeken bizonyosan. Mert az illy gyakorlás mellett, a' test növekedésével és erősülésével az emlék is növekszik és erősül; — a' természeti tehetségek olyanok levén, mint az önkényt növe plánták, mellyeknek mesterséges ápolásra van szükségök. Csak szilárd akarat és kitűző állhatatosság legyen bennünk. *Audendum est: fortes adjuvat ipsé Deus.* Hogy [pedig ezt az emlék' gyakorlását ohajtott sikerrel tehessük: itt nyújtunk némelly szabályokat annak megkönnyítésére.

1.) Mivel a' jól megértettet könnyebben tanuljuk, mint a' nem értettet: tehát igyekezzél a' be tanulandókat mindig előbb világosan megérteni. Melly

*) A' *charlataneria* szónak etymonja im ez. A' közép korban, midőn az olvasók voltak egyszersmind gyógyszerárosok is, élt Párizsban valamelly Latan nevű orvos, ki minden másokat tulhaladó dús gyógyszerertáráról elhíresedett, és azt valamerre járt a' város' utcáin, mindenütt szekéren (char) magával hurezolta. Innét ruházták e' szót *char de Latan* olly kontár orvosokra, kik holmi gyógyszerek árulgatásával ámtják az embereket. — Mások a' *ciarlare* (csacsogni) olasz szótól származtatják: de nem természetesen.

szabály azonban csak olly tárgyakra alkalmazható, melyeknél az értelem is munkás lehet, nem pedig ollyanokra, melyeket csak mechanice tanulhatni be, minők p. o. a' számok, nevek 's a' t.

2.) Mivel az, a' mi több izben és lassudan megy a' lelken által, könnyebben felfogható, mint az, mi a' lélek előtt csak elsuhanik: tehát a' betanulandó darabot olvasd által figyelemmel és megondolva. A' tulajdon neveket és számokat ird ki a' leczkés könyvből magadnak külön; olvasd meg sokszor; és így annál biztosabban megtartandod. Készakarva juttassa az ember magának gyakran eszébe azt, a' mit már látott, hallott, olvasott, tanult: és az emlék olly szilárdságot nyerend, olly ügyességet és erőt a' felfogásban, megtartásban és a' tárgyak képeinek eszünkbe juttatásában, melly bámulásra indit. Azért vedd te elő, ifju barátom, a' te előbbi studiumaidat, és olvasgasd meg. Ez nem derogál *) a' te mostani rangodnak; így emléked erősül, sőt (ugy történhe-

*) E' szónak, valamint a' *dictal*, *affectal*, *assimilál* 's t. szók' szabatos kinyomásához még (tudtomra) nincs magyar igénk. De (ugy vélném) nem is kellene törekednünk szigoru purismusra, melly a' mivelt europai nemzetek nyelvében sem találtatik, kik pedig nem laknak vegyest annyi sokféle nemzetekkel, mint mi magyarok. Tarkálik latin nyelva' görög szóktól; francz a' latinoktól; Spanyol az araboktól. De hát a' legdivatszerűebb nyelvről, az angolról, mit mondjunk? Ebben, Johnson' nagy szótárában tett felszámítása szerint, az idegen nyelvekből kölcsönzött szók' száma, osztályozva így következik: 6,732 latin, 4812 francz, 1665 ószász, 1148 görög, 691 német, 211 olasz, 106 alleman, 95 valesi, 75 dán, 56 spanyol, 50 izlandi, 37 svéd, 31 góth, 16 éber, 15 teuton, 13 arab, 6 ír, 4 run, 4 flamand, 3 scót, 's t. összesen 15,782 kölcsönzött szók.

tik), azokból a' már elvégzett és előtted már hitványoknak, 's nem nekedvalóknak, látszó studiumokból tanulandasz is valamit. Így tett többek közt a' nagy Leibnitz. Bizony a' Lethe' árkai ellen csak a' gyakor ismételés az egyetlen hatályos szer.

3.) A' mit egyszerre két érzék (látás, hallás), által viszünk a' lélekhez: az mélyebben benyomódik, mint az, mi csak egy érzék útján jutott ahoz. Azért a' betanulandó darabnak fel és leírása, valamint a' főszóval tanulás, kivált kezdőknek és gyöngé elméjűeknek: nagyon ajánlandó. Azonban az illy tanulási módból az ifju egészen szokást még se tegyen; és készakarva szoktassa magát tanulni susogva is; tanulni neszben, csöndben, egyedül magán és többekkel együttlétben. Mert juthat idővel olly körülmények közé, melyek a' fő szóval tanulást meg nem engedik.

4.) Éneklő madarakon, — melyek legkönnyebben tanulják utánfűtőlni azon darabokat, melyeket előtők vagy késő estve vagy korán reggel játszanak el, — lön nyerve és embereken is bebizonyulva az a' tapasztalás, hogy semmit sem tanulni meg könnyebben, mint a' mit estve és reggel veszünk elő. Ha valamelly dolgot kevéssel lefekvés előtt tanulunk meg, akkor az erősebben marad benyomva az elmébe; és nem könnyen fog kitolatni más új tárgy által. Reggel pedig felkelés után mindjárt a' lélekerők ujonnan felfrisülvők, és még el nem fárasztvák a' napnak munkái által; következőleg alkalmasabbak valamit felfogni és megjegyezni. A' ki tehát valamit könyv nélkül megtanulni akar: vegye azt elő estve, nem sokkal lefekvés előtt, és ismétlje reggelre kelvén: így megtapasztalandja öröme, hogy az emlékből (még a' gyöngében is), tárgya bizonyosan szilárdul megmarad, és nem lészen elfeledve.

5.) A' könyvnélkül tanulás még az által is könnyítettik, ha egyszersmind a' könyvben a' helyet megjegyezzük, hol a' dolog áll. Akkor aztán nincs egyébre szükség, mint eszünkbe juttatni a' helyet, 's annál fogva sokkal könnyebben eszünkbe jutand maga a' dolog is. Ki a' helyet is meg tudja jegyezni a' dologgal együtt: arról azt szoktuk mondani, hogy annak *helyi emléke* van (*memoria localis*). — Egyébiránt minden tanuló figyeljen gondosan önmagára, és mintegy lesse ki, lelke minő viszonyok és körülmények között legmunkásabb: szobába zárva-e, vagy szabad mezőn, erdőben- estve-e vagy reggel; jólakottan-e vagy éh gyomorral 's t. elf. és a' szerint intézze dolgát. Ezt olly férfiakról is cselekedve olvassuk, kik ismereti kincseik által maguknak a' tudósság hírére kivívták.

Könyvnélkül tanulás megkönnyítéséhez régi és új bölcssek még részletesebb fogásokat is kíséreltek kinyomozni. Találtak is fel efféléket, és rendszeresen öszvefoglalták, melyből származott az *Emlékművészet* (*mnemonica*) név alatt ismérletes tudomány. E' tudományban (vagy inkább ügyességben), jöllehet a' való igen individualis dolog; minthogy mindenegy tanuló az ő szükségeihez képest maga gondolhat ki legczélszerűebb mesterséges ut módokat, emléke' gyakorlására: mindazáltal abból is iktatunk ide még néhány mnemonikai módszereket.

6.) Ha egy sornyi neveket akarsz megjelelni, alkoss össze azoknak kezdő betűiből egy vagy több tecsínáltad új szót. Az illy alkotott szókat, akár-melly barbár hangnak legyenek azok, mégis könnyen megtartjuk; és segítségökkel egész hosszú sornyi tulajdon neveket megtudunk jelelni, melyeket máskint elménkben megtartani nehezen esnék. Nehány

példa a' dolgot szemléltetőbbé teendi. Meg akarja jelezni magának valaki azon hét halmot, melyeken a' régi Róma épülve volt. Azok nevei: Palatinus, Capistolinus, Aventinus, Quirinalis, Viminalis, Esquilinus és Coelinus. Ha már e' hét szók' kezdő betűit összesyllabisáljuk, és a' V helyett U-t teszünk fel: e' szó jő ki *Pcaquec*; melly bármi csudálatos hangzatu, de megtartani nem nehéz, és annak betűinél fogva mind a' hét nevek' kezdő betűire emlékeztetünk, ezek által viszont, igen természeti eszmetársulás' következtében magukra a' hét nevekre. — Más. A' kilencz Muzsák nevei: Terpsichore, Uránia, Melpomene, Polyhymnia, Erato, Kalliope, Klio, Euterpe, Thalia. Ezek' kezdő-betűi e' szókat adják: *tum pekket*; mellyeket könnyen megtarthatni, és a' mellyek a' Muzsák' neveit is eszünkbe juttatják. — A' fekete tengerbe ömlő folyámok' nevei mindnyájan D-vel kezdődnek. Don, Dniester, Dnieper, Duna; — a' caspiumi tengerbe V-vel: Ural, Volga 's t. eff.

7.) Gyakran az illy szóalkotás nem diszlik; lévén minden kezdő-betű mássalhangzó. Ez esetben vegyük fel, — ne a' kezdőbetűket, hanem a' kezdő syllabákat. P. o. a' hajdani Görögország hét bölcseinek nevei: Periander, Solon, Thales, Pittacus, Bias, Chilon, Cleobulus. E' hét névnek kezdő szótagaiból alkossék e' két szó: *Pesothapi Bickicle*: 's ezeket sokkal könnyebben megtartandjuk, mint a' hét neveket. — Más. Megakarom jegyezni magamnak a' 12 hónapok között azon négyet, mellyeknek csak harmincz napjuk van. Ezek: Aprilis, Junius, September, November. Veszem kezdő syllabáikat 's megtartandó emlékeztetőül belőlök e' szót alkotom: *Apjunseno*. — Más. Akarom megjegyezni a' bőjti

vasárnapok' egyházi neveit: *Invocavit, Reminisce-re, Oculi, Laetare, Judica, Palmarum*. A' közép században olly szókból, mellyek e' vasárnap-nevek első syllabáikkal kezdődnek, egy barbár mondalékok alkottak, melly a' vasárnapok' egymásra következését előnkbe tünteti: *In Remers Ofen Lechzen Junge Palmen*.

8.) Nagyon könnyíti a' megtartást az is, ha a' betanulandó darabok rimekbe foglaltnak. Illyen emléki verseket (*versus memoriales*) használtak a' régiek a' latin grammatika' szabályainak, a' prosodiának, a' bibliai történeteknek, diaeteticának, 's más sok tannak előadásaira. Ki ne ismerné a' vármegyékről szóló verseket a' *Hármas kistükörben*; aztán a' salernói orvosi egyetem' diaeteticai verseit; — *Quae maribus solum* — és a' *Vocalem breviant alia subeunte latini* —; — hát a' Scholasticusok *distichon*-jait a' *Syllogismusi* jelzetekhez? „bArbArA, cElArEnt (primae,) dArII, fErIOque, 's a' t.?

9.) Szónoklatok és más hosszabb darabok betanulásához, okszerű könnyítése leend az emlékerőnek, ha a' beszédszövegben több helyen is a' szót vörös rajzónnal vagy tintával alatt elhuzdadjuk; névszerint, az előlkezdéseket, a' gondolatok' fordulatait, a' nehezebb megtartatu szóillesztéseket 's a' t.

10.) A' kik előtt sok különmemű járás, bizottság, vásárlandó, ellátandó és teendő van: az ugy jöjjön segítségére az emléknek, hogy tartson mindig zsebében vagy íróasztalán egy emlékeztető czédulát, mellyre minden tárgy felirva legyen. Valamint egy vagy más tárgy meg téve van, törölje le a' czéduláról. Igy nem felejtend és nem mulasztand el semmit.

50.

E' tárgy' záradékaul csak az legyen még itt óvásul megérintve, hogy az emlékerőt nem szabad tökéletesíteni az értelem- és ítélőtehetség' rövidségével; mert akkor szellemi tökélyesülésünk félszeg leend. Soha se feledjük el, hogy az emlékerő, bármely becses ajándék, mégis, — csak a' lélek' alantabb tehetségeinek egyike; és csak eszköz a' magasabbakra jutáshoz, névszerint az ítélésre. Már Kant ugy nyilatkozott *Embertanjában* (*Menschenkunde*), hogy a' melly emberek erős emlékekkel birnak, azok az ítélésben gyöngék vagy ferde nézetűek, és megfordítva. A' tapasztalás igazolja is, hogy a' dolog többnyire így áll valósággal. Azért minden tanuló ifju jól vigyázzon, hogy tanulása által ne csak emléke tömésék meg mindennemű tudományos kelmékkal: hanem (és főleg) hogy nézetei és ítéletei a' világi dolgokról legyenek hovatovább higgadtak, helyesek, és kiigazítvák. Így nem fog ő soha ábrándozni, nem teend, szóland vadakat, nem botland holtig siratandó nagyot életében; lesz bölcs korán, — és már viruló vállakon viselendi az ősz ember' fejét. *)

V. A' tanuló ifjak' életrendéről.

51.

E' cikk mottójául nagyon illenék ama' mondaléka Juvenalisnak: „*Orandum est, ut sit mens sana*

*) Az emlékerőről többet láss e' jeles könyvben: „*Die Kunst, ein vorzügliches Gedächtniss zu erlangen*, von Dr Hartenbach. Dritte Auflage. Quedlinburg und Leipzig, bei Ernst. 1840.“ A' *Mnemonica* árnyékrajzát pedig magyarul: Tud. Gyűjt. 1834. II.

in corpore sano.“ De ézenkívül mindenkori nézet nek kell itt lenni az emlékezőre, hogy az ne rongáltassék, sőt napról napra erősbüljön.

Kövés szókkal is meg lehetne pedig mondani a' diaetának minden szabályait; ha vennők p. o. ama' leoninus verseket a' salernoí muzsáktól; vagy ha mondanók, hogy a' legjobb orvosok: a' mértékletesség, testmozgás, víz és jókedv. Vagy: ha amaz európai hírességgel tündöklött hollandi orvosnak Boerhave-nak végrendeletét hoznók fel: „Tartsd fejedet hidegen, lábaidat melegen; a' melleidet hüvesen, ülésid' rendesen, lész nyavalya — mentesen.“ Mindazáltal szükség tanuló' diaetáját részletesebben és pontosabban is meghatározni.

53.

A' tanuló ifjak' életrende is, mint más sorsu embereké, viszonylik: részint az ételek' 's italok' mennyiségére, minőségére, idejére; részint a' testmozgásra, levegőre, lakásra, aluvásra, tisztaságra és gyönyörökre.

54.

Ételekben távoztatandók: a' gyomor' megterhelése, nehéz emésztetű étkek, fűszerezettek és más olly ételnemek, mellyeknek az ember rossz következményt tapasztalja; és a' mellyekre minden egyed maga rájön, ha természetére csak valamennyire is figyel.

55.

Mikor és hányszor egyék a' tanuló ifju: arra alkalmasint legegészségesebb volna ama' kolostori szabály: „*Surge quinta, prande nona; coena quinta, dormi nona: nec est cita mortis prona.*“ De mivel gyakorlati életben az nem teljesíthető; és főleg tanuló ifjunak érkezési ideje is másoktól van megha-

tározva, kiktől ő függni köteles: tehát e' tárgyban a' jó tanács csak az, hogy az ifju egyék napjában kétszer háromszor; inkább többször és egyszerre keveset, mint gyéren és sokat. Estve pedig épen ne, vagy keveset egyék; de hét óránál később se. „*Qui cum Platone coenant, etiam postero die benehabent.*“ Aztán tanuló ifju ne legyen étkekben se válogató, se kényes; annál kevésbbé nyaláncságokat áhító.

56.

Átalján tanuló ifju a' gyomorra mindig nagy figyelemmel viseltessék, hogy az ne gyengüljön, hanem inkább erősödjék. Mert a' gyomor'gyengülése gyengíti az emlékerőt is; és megfordítva. Jó gyomor és jó emlék; gyenge gyomor és gyenge emlék: jobbra együtt járnak. Mivel pedig az emésztés' műtételenek fogak az elődolgozói: azért a' fogak' ápolását sem mulasztandja el a' tanuló ifju. Egyébiránt is szép csinos fogak azon külsőkhöz tartoznak, melyek az ifjut nagyon kedvesen ajánlják.

57.

Italokban tanuló ifju leginkább csak vízzel tartand, dögmirigykép kerülván minden szeszes italokat; és csak orvosságul használván a' bor' italát. 1. Tim. 5, 23.

58.

Testi gyakorlást tenni, és a' szabad levegőt éldelni, okos ifju egy nap sem mulasztandja el. E' célra válaszsza a' sétálást, küzdést, vivást, lovaglást, hideg folyamban fürdést és utazást; — csak a' jégén korcsolyázást ne, melly életveszéllyel jár; és ne a' vadászást, melly hamar szenvedélylyé válhatik, és őt a' tanulástól elvonhatná. Plutarch a' szavalást mondja igen idves testgyakorlásnak, melyet tehát erős, havas időkben használhatni is, pótlékaul

a'kintjárásnak. Még szolgálhat ilyenkorra a' biliárdjáték is, nincs tilalma.

59.

Aluvásra az éjfélelőtti két, 's utáni 4 — 5 órákat szentelendi a' tanuló ifju; — de kivált az éjfélelőttieket testétől el nem vonandja; mivel ezek kipótolhatlanok, és többször elmulasztva, mind a' testet, mind a' lelket erőtlensítik. Tudniillik a' hajnali alvás legédesebb, az előálmom a' legmélyebb, de az éjfélelőtti a' legegészségesebb. Montesquieu egykor du Chatelet marquis-nak így szolt: „Ön elszakasztja magától az aluvást, hogy a' philosophiát betanulhassa: holott inkább azért kellene tanulni philosophiát, hogy alunni jobban tudjon.“ Ismeretesek a' minden nemzeteknél divatozó közmondások, a' reggeli óráknak tanulásra főleg alkalmas voltokról. *Aurora est Musis amica. Morgenstunde hat Gold im Munde.* Early to bed, and early to rise, makes a man healthy and wealthy and wise. *) Távoztatandja a' más ifjutársával hálást, és az esti ágyban olvasást is, mellyek sokféle gonosz eredményei lehetnek. Gyöngye szemüek az olvasást nappal tegyék, az írást gyertyavilágnál, mivel emez nem sarczolja meg a' szemeket annyira, mint az olvasás.

60.

A' tisztaság is lényeges része a' tanuló ifjak' életrendének; — legkivált a' ruházatnak és testnek tisztán tartásában gyakorlandó. Tanulás közben minden ruha legyen rajtad megeresztve és kényelmesen. Pongyolán ülve, tág öltönyben; nyakkendő és fej-

*) Angol közmondás. Olvasd: Ihrli tu bed, ihrli tu rájsz, méksz e men helti end welti end vájsz. Korán ágyba, korán felserkenni, teszi az embert egészségessé, gazdaggá és bölcsesé.

födözet nélkül: ez a' legczélszerűebb ruházkodás a' végett, hogy könnyen tanulhassunk és megfoghassunk. Test helyzetében az ülés ottanottan állással felváltandó, mihez jó szolgálatot teend Beer dr. támasztala (pulpitus) *) — Irásnál az jó a' szemnek, ha rá a' világosság balról szolgál, nem pedig jobbról vagy szinte ellenben átról.

61.

Tisztaságban nagy szerepet visz a' mosódás hideg vízzel. Mi, ha az egész testre kiterjedőleg használtatik, az összes életművezetést rendkívül magasztja és éleszti. De mégis a' fej az, mellyre leginkább kell ügyelni a' tisztaságban. Tudniillik a' boncz tudomány, úgy nem különben Lavater' physiognomikája és Gall' craniológiája szerint, a' fő, és nevesen a' hátfő, — az emléktehetség' ülőhelye. Szerintök a' domboru hátfő jó emlékerőt, a' lapos gyengét jelent. E' testrészt tehát szükséges naponként; kefélvén és sűrű fésűvel fésülvén derekasan; hogy így az ifjakat olly igen rutító hajhullás megeleíttessék; a' fejbőrről minden mocskok elhárítassanak, és a' bőrlukacsok be ne duguljanak. **) A' fejmosás erősíti a' szemeket is, mellyekre minden érzékek fölött örködni kell tanulónak. Az uszás' megtanulása nemcsak a' tisztaság' tekintetéből ajánlandó, hanem a' test erősödéseért legkivált, mellyre az kitünőleg jótékonyan hat. Uszni-tudás a' régi rómaiaknál is elmulhatlan kellék volt a' nemes ifjak' nevelésében. Tes-

*) Lerajzolva e' könyv' végén: „*Pflege der Augen, Frankfurt und Leipzig*, 1818. 8.“ Magyarra ford. Váradytól 1805.

**) Jó könyvecske: A' hajak' ápolásáról. Kassán, 1829.

tét pedig a' levegő' mindennemű változásai ellen szilárdítani és mintegy megedzeni: ifjak' diaeteticájában főparancsolat.

62.

A' testi gyönyöröket illetőleg: tanuló ifjunak azokban igen visszatartózkodónak illik lenni; szüznék, szeplőtelennek. A' jelentvény-dús classica mythologiában Minerva és a' Muzsák mindnyájan szüzek voltak. Tudományokkal foglalkozó ifju egyébkint is annyi édes gyönyört kóstol belsejében, hogya' külsőket bizton nélkülözheti. De nélkülözze is, ha élete' boldogságát feldulni nem akarja. Készakarva tehát a' testi gyönyörök' bujó helyeit fel ne keresse. Melly ifju már szerelembe (bármelly tisztességesbe) befonódott, annak emlékéreje megromlik; az feledékeny és elszórakozott lesz, és tanulásában nem menend elő. Melly ifju, — hevétől elragadtatva, — önmagát nem bírja mérsékelni, megsirathatlan kárt tesz testében, erkölcsét megvesztegeti, és lelkiismerete holtáig meg lesz bélyegezve. Ne szakasszuk az élet' tavaszán azon virágokat, mellyeknek csak az élet' nyarán és őszén kellene nyilni. „*Nihil faciendum est* (ugymond Cicero) *cujus nos poenitere possit.*“ Az ifjuság csinálja meg a' bűnöket, de a' vénség siratja meg azokat. Mi szép, valaha Franklinnal ezt mondhatni: „Midőn lefolyt életemre visszaemlékezem, és nekem azt újra kezdeni megengedtetnék: azt kell vallanom, hogy ugyanazon nyomdékokat követném, mellyeken jártam. És ha mégis valamit kérnék, az lenne egy könyvirónak szabadi-téka: munkája második kiadásában az elsőnek némelly hibáit megigazítani.“ — A' melly ifju pedig helyzeténél fogva leli magát rut szerelmi törökbe ejtve, annak ezennel azt kiáltom, hogy keményit-

se meg szívét férfiasan, és holmi szépséges ürügy alatt ragadja ki magát az édes mérgü lánczok közül, mignem őt a' végveszély utoléri.

Ah! miser; quanta laboras in charybdi, —
Digne puer meliore flamma!

Végre a' melly tanuló ifju szintén olly szerencsétlen, hogy titkon önfertőztetési vétekben (Onania) sülyedez: az elveszett a' tanulásnak örökre, — el szülőinek, el a' hazának. Neki ajánljuk megolvasni Tissot doctornak jeles munkáját az onaniáról; ha még nem járna későn a' tanácsadó. Névszerint az emlékerőnek semmi sem árt annyira, mint a' kicsapongás physikai szerelemben. Horátz a' jeles ifjut többek között így jellemzi: „*Abstiniuit venere et vino.*“ És Virgilius:

— Non ulla magis vires industria firmat,
Quam veneris et coeci stimulos avertere amoris.

63.

Még ovakodjék tanuló ifju a' kártyajátéktól is, kivált pénzben; minthogy az is ártalmas befolyást gyakorol az egészségre.

64.

A' dohányzás világszerte divat ugyan, de szívesen tanulni vágyó ifju jól cselekszik, ha azt nem hagyja válni szokásává. E' lemondással azt nyeri, hogy sok éltető nedv, sok pénze, és (a' midrágább minden pénznél) sok ideje megtakarittatik; fogai féhéren maradnak és gözköre sem lesz kellemetlen, — bármelly uri, és szépnemi egyedek előtt vagy társaságban. Kostök és pipa, minden esetre a' valódi miveltségnek nagyon kétes symbolumai.

65.

Az ártatlan életü, szorgalmas, mértékletes, egészséges és rendes életü ifjut kellemesen hirdetik:

a' virágzó arcok, tiszta fogak, élénk szemek, és a' nyílt nyájas ábrázat. Azért nézze meg magát tükreben az ifju naponkint, és ha e' jegyekkel találkozik, egyiránt minden benéztével: akkor örüljön, és élvezze a' jó öntudat' boldogságát. Ellenben a' sápadt arczoktól 's az eléktelenült Isten képétől rettenjék vissza, és önmagába szálván, siessen elejét venni a' szellemi és anyagi veszélynek, melly nemcsak ifju, hanem utóbbi teljes életét is keserű lakolással fenyegeti.

66.

Egyik korban sem olly szükséges pedig az egészség' föntartására és erősítésére ügyelni, mint az ifju korban, mivel annak minden tette az egész életre kihat. Megsirathatlan kár volna, életünk legszebb szakaszát a' többinek boldogtalanná tevésére fordítani. A' régi hellen mythologiában külön volt nőistene még az egészségnek is, a' Hygieia.

67.

Idő' haladtával minden tanuló egyed maga szerkesztend magának sajátos életrendet, öntapasztalásira alapítandót. Az illy életrendnek fő tekintettel kell lenni az egyed' személyes fogyatzására, mellyek nélkül ember alig létez. Ez mindenegy ifjuban az az achilesi sark, mellynél fogva a' személy megsérthető, 's a' mellyet tehát nagy gondossággal védeni, oltalmazni, sőt titkolni is szükséges. Az ülő-életmódban pedig még különös élet-rendszabályok megtartandók.

68.

Részletesebb észreadásokat nyújtnak, és csekélyebb vagy rögtön bajokban jó sikerrel használhatók: a' diaeteticai munkák (p. o. Zsoldostól, Schedeltől) és a' nem orvosok számára irt orvosi köny-

vek, millyenek p. o. Házi Barát Horváth Józseftől, Pest 1830. A' tanácsadó orvos, Pest, 1835. Aztán a' sokféle monographok: szemekről, fogakról, gyomorról, sérültségről 's a' t. magyarul is, de főleg németül írva. A' homoeopathiai étrendet külön kis röpiratban rajzolta Gaspary; magyarul is kinyomva, Pesten, 1834.

VI. A' nyelvek' studiuma.

69.

A' mivel az öntanulást legbiztosabban kezdeni lehet és kell, az: a' nyelvek tanulása. Tudniillik nyelv az emelcsője minden emberi tanulmányoknak és ismereteknek; nyelvek' értése nélkül a' tudományokban alaposágra el nem juthatni; a' tiszta okos beszéd és az élő nyelvekben szabadon mozgás pedig mérlege az ifju' műveltségének, — mint Socrates mondotta egy ifjunak: „Beszélj előttem, hagyd lássalak!“ Nyelvismeret tehet egyedül képessé, hogy a' minden kor' és nemzet' legdicsebb elméműveit, eredetökben olvashassuk: mi a' fordítási olvasmánynál végetlen becsesb élvezet. Azt mondja Cervantes: „Fordítások hasonlitanak a' megfordított szönyeg-gekhez. A' virágok alakai és színe söt a' szönyeg' alapszíne is, — mind megvan rajta; de vajmi egészen mást mutat az igazi oldala!“ Nyelvek' tudása az, mellyből az ifju legelőbb és legkedvesebben mutatja szorgalmának gyümölcseit szülői, jóakarói 's a' világ előtt. Polgári társaságban a' hány nyelvet tudunk, annyi egyedet érünk, (quot linguas callemus, tot homines valemus). Nyelvek' tanulása a' legkönnyebb is minden tudományok között; mivel ez főleg csak az emlékerőt igényli (mellyet egyszersmind legjobban kifejleszt), és mechanice történik. Azonban a'

nyelvek' tanulása bármely mechanicummal jár együtt és csak hüvelybe a' tudományoknak: mindazáltal annak révén is észrevétlenül ideák' sokasága nyomatik maradandóan az elmébe. Mi több: ha valamely ifju, tudományi ismereteiben akármi okból hátramaradt volna; e' hézagot is későbbi éveiben csak egyedül úgy pótolhatja ki, ha nyelvekben jártas; ellenkező esetre a' kár egész életére megmaradván. Azonkívül a' nyelvek' tanulása igen jó módarral, hogy az ifju rendhez, pontossághoz és serény munkássághoz szokják.

70.

Nemesen nevelt magyarhoni ifjunak tehát nyelveket tudni elmulthatlanul szükséges. De a' sok nyelv közül *) mellyeket tegye magáévá? Mellyeket a' holtakból, mellyeket az élőköl? — Holtakból a' latin el nem maradható, de elég is. Élőköl: az anyai és magyar nyelven kívül, az u. n. négy európai nyelvek (les quatre langues europeennes) lesznek betanulandók, azaz: a' német, francz, olasz és angol. Mind e' nyelvek az ismeretek' dús forrásai társai fel előttünk. A' latin az európaiak' ősanja, a' római curiának, kertésztségnek, botanicának, vegytannak és általán a' tudósok' nyelve világszerle; és honi állományunkkal szoros kapcsolatban áll. Latin betűjegyekkel élünk mi magyarok is; a' latin számjegyek pedig világszerle a' felírások' jegyei. — Németekkel szakadatlan közel érintkezésben va-

*) Adelung ötszázra teszi számukat; az újabb philologusok 3094-re. De szorosán meghatározni az emberi nyelvek' összeségét nem lehet. Lásd Tudom. Gyűjt. 1827. III. Sok különféle, nyugoti keleti nyelvet, betű-alakikkal és olvasás-módukkal együtt összeállítva látni, csak kicsinyben is érdekes. A' *Mi atyánk* van így kinyomva 100, 200, 300; sőt Adelungtól szinte 500 nyelven.

gyunk a' hazában mindenfelé; német az uralkodó koronás főnknek, nádorunknak, minden királyi hercegeknek és magas egyedeknek udvari nyelve; német a' katonai, kincstári és postai kormányunk is, valamint minden nagyszerű jótékony intézet Bécsben. Az öntanulás' könnyítésére szolgáló mindennemű segédkönyvek is német nyelven találkoztván: azokban csak az válogathat, ki németül tud. — Olaszokkal, mint velünk együtt austriai alattvalókkal és szomszédinkal hasonlóképen érintkezünk nemcsak hazán kívül, hanem itt ben is gyakorta. Muzsikában 's más művészetekben, úgy nem különben a' kereskedésben és váltótörvényben olasz majdnem minden műszó. Különösen a' dal' nyelve európaszerte az olasz. — Francz a' Montesquieu' és Corneille' nyelve, XIV. Lajos fr. király évszázadja óta minden európai udvaroknak diplomaticai, és minden mivel népek 's családok' kedvenczczé vált nyelve. Franczok találkoznak néhány falukkal honunkban is, a' Bánságban. — Az angolokkal pedig, erősbedő gazdaskodásunk, kereskedésünk, gőzhajóink és más gépeinknél fogva hovatovább jobban kapcsolatba jutunk mind honunkban, mind kivülről. A' magyar országalkotvány is sokban hasonlít az angolhonihoz. — Nemzeti nyelvünk fölül áll minden ajánlásra és dicsérésen. — A' melly ifju egyed pedig urasági tisztségre, uradalmi igazgatóságra vagy szinte országos kormányra készül: az még most alig nélkülözheti a' tót nyelvet is, melyet azért tanácsolunk, tanuljon be tót-városi iskolákon gyakorlatban, bármelly kénytelen, kelletlen.

71.

Ezek betanulásában olly rendet gondolnánk legczélszerűebbnak, hogy fiunk tanulja be tudományosan először is azt a' nyelvet, melyre szülőitől

oktattatott; aztán (ha magyarul még nem tudna), a' magyart; akkor a' németet, arra a' latint, erre a' franczot, most az olaszt, és érett ifjukurában végre az angolt. Anyanyelvünk' tudományos tanulásán kell felfognunk a' mindennemű nyelvek grammaticai schemáját és mechanizmusát; német nyelv tanulásán pedig a' nyugatiakét névszerint. Mindenegy nyelv' betanulására két év untig elég, ha azzal naponként foglalkozunk; és egyedül csak azon egygyel vagy legfőlebb kettővel: mennyinél többet hogy az ifjune is tanuljon egyszerre, tanácsoljuk, — netalán megvalósuljon rajta ama' közmondás: „*Qui multum cupiunt, nihil stringunt.*“ Kevesebb idő kell nyelvgenieknek, de a' mellyek igen ritkák. *) Mennél több európai nyelvet már betanultunk, annál könnyebben esik hozzája még egy másikat, 's megint egy másikat sajátunkká tenni. Mert az európai nyelvek nem chinai nyelv, mellynek nincsen rokonsága a' föld' hátán semmi nyelvvel, hanem ezek szoros atyafiak egymáshoz, és egyiknek tudása már lépcső a' másik ujra. Így a' ki már a' latin és francz nyelveket tudja, annak egy év is alig kívántatik az olaszhoz.

72.

Örömünkre, nemzetünk' dicsekvésére és ifjainknak a' nyelvek' tanulására ösztönül: ne feledjük el soha, hogy mi — született magyarok — nyelvek' tanulására kitünőleg rátermett nemzet vagyunk; bármelly nyelvnek tisztán ejtésére alkalmasok: kiknek

*) A' hajdankorból Mitridatesről van meg írva, hogy 22 nyelvet beszélt. Jelenkorunk is egész Európában csak egyet mutathat: a' Mezzofante bibornokot Romában, ki 32 nyelvet ért és beszél, pedig folyvást és igazi szóejtéssel. Tud magyarul is, 's a' magyar tudós társaságnak tagja. A' múlt században Adelung és Johnson voltak illy nyelvbuvarok,

nincs szükségünk valamelly nyelvért fogainkat ki-
tördelni, mint tett (Barlet szerint) hajdan a' héber
nyelv' kedvéért Hyeronimus. Ezzel nem dicsekhet-
nek sem német, sem tót ifjaink.

73.

(1) Eszközei a' nyelvek' tanulásának: grammati-
cák, szótárak, lépcsőnként haladó gyakorlások, ol-
vasó-könyvek (chrestomathiák), kivonatok az élénk-
be vett nyelv- és nemzetnek classicus íróiból; utóbb
maguk az azon nyelvü classicusok egész terjedtsé-
gökben; végre az élő társalgás. Léteznek irva gram-
maticák sajátságosan az öntanuláshoz alkalmazva; 's
azokat kell főleg, a' könyvtárak' boltjaiban keresni
és választani. Az iskolában divatozó grammaticán
kívül legyen az ifju elég kandi és bátor, megtekin-
teni és vizsgálni más több grammaticákat is ugyan-
azon nyelven, és ez sokban felnyitandja szemeit.
Sapere aude!

74.

A' nyelv tanulási módszert illetőleg: a' legter-
mészetesebb menet itt az, hogy legelőször tanuljuk
meg a' betűket ismerni, rajzolni, szókká alkotni;
ezeket helyesen ejteni, kimondani és ügyesen ol-
vasni (= Orthöepia); ezután következik a' név-
névmás- és időszók' változtatása, élőszói és írási
gyakorlásokkal (= Grammatica); ekkor jön a' szók
összeillesztése, hasonló gyakorlásokkal (= Synta-
xis); most jön a' megértetteknek viszont előhozása,
az előbeszéd; végre az értetteknek és előhozottak-
nak papirra is tévése a' megtanult nyelven. Rövi-
debben: az olvasás, értés, beszélés, írás, és stylvi-
vés. Egyébiránt a' nyelv tanulási módszer a' holt és
élő nyelv körül nem ugyanaz; valamint a' czél sem
mind egy a' kétféle nyelvek' betanulásával.

Holt nyelvek' tanulásával célunk: nem beszél-ni, társalgni vagy fogalmazni, hanem csak érteni az azokon irt jeles elmeműveket. Mellyből im ez a' szabály eredvényez: holt nyelv' tanulásában csak arra törekedjél, hogy azt értsed. Következöleg: 1) grammaticában nem szükség sokat bajlódni a' név-szók' nemeit tárgyzó szabályokkal; 2) a' szók, phrasisok, gyakorlások csak értelmök szerint beta-nulandók; nem pedig megfordítva is, hogy t. i. a' holt nyelven fogalmazott gyakorlásokat eredeti tex-tusukon is viszon előtermeszethetnök.

Hogy holt nyelvekből hasznót vehessünk, azo-kat be kell tanulni tökéletesen; míg azonban élő nyelvek akkor is használhatnak, ha velök csak va-lamennyire ismerkedtünk. S ezt jól megjegyezzék maguknak főleg azon ifjak, kik rendszerüknél fogva holt nyelveket tanulni kötelesek; névszerint az or-vosi, egyházi és professori pályára készülök. Azért a' holt nyelveket vagy derekasán tanulják meg, vagy ne pazéroljanak sok időt rájuk, — mint ugy sem épen nélkülözhetlenekre, miután a' holt nyelveken irt munkákat fordításokban olvashatjuk. Az ezekre szánandó idejét az ifju sokkal jobbra használhatja; és élő nyelvekből többet tanulhat egy év alatt, mint holtakból hét alatt, — emezek' studiuma sokkal ne-hezebb is levén, mint amazoké.

Élő nyelvek közül legelső helyre teendő ho-nunk' diplomaticai nyelve, a' magyar nyelv; mellyet tehát minden honi tanuló ifju, grammatica-szerűen sajátjává tenni *becsületes tanuló* czimjének vesztése alatt el nem mulasztand.

78.

Élő nyelveknél az Orthoëpia könyvekből meg nem tanulható. Azért itten az élőlőzi oktatás elkerülhetlen: de el a' nyelv' további tanulásában.

79.

Élő nyelvekre nézve, immár a' főnebb (74. szám alatt) kimondott menetre viszonylatosan, a' czélszerű öntanuláshoz e' következőket ajánljuk megtartatni.

1. Grammaticákból válaszd a' legrövidebbet, legujabbat, és (ha találkoznék) az öntanuláshoz készítettet. Illy rövid és jó grammaticák: franczban Ahn-é, németben Tarczy-é, latinban Pálffy-é (Sopron, 1841.) magyarban (németek számára) Stancsicsé, tótokéra Melczeré.

2. Tanuld be a' változást szenvedő szók' mindennemű változásijelzeteit, azaz: ejtegetést, összehasonlítást, hajtogatást.

3. Most nyomban kell következtetni a' gyakorlásokat, mellyek körül

a) Ha van, ki segítsen és igazítson, végy elő lépcsőnkénti gyakorlásokat, de olyakat, mellyek a' tanulandó idegen nyelven készülék és a' te nyelvedre fordítandók: nem pedig olyakat, mellyek a' te nyelveden irvák és az új idegenre átteendőek. Az illy utóbbi nemű gyakorlások t. i. csak akkorra valóók, mikor már az idegen nyelvben alkalmasint erős vagy. — A' gyakorlásokat fordítsd és ird le szorgalmasan nyelvedre, és kiigazittatva tanuld be, -- előlegesen ugyan a' szókat, mellyekből az a' gyakorlás szerkesztve van; aztán rá az egész textust magyar áttevéssel.

b) Ha nincs igazító, és a' nyelvtanuló egészen magára hagyatott, akkor gyakorlási darabok helyett

olly könyvekhez kell folyamodni, mellyek az idegen nyelvet, beszélyek' és szólásmódok' alakaiban melléjük nyomott magyarázó textussal adják. Vagy kell keresni olly egész könyveket, mellyek magyar és minden más nyelven, mindenütt és könnyen kaphatók, és a' fordításokat belőlök csinálni 's szerintök is igazítani. Minden nyelven létező és számtalan kiadásokat ért ollyan könyvek: a' Biblia és Thomas a Kempis de imitatione Jesu; aztán a' száznyelvű Miatyánk-ok, europai nyelveken a' classicusok, honunk' nyelvén az u. n. normalis könyv; — Telemaque (Fenelon-tól), Robinson *) (Campe-től), Bertuch' képes könyve, a' Strassburgi beszélyek, Reichenbach' Orbis-pictusa 1840—1843, 's a' t.

4. Pusztán álló egyes szókat soha ne tanulj össze sokat; mert az hiábavaló munka.

5. Textusba szőtt uj meg uj szókat igyekezzél mindennap legalább is 20—25-öt betanulni; — mennél többet annál jobb; és annál előbb sajátoddá lésszen a' nyelv. Mert sok szó' tudása: minden nyelv bennéke. Csak közepszerű értéshez és beszéléshez is van szükség 4—5 ezer szóra: egy egy nyelv' egész szókincse pedig terjed 60 ezerre, sőt többre, — ahoz képest, mint egyik nyelv gazdagabb a' másiknál.

6. Phrasisokban azokat kell leginkább vadászni, mellyek eltérnek az anyai nyelvtől; mert épen azok teszik az idegen nyelvnek geniusát: értem a' latinismusokat, germanismusokat 's a' t.

7. Phrasisok leírásában csinálj papirodon két hasábot, és külön hasábra írd az idegen phrasisokat,

*) Ezt a' világ minden növendékeinek írott könyvet, ha valamely ifjú soha sem olvasta volna: kérem, még ifjantais megolvasni el ne mulasztja.

különre magyar jelentésöket; hogy így az egyiket elfödvén ismétélhess és önmagadat examinálhasd.

8. A' grammatica' elméleti tanulásának záradékaúl, — midön már a' nyelv' felfogásában jól előhaladtál, — akkor végy elő terjedelmes grammaticát és vizsgálád által figyelmesen. Olvasd a' betanult nyelvnek classicus íróit, azokból a' szép helyeket sajátoddá teyén. Ekkorra szolgáló grammaticák: Lemoutoné a' francz és angol nyelvben, Bröderé a' latinban, Mártoné, Töpleré németben.

9. Nyelvek' tanulásában legnagyobb bajt és nehézséget okoznak a' nemek, mellyek' czélszerű és hamar betanulásához az uj philologusok olly mód-szert gondoltak ki, hogy a' nyelv' összes névszóit nemeik szerint osztályozzák; és mindenik osztályból egyegy szót — mint többi hasonló neműeknek például szolgálándót — felvevén, e' szókat értelmes textusban szerkesztve adják; melly textust aztán ha derekasan betanuljuk, betanultuk a' benne előforduló névszók' nemeit, 's náluk fogva mindazon többi névszókét is, mellyek a' textusban előfordulttak szerint viselik nemeiket. Így p. o. a' francz nyelvben találkozó 15,548 főnévszók' nemeire egy elmés angol megtanit bennünket hat rövid francz mesében, mellyeket a' ki betanulni nem röstel, birja kulcsát mind a' 15,548 névszó' nemeinek. *) Az efféle könyvek tehát méltók, hogy őket nyelvtanuló a' könyv-árusoknál nyomozza, megszerezze és használja. A' ki pedig efféle módszerhez nem juthat, az tanuljon mennél több összefüggő olly textust könyv nélkül, mellyben a' ritkább szók, nemeik' értésével, előfor-

*) Das Geschlecht der französischen Hauptwörter, von Muhl, Carlsruhe, b. Braun, 1839, 42 lap. 8.

dolnak. Így gyakorlatian a' nemek' eltalálására előbb eljut és biztosabban, mint ha elméjét a' sok szabállyal és végetlen kivételekkel gyötri, mind a' mellyek mégis célra biztosan nem vezetnek.

80.

Lépcsőnkénti haladással szerkeztett olvasókönyveket holt és élő nyelvekhez, a' német literatúrában találhatni különféleké. Azért, a' ki németül tud, annak az az elsősége van, hogy a' legczélszerűebbekben és legujabbakban válogathat.

81.

Élő nyelvnek tökéletes megtanulása végett aztán, még társalgni kell miveltszemélyekkel; vagy (ha az nem volna gyakorolható) olvasni kell vig, szomorú, és mindennemű szimmdarabokat. Ennél jobban a' társalgási élet' nyelvet semmi nem tanítja.

82.

Az itt előadott módszert kövesse az olly ifju is, ki netalán az alsóbb iskolaosztályokban elhanyagoltván, valamelly szükséges nyelvben magát gyöngének érzi. Grammaticát tanulni, felsőbb osztályu ifjunak sem becstelenség.

83.

A' nyelvek' tanulásának megkönnyítése és hamarítása végett a' mai leleménydús paedagogusok uj meg uj modorokat gondolnak ki, árulván ezeket csábító és sokat ígérő czímek alatt. Majd hirdettetik könyv, melly 48; másik melly 24, még másik, melly 8 óra alatt ígéri a' nyelvet fejünkbe tölteni; sőt emlékezem egy uj angol grammaticára illy czim alatt: *Englischer Trichter*. Az illy könyveknek nem kell hinni; mert ezek nem egyéb, mint charlataneria. Egy uj nyelvet betanulni nem bábja-

ték, sem hóllyagfuvás; és nem mén az olly hamar, uraim! Azért az efféle csalékony munkáktól minden ifju óvakodjék.

84.

Más kérdés paedagogusok között az: vajjon az *analytica methodus* jobb-e nyelvtanulásban, vagy a' *Synthetica*? Azaz: ugy jobb-e nyelvet tanulni, hogy azt előbb gyakorlatian tanuljuk be, és azután elméletileg 's grammaticé; vagy előbb a' nyelvnek grammaticáját tanulni be, aztán a' praxist? Ama' mellett a' természet látszik szólai; ugymint a' mellyet legelső (azaz: anyai) nyelvünk' megtanulásában követtünk. Ugyde akkor ugy tanultunk, mint kisdedek, kikkel bár szókat, de grammaticát felfogatni még nem lehetett. Ellenben az utóbbi nyelveket már serdülő vagy szinte felserdült éveinkben tanuljuk, midőn már a' nyelv' mechanizmusát felfogni képesek vagyunk. Azt mondom tehát, hogy mindkét modor megállhat, és okosan folytatva czélhoz vihet; de itt én mégis, — mint másokon és magamon tett tapasztalásim szerint a' legjobbnak talált módszert, — a' *Synthetica methodus*t javaltam és irtam le ifjainknak. Mindazáltal megemlítem a' nyelvtanulásnak azon módszerét, mellyet ama' nagy paedagog német tudós Gutsuthes olly tanulóknak ajánl, kiknek czéluk, mennél kevesebb idő alatt, mennél több nyelveket tudni önmaguk' erejével, — nem tökélyesen, de csak nagyjából; nem is beszélni, de csak érteni. Ő a' végett azt javolja, hogy vegyen a' tanuló valamelly külön munkát vagy olvasókönyvet, melly több nyelvekre fordítva is létez, 's azokat összeolvasván tanulja meg a' czélba vett nyelvet. De az egyszerre betanulandó nyelvekben azok' rokonságára figyelemmel szükség lenni; felvevén p. o. egyszerre a' latin, olasz,

francz és spanyol; máskorra a' német; holland, dán, svéd és angol nyelveket. Ide szolgálható könyveket pedig már főlebb megneveztük.

85.

Végül az etymologisálásra nézve fogadják el ifjaink azt az észrevételt, hogy a' szókat származtatni 's levezetni tudni, sokképen jó, és szükséges is ugyan; de mivel ez a' foglalkozás hamar kedvencz szenvedélylyé elfajulhat; a' szóbibbelődés pedig reális eredményekre soha sem, ellenben micrologiára igen, és absurdumokra vezet: örködjék magára minden ifju, hogy illy tévnek rabjává ne legyen, — minők még tudósok között is sokan találkoznak.

VII. A' tudományokról általjában.

86.

A' nyelv, mellyen tudományokat jó sikerrel magunkévá tenni akarunk, semmi esetre nem lehet más, mint anyai nyelvünk; hazánkban — a' magyar nyelv. Azonban a' minden tudományok' magyarul tárgyalatása még ingyen sem igazítja meg a' fonák iskolai rendszereket: hanem ezeknek maguknak is szükség korszerűeknek lenni.

88.

Még most iskolai rendszereink a' régi modorban levén, és a' rendszeres tudományok' választása 's egymásra következtetése sem függvén a' tanulóktól: mégis ők azon legyenek, hogy mindenek előtt az összes emberi tudalmaknak és ezek összefüggésének átnézését szerezzék meg önmaguknak; mellyből ki-
lássák, mikint egyik tan a' másikba vág; és a' so-
ványabbak is legalább segítő rokonságban állnak a' gazdagokhoz. Ha ezt elmulasztják, minden tudalmuk félszeg és csak kiszakasztott töredék lesz. Azon

czékre szolgálnak az encyclopaediai könyvek, mellyek lyceumainkban tárgyaltnak is.**) (Melly tanok közül ismételtül 188. Hosszúvárt, nem hallottam.)

Ez meglevén, akkor járuljon az ifju azon tudományokhoz, mellyek minden hivatalra egyiránt használhatók és szükségesek; 's csak ezek' bevégezése után a' szaki tudományokhoz. (Melly tanok közül ismételtül 188. Hosszúvárt, nem hallottam.)

89. Az illy előtanulmányokban nem eléggé világos mindig az ifju' szemei előtt, mellyik mire léend neki valaha szükséges és használatos; sőt némellyik ugy látszhatnék, nintha egészen szükségtelen és haszontalan volna neki. De ezen a' tanuló ifju fön ne akadjon, és e' miatt az előismeretek' betanulásától semmit se idegenkedjék. Mert némelly tanok ollyneműek, hogy a' való életre közvetlen sem szükségesek, sem hasznosok: de az elmét élesítik, gyakorolják, kifejtik, gondolkozásra vezérlik, és így közvetve sokat használnak. Különösen a' mathesis' minden részei illyneműek; és Staël asszony' mondása szerint, a' léleknek valódi gymnasticája.

90. Minden tanuló ifjunak egyiránt szükséges ismeretek, a' nyelveken, művészeteken kívül: a' hit- és erkölcsstan, számtan, geometria, geographia, irodalom- 's világhistoria, anthropologia és psychologia, **) physica és philosophia (azaz: logica, me-

*) Nem eléggé ajánlhatók ide: *Geszner*, isagoge in eruditionem universalem; és *Sulzer* Inbegriff aller Wissenschaften. Magyar tanöszevegek találatnak a' *Tudom. Gyűjtben* 1825. IX. 47. hol több e' tárgy munkák is felhozatnak.

**) E' két tanból ifjaknak elegendő és érdekes kivonat találattik Schleznek a' már fön idézett *Denkfreund* című munkájában.

táphysica, ethica és természetjog) és a' mythologia. Melly tanok közül ha ifju, a' divatozó iskolai lezakerend miatt, valamellyiket netalán nem hallotta volna: tegye szerét, azt magán-óráiban kipótolni.

91. A' már elválasztott hivatalhoz tartozó (vagyis szaki) tudományokat főleg nagy hévvel űzze az ifju későn korán; és törekedjék bennök gyökeres, szilárd és honos lenni. Persius intése: „*Quem te Deus esse jussit, et humana qua parte locatus es in re: disce.*“ Sey, was du sollst; und sey es ganz; das Übrige ist Afterglanz!

92. Mindenegy tant legelőször rövidrendszeres vázlatban kell betanulni, azután u. n. compediumokból vagy epitome-kből; és akkor végre terjedelmesebben. Csak ha a' tanokat már rendszereikben felfogta: akkor vehet kezébe oly munkákat, mellyek a' sokféle tudományokat elegy szélyszerűsítve, vagy szinte A B C szerint elrendezve tárgyalják; minők a' Real-lexiconok, az u. n. Fillértárok és Conversations-lexiconok, minden európai nyelven. *) Egyébiránt az illy könyvek és az Orbis-pictusok, a' tanulmányok' megkönnyítésére szolgáló segédszerek, és az uj kornak igen hasznos találmányai.

93. Az iskolai compendium mellé mindig keressen fel az ifju valamelly terjedelmesebb auctort ugyanazon tárgyban; és kísérje az elsőnek §§sait az utóbbiakéval. Sőt igen okszerűen teend, ha mindenegy tanjához nemcsak egy, hanem többféle ugyanazon tárgyú autorokat is elővesz, összenéz, folyvást hasz-

*) Honi nyelvünkön *Esmeretek' tára*, 12 nagy nyolczad-rétű kötetben.

nál; p. o. a' jogtanban Kelemen mellé Kövy, Szle-
menics 's t. munkáit. Ez által minden rokon-gondola-
tok és adatok szorosabban egyesülnek, elménkbe
maradandóbban benyomódnak, több összehasonlítás-
sokra és kapcsolatokra szolgálnak alkalmul. Így az
emléktehetség is nagyon erősül, ismereteink széle-
sednek, értelmünk sokban felvilágosul és nézeteink
igazulnak. Névszerint a' történettanban a' röviden
és általán mondottakat, nagyobb munkákban részle-
tesen (en detail) megolvasni: kész élvezet.

94.

A' rajzok, képek, minták és alakok igen vilá-
gosítják a' tanokat; sőt többekhez elmulthatlanul szük-
ségesek. Azokat tehát a' tanuló el ne mellőzze; in-
kább mennél számosabbakhoz és szebbekhez jutni
igyekezzék. Így használandja: geographiához a' hi-
res épületek' rajzait, tájképeket, földrajzokat, at-
lást, *) planiglobiumot és földtekét; **) mind ezeket
maga a' tanuló utánrajzolván; először a' physikai és
hegyi földképeket véve, minőket legujabban nyujt
Pichlernek polyglotten-druckerei-ja Bécsben; azu-
tán a' physikai, mathematicai és politicalai rajzokat
együtt felfogva; — geometriához az ábrákat, tömő-
röket és az u. n. chinai játékot, ***) mellynél nincs
kellemesebb gyakorlati módszere az elemi geome-
tria' tanulásának; — természeti historiához a' ki-
szinelt képeket; physicához rajzokat; — historiához
az idők' folyama kiszinelt képét (Strom der Zeiten)
Strass professortól — a' magyar historiához Petrovics

*) Nagyon olcsó és jeles a' weimari kis duodecz-átlás, németül,
1840-ben nyomva.

**) Heidelbergben, Meder-nél, 4 hüvelyk átmérőjű földtekék,
egész készülettel kaphatók 3 — 5 ftért pp.

***.) Műárosoknál kapható.

időszaki tábláit, Pest, 1830. fol. 's 'a t. Átalján tanulásában az önszemmel megtekintés (autopsia) mindenütt, valahol csak lehet, használandó.

95.

Van jobbra minden tudománynak historiája, vagy csak historiai oldala is, mellyel megismerkedni hasznos leend. Valamint az ismeretlen emberi egyedet semmi sem tükrözi élénkebben, mint annak életfolyama: ugy a' tudományokban is a' tárgyak' historiai felvétele nagyon világosító. Felvezetni valamelly tant szinte kutfejéig, és viszont attól kezdve alájöni vele a' folyamon: így látandunk meg az uton sokfélé, mit máskülönbén nem vehettünk volna észre. Kivált ha egyszer az ifju a' szükséges tudományokon általment, nagyon képző olvasmány leend neki: a' tudományok történetirása (Geschichte der Wissenschaften), p. o. Iselin-től Geschichte der Menschheit 's m. eff.

96.

Ujabb időkben sorsjátékokra kidolgozva is nyujtatnak német literaturában a' tudományok, ezek könyvebb megtanulása végett; ugyhogy van már geographiai, historiai 's a' t. lotto-játék. De ezek iránt minden tanulót megintünk, hogy rájok pénzét 's idejét ne vesztegesse; nem feledvén soha, hogy a' tudomány-tanulás nem gyermekjáték, hanem az komoly foglalkozást kíván, és a' rendszerekutján gyakorlandó.

97.

Az egyes szaktudományok' tanulási modorai még sokféle szabályokat kívánnak. De mivel azok' tárgyalása e' könyvet célján tul nagyitaná; és miután azokról külön terjedelmes könyvek 's részletes oktatások irvák, mellyekkel ifjaink nyilvános leczkében a' tudományok' literaturájából megismerkedhetnek: azért

itten csak némellyeket idézzük fel. Így a' historia' tanulási modorjáról, Bolingbroke angol lord' munkája hires; az orvosi tanokéról, Böerhave irt nagyon jeles utmutatást, melyet utóbb a' nagy Haller adott ki jegyzetivel. A' hittudomány' tanulásmódját ifjakknak igen részletesen és mulattatóan eleikbe adja Herder im' e' munkájában: Briefe, das Studium der Theologie betreffend. Schellingtől létez methodusa az academiai tanoknak öszvesen: mit tárgyal Miller munkája is (academischer Briefwechsel). Jogtanra methodológiát nem ismerék. Honi nyelvünkön pedig methodologia még épen egy tanra sincsen írva.

98.

Jegyezze meg ifju, hogy a' tudósok' országában is vannak különféle pártok, melyek iránt bizonyos magaviseletet kell korán nyilvánítania. Így p. o. a' magyar philológiában léteznek puristák, palaeologusok, neologusok, jottisták, ypsilonisták. Philosophiában vannak Hegeliánusok, Schellingiánusok, Kantiánusok 'stb. Hittudományban: rationalisták, supernaturalisták, mysticusok, pietisták 'stb. Physicában: neptunisták, vulcanisták, dynamisták 's a' t. Politicában: royalisták, respublicanusok, liberalisok, reform' és stabilismus párthivei. Orvosi tanban: homoeopathák, alloeopathák, vízzel gyógyítók 's a' t. Melyek így levén, tanuló ifjunak legjobb még most közönyösnek lenni és ideiglen i^e az oktatókkal tartani. Ám tehát legyen józan philosophus, de se Hegel' fia, se Schellingé. Ám legyen az értelmes orvosoknak tisztelője, és akár homoeopathiának, akár alloeopathiának pártolója: de ne higgye, hogy minden bajt egyiránt gyógyító szer (panacea) létezzen a' világon. Politicában is hódoljon minden tanuló ifju, honi törvénynek és királynak; — a' több kitünő vagy kitünést vadászó

honfiak között, kik legyenek a' valódiak, az iránt ne mást nézzen, mint az önzellen áldozatokat a' ha-za' oltárára, szóval: a' tényt, mint mondja az Irás: „*az ő gyümölcseikről ismerjétek meg őket* (Máth. 7, 16.), de a' divatozó és mulékony pártokra nézve is maradjon ő még most csak szépecskén közönyös.

99.

Tálentomos ifjak, szaki tudományokon kívül, mellékesen és mulatságul, még valamelly kedvencztant vagy művészetet is választhatnak. Illyenek lehetnének: hittudósnak a' botanica, orvoslás; *) más pálya követőnek astronomia, gazdáskodás, kertészkedés, esztergályozás, virágápolás 's t. eff. Illyekkel az ifju ember néha több kedvességet és jobb szerencsét tehet a' nagy világban, mint legszabatosabban betanult szaki ismereteivel.

VIII. Olvasni és kijegyezgetni hogyan kell.

100.

Olvasás levén az ismeretek gazdagítására a' legszélesebb ut: szükség tudni tanulónak, hogyan kelljen azt czélszerűen elintéznie, azaz: hogyan olvashat legkevesebb idővesztéssel 's fáradsággal, és legtöbb haszonnal. Mert itt is nem a' sok, hanem a' mikint olvasás határozza el a' dolgot.

101.

A' melly könyvet megolvasni akarsz, annak ismerkedjél meg először is minden külsejével és belső szerkezetével. El ne mulaszd tehát végig-megolvas-

*) Svédhonban minden falusi lelkész egyszersmind orvos is rendszerint. Az erlangen-i bajor egyetemen pedig a' hittanulóknak, 1829. óta, királyi rendelés' következtében, oeconomia és botanica ingyen taníttatnak.

ni teljes czimét, előbeszédét és tartalmát; ám az legyen dologi vagy szói (betűrendi). Ha pedig valamely könyv minden tartalom-jegyzék nélkül volna (elég gondatlanul) világ elé bocsátva: ne légy rest azt magad kikeresni és összeírni, kivált ha a' könyv sajátod, és nálad megmaradandó. Nem különben, ha elől vagy hátul nyomási hibák' jegyzéke volna kitéve: azokat kiigazítani szükség.

102.

A' könyveket ne olly czéllal olvasd, hogy ellenök mondj; — ne olvasd ellenmondás, versengés és háborgás' szellemével: de ollyan indulattal se, melly mindent elhisz, és a' szerző' szavára megesküszik (jurare in verba magistri); — se olly szándékkal, hogy a' közbeszédben olvasásoddal kérkedhessél: hanem azért, hogy tanulj, hogy gondolkodjál és ítélő tehetségedet kifejleszd.

103.

Vannak ollyan könyvek, mellyeket elég, csak gyöngén megköstolni; vannak ollyanok, mellyeket futva olvasni 's úgy szólván elnyelni szükséges; vannak végre ollyanok is, bár kevés számmal, mellyeken rágódni és kérözni kell, azaz: némelly könyvekbe csak itt-ott kell betekintenünk, 's csak egyik vagy másik helyeiket olvasnunk, de olvasásukkal nem sok időt vesztegetnünk; néhányat pedig nagy szorgalommal és különös figyelemmel által meg által tanulunk. — Ollyan könyvek sem kevés számmal vannak, mellyeket elég mások által elolvasatnunk, velejüket általuk röviden előadatván.

104.

Mindenegy könyv' olvasása közben háromra kell főleg figyelmezni, ugymint: a' nyelvre, tartalomra és előadásra.

Könyvek' olvasásában ugyan azt a' rendet és menetet kell megtartani, mellyet az elme' kifejlődésében maga a' természet kijelel; és ez: először a' szép literatura (belles lettres), utána a' történetírás, végre a' bölcsészet. Ezek nélkül senki valódi műveltségre el nem juthat; se tudományban, hivatalban nagyra nem mehet. Ezekben áll az emberi lélek' csinosossága; ezek szolgálnak mintegy kulcs és lépcső gyanánt mind a' többi tudományra és foglalkozásra. Némileg az embert mindenre alkalmassá és használhatóvá teszik; — azon számtalan javító és ártatlan élvezetet nem is említvén, mellyek azok' tanulással együttjárnak. Ki a' muzsák' művei iránt izlés nélkül érzi magát, abban két erő hiányzik, mellyek nélkül a' tudományok' mezején valóban nagy (legalább feltaláló) ~~Senki nem lehet;~~ sem időkorára mint igazságtanító nem hathat; és ezek: a' képzelő erő és az érzés. *) Az ész 's ismeret, — ha nem ezen alapul, és ha ezekből mint gyökerekből tápnedveket nem szív, — hasonlít a' kiszáradt fák' törzsökeihez, mellyek bár önerejökkel fönállhatnak, de se virágot, se gyümölcsöt nem hoznak.

Tanuló ifjunak tehát első olvasmányai legyenek: anekdoták, elbeszélések, párbeszédek, parabolák, allegoriák, mesék, talányok, szórejtvények, levelek, kisebb költészetek, névszerint lantos versek, dalok, ódák, elegiák, idyllek, novellák, legen-

*) A' muzsák' áruinak, (azaz: a' minden nemű szellemi javak) kínálgatása és rossz kelete felől egy elmés allegóriát láss: a' Helikoni kedvtöltésben IV. Köt. és a' pesti társalgódban, 1837. 239 lap.

dák, szóval: az u. n. szép literaturának apróbb termékei. Sőt utóbbi tanulásunk' folyamában is a' szép literaturát kell társítnunk az iskolai tanulmányinkhoz; melly által ezek sokat nyernek, legalább róluk a' szárazság és untató elháríttatik. Bö kutforrással kedveskedik pedig itten honi literaturánk is a' sok zsebkönyvekben és almanachokban (minők: Hébe, Aurora, Emlény, Hajnal) aztán a' több évi és kötetnyi Koszoruban, Honi Vezérben 'stb.

107.

A' ki már efféléket izlelt és a' földírást is be-tanulta: járuljon Klióhoz, a' történetírás muzsájához, és azzal barátkozzék meg. Először tárgyalja az egyetemes világhistoriáját, mellynek kivonatjait ha iskolákban már hallotta és a' történetírásban előforduló jeles férfiakat (a' világhistoria' szeme' fényeit,) hová helyezni tudja: érdekes olvasmány lesznek: a' híres emberek' életírásai, ám legyenek azok vagy characteristikák, vagy önmagunk által (confessiones), vagy mások által megírottak (biographiák); vagy levelek a' híres férfiktól és közöttük; vagy nevezetességek róluk (memoires.) Il y en a' hellen *életírások* Plutarchtól; Socrates' emlékezetes tényei Xenophontól; Plinius' levelei; magyar Plutarch; biographiai kézikönyv Mokritól; biographiák Tanárky-tól; életírások a' F. M. Minerva mindenegy kötetében 'stb. *Confessiók* Augustinustól, Rousseautól, Franklintól, Fesslertól (Rückblicke 's a' t.); Erasmus- Petrarca- Montagne- Goethe-től és Kazinczytól: pályám' emlékezete, (Tud. Gyűjt. 1828 I. II. XI. XII.); — *Memoires* Gibbontól 's a' t. Biographiákban az emberi lelkületek és élet-gondolkozásmódok' tükreibe nézdelni: hasznosabb, mint journalok és románokkal időt veszte-

getni. Az efféle olvasmány újdonságot visz az életbe; és úgy van, mintha az ember mindennap egy új barátot és intőt nyerne az életpályán. Az ilyen emberalakokba szorult dicső lények szívéen megvillanyoztatni és melegedni: jótékony-érzet. De máskint is a' fáradhatlan, becsületes szívé és nemes lelkü férfiak' emléke olyan, mint a' kedves illatu tömjénszer, és mint az enyhítő balzsam. „Az ő ne-
vök édes, mint a' méz a' szájban, és mint a' hárfa-
játék a' borozás mellett.“ (Sirák 49, 2.) Névsze-
rint egyházi hivatalosoknak és illyekké leendőknék
igen ajánlom *Oberlin* híres franczia lelkésznek (†
1826.) életírását, németül megírva Schubert pro-
fessortól 's többektől, mi nekik egy kifőstött pasto-
ralis theologia helyett szolgáland.

Haáz Rezső Múzeum 108.

Csak, midőn történetírásban már honosok va-
gyunk, következtethetni a' költészet nagyobb műveit:
a' hős költeményt és a' dráma' minden nemét.

109.

A' történetírás olvasmányához közel rokon és
mindjárt utána sorozandó: az utazásrajzok' olvasá-
sa, mellyekből mindig a' legújabbak és legelméseb-
bek választandók, minő p. o. nyelvünkön Szemere
Bertalané Angolhonban, Tessediké Franczthonban,
Farkasé Amerikában, 'stb. Német nyelven a' legújabb
lelkes utazásrajzokat Pückler-Muskau herczeg írta.

110.

Illy előkészülettel vehetjük aztán kezünkbe a'
philosophiai könyveket, és az okoskodó (raisonni-
rozó) 's vitálkodó (polemizáló) munkákat.

111.

Az olvasással szorosan össze kell kapcsolni az
elmélkedést is, mert a' puszta olvasás nem hat az

elmébe. Valamint figyelmeseknek szükség lennünk, midőn olvasunk: úgy gondolkoznunk is kell arról, miért mondatik valami; miért épen úgy, és nem máskép. Kivált fel kell fogni a' könyvek' fő eszméjét, mellyet a' szerző tárgyalni akart; kísértvén azt az egész munkán által minden elágozásiban; és kilesvén, hogyan tudta azt kivinni a' szerző. Illy bánásmód nélkül nem értjük meg az olvasottat, vagy csak nem értjük meg eléggé; és mivel gyöker nincsen, gyümölcs sem lesz. Sőt elmélkedés nélkül hamar elfeledünk minden olvasottat. Mert a' mellyek nincsenek mélyen a' földben, azokat könnyen elhordja a' szél. Hogy gyakran találunk olly embereket, kik több olvasottságuk mellett is gyenge ítélő-tehetséggel bírnak: az is onnét van, mert az ollyanok emlékeirejüket megterhelik; ítélő-tehetségöket pedig gyakorolni és élesíteni elmulasztják. „Azért minden fontos könyveket, mellyekből tanulni akarunk, olly öszpontosított figyelemmel kell olvasnunk, hogy azokból minden okoskodást vagy történetet meg tudjunk renddel ujitani és ismételni. Az illyen olvasáshoz sok idő kívántatik; és illy módon csak keveset olvashatunk, kivált eleintén. De e' késedelmesség által ne hagyjuk magunkat akadályoztatni vagy elkedvetleníteni. Mennél inkább gyarapodunk az ismerekben, 's mennél többet gyakoroljuk magunkat az olvasásban és gondolkozásban: annál nagyobb könyönyűséget nyerünk az olvasásban, melly utóbb olly nagy leend, hogy minden tetemes fogyatkozás nélkül a' legmélyebb értelmű munkákat is majdnem hihetlén gyorsasággal olvashatjuk által. De akár kevés, akár sok gyakorlásunk legyen, arra törekedjünk, hogy Seneca' tanácsa szerint, nem annyira sok könyvet, hanem sokszor (non multa, sed multum)

olvassunk; 's ne az olvasott könyvek' száma, hanem a 'nyert hasznos ismeretek' foka szerint becsüljük tudományunkat. Valamint az étkek csak úgy táplálják 's erősítik testünket, ha éhségünkhöz és gyomrunkhoz alkalmazvák; 's megemészthetlenné válnak még a' legjobbak is, ha mértéktelenül élünk velök: szintén úgy az olvasás is csak akkor ad igaz élményt és táplálékot a' léleknek, ha azt erőnkhez szabjuk, 's mintegy vérünkkel változtathatjuk; az olvasásbani tobzódás ellenben (valamint az attóli iszony, a' bibliophobia,) lelki nyavalyákat okoz. Hogy pedig azt, a' mit olvasunk, magunkévá tehessük; nem kell gyorsabban olvasnunk, mint sem gondolkozni tudunk, 's nem kell egy könyvet is jól olvasottnak tartanunk, ha az abban foglalt okoskodásokat és leltételeket meg nem vizsgáltuk, 's hasznunkra nem fordítottuk. A' könyvek hasonlítanak a' bányákhoz. Némelyekben ezek közül nemesebb érczet 's tiszta aranyat is találunk; de éppen az az igaz arany salakkal van elegyítve, 's ugyanazért a' természettől nekünk adatott próbakőre kell azt tennünk, hogy meg ne csalattassunk: mi viszont másokat meg ne csaljunk. Legtöbb könyvekben csak feldolgozatlan ércz létezik hol nagyobb, hol kisebb becsű; még pedig sokszor mérges részecskékkal vegyes. Azért is az érczet nemesíteni kell, 's a' mérget abból kivenni, ha azt akarjuk, hogy az első hasznos legyen, az utolsó pedig ne ártsa. *) A' figyelmes, szorgalmas és lelkes olvasó többet tud olvasni egy könyvben, mint száz könyvben más olvasó.

112.

Midőn olvastunkban nehéz értelmű helyekre találunk: olvassuk el azokat ismét, és még egyszer

*) Meiners' szavai.

az egész beszédsszöveggel összevéve ; ehez még vizsgáljuk meg jól az írási jegyeket is , vajjon helyesen rakvák-e : és ha akkor sem érthetjük , ne késsünk náluk , se rajtuk sokat ne tépelődjünk : hanem a' helyet szélen megjelelvén haladjunk odább. Illy helyek kivált a' régi írónál fordulnak elő , 's ezek a' crux eruditorum. Utóbb történhetik , hogy a' homályos helyek a' könyv' más helyei által felvilágíttatnak ; mindenegy könyv maga levén legjobb tolmácsa önmagának.

113.

Átalján férfiak olvasásra inkább realis tartalmu könyveket válasszszanak , mint mulattatókat. Nevetést gerjesztő munkák : a' furcsa anekdoták (p. o. a' Democritus , a' halálra nevetető könyv magyarul is 's t.) a' humoristicus iratok (p. o. Blumauer' versei , a' vigjátékok , Kovács Pál' munkái 'stb.) és az elmés satyrák , p. o. a' 15. évszázad' tudósaira Huttentől irattak e' czim alatt : Epistolae obscurorum virorum.

114.

Az olvasás' kényelmeihez tartozik , hogy könyvünkbe jegyül ne papir-darabkát tegyünk , a' melly t. i. kieshetik ; se a' levelek' csucsait be ne görbit-sük , a' mi viszont könyvrongálás : hanem használjunk e' végre zsinórt vagy szalagocskát , mellyet a' könyv' táblájába beköttettünk vagy magunk befűztünk. Könyvkimélést és becsülést nyilvánítunk : ha azt , használás közben papir-boríték alá is teszszük.

115.

Az okos olvasó ifju czimjegyzéket tartand mind azon könyvekről , mellyeket megolvasott ; feljegyez-vén , mit mellyik évben , hónapban , és milly renddel olvasott ; — mindenegy könyvet teljes czime szerint

iktatván be a' lajstromba. Az illy czimjegyzékből az az öröme és haszna leend, hogy utóbb a' megolvasott könyv' czimét mindenkor feltalálhatja, ha szükséges; egyszersmind a' megolvasott könyvek' átnézéséből az öngyarapítás' módját nagyrészt kinyomozhatja. De tartson jegyzéket a' még ezután megolvasandó könyveknek is, melyeket magának, mint jelesekét kitűzött és adandó alkalommal megolvasni szándékozik. Így nem ugorja el a' fontos könyvek' megolvasását.

116.

Olvasni pedig valami szépet, hasznost minden nap, és arra jövedelmednek bizonyos részecskéjét évenként feláldozni: elved legyen minden utóbbi életedben, — bár nem lennél is hivatalnok. Ez egyedül óv meg az elpóriasodástól. Ez táplálja, nemesíti a' lelket folytonosan; simítja, zabolázza a' testi embert és előmozdítja a' jó erkölcsöt, melly minden olvasás' és nevelő intézet' legfőbb czélja. A' könyv-olvasás a' legnemesebb, leghasznosabb és legkellemetesebb foglalkozások' egyike. Mert milly boldogság a' minden időkbeli legnagyobb elmék' társaságában lenni, halhatlan munkáikat csudálni, és a' nyájas velök-társalgás által, legszebb érzelmeiket, gondolatjaikat, ismereteiket, — e' sok évi gondolkodások' és tapasztalások' gyümölcseit, — könnyű munkával sajátunkká tenni. Olvasás adja világi embernek a' legártatlanabb gyönyört, melly gazdag pótolékul van a' kártya, tobzódás, rágalalmazó beszédek és henye fondorkodások helyett; betölt szivünkben sok ürességet, tova üzi tőlünk az unalmat, és elvon bennünket a' rut önzés' ártalmas törekvéseitől. Olvasás által járunk együtt a' kor' szellemével; nem maradunk el a' lelki divattól, 's nem áruljuk el tüstint

slendrianunkat. A' ki nem olvas 's nem tanul folytonosan, annak lelke nem a' 19-dik évszázadi, hanem a' sötét középkori. Pedig illik-e, hogy öltözet, bútor, ház, mulatkozásunk, élelmezésünk, szóval: különk a' 19-dik századi, belsönk viszont a' 13-dik század' slendriánja legyen? De a' ki nem olvas, azt sem tudja, millyen és mit kíván ez a' 19-dik század; nem tudja, minő emberek között lakunk, millyen kortársak közt élünk; nem tudja, milly nemes lelkek rejteznek a' hazában szerte szélyel; nem tudja hol állunk mi magyarok az emberi tökély' lajtorjáján a' mivelt nemzetek' lánczosrain. Az olvasás szül bennünk időről időre hasznos és különféle új gondolatokat; olvasás finomitja izlésünket; olvasás tesz türelmesekké minden rendű és vallásu honfiaink iránt. Pedig ez a' foglalkozás, — valamint átalján a' tanulás, és névszerint a' poesis, historia, philosophia, — szépen összefér akármelly sorssal és hivatallal, össze a' szántással, vetéssel, kereskedéssel; és az egész emberi életnek lehető boldogságára tetemes befolyással van. A' kik pedig főranguk és gazdagok, és se mulatkozásért a' tudományokra nem szorulnak, se hivatalból velők foglalkozni nem kényszerülnek: azok hallgassanak ama' főrangu római tudósnak Cicerónak e' szavaira. „Si ex litteris delectatio sola peteretur, tamen hanc animi remissionem humanissimam et liberalissimam judicemus. Nam ceterae neque temporum sunt, neque aetatum omnium, neque locorum. Haec studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium et solatium praebent. Delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur. Quodsi ipsi haec neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus: tamen ea mirari de-

beremus, etiam cum in aliis videremus.“ — „Boldog ember, ki megnyeri a' bölcsességet; mert jobb ennek kereskedése azezüstnek kereskedésénél; napok' hosszúsága van ennek jobbjan, az ő balján gazdagság és tisztesség; az ő utai gyönyörűségnek utai, és minden ő ösvényi békességnek ösvényi.“ (Péld. 3.) — Végre egyedül az olvasás hozhatja jobban és teljesen virágzásba honi literaturánkat. Csak legyen sok olvasó, majd jönek létre számos magyar könyvek, jobbnál jobbak, és jutányosb áron, mint most. Mert mi teszi a' mr. könyveket olly méreg-drágáká egyéb, mint az olvasók' kevés száma; mellynél fogva csak kevés számu példány nyomathatik, 's kél el? Mihelyt többen, vagy (adná isten!) mindnyájan olvasunk: azonnal minden könyv' ára alácsökken, a' mellett pedig még a' könyvárusok is többet nyernek.

A' tudomány szent tűz, melly nagyra, nemesre az embert

Felviszi; fényével messzire üzi az éjt.

A' ki ezen tüzet őrizvén el hagyja alunni:

Mint aluvó Vestát, tűzbe taszítani kell.

(Aurora, 1828.)

117.

Ne olvassunk *kijegyezgetés* (excerpálás) nélkül egy könyvet is. Ha maradó haszonnal akarunk olvasni, koránsem elég, hogy a' jeles könyveket csak illő renddel és figyelemmel átolvassuk: hanem szükség azokból az elmésebb gondolatokat és nevezetesebb adatokat, mellyeket bennök találunk, ki is jegyezgetni. Az illy munka nélkül kevés számu évek mulva majdnem mind azt elfeledjük, a' mit olvastunk; és a' mit megtartunk, sem tartjuk meg hiven 's mint kellene. A' ki semmit nem jegyez ki, annak minden olvasmánya elvész.

Mert olyan az emlékerő, mint a' hasadt edény, melly bár sokfélét magába vesz, de hasadékokkal teljes levén, egyfelől minden kifoly belőle erre arra. Mit használ, ha sokat olvastál, ha megengeded, hogy tőled az mind elenyésszék. Valamint nem azok az egészségesek, kik sokat esznek; ugy nem azok az igazán tudósok, kik sokat olvastak. Ugy egyél, hogy megemészthesd; ugy olvass, hogy ki is jegyezzess. Sok középelméjű ifju a' szorgalmas kijegyzés által ment nagyra a' tudósságban. Ez által, attikai méh' módjára, a' legjobb könyvek' méznedveit mintegy kiszívjuk. Kijegyezvényeink pedig kész kis könyvtár gyanánt lesznek; miután magunk minden könyvet nem birhatunk, másoktól kéretgeni átallunk. Azon fölül marad még az az öröm, mellyet collectáneáink, mint ereklyék ifjuságunkról, szereznek még érettebb korunkban is!

Székelvudvarhely

118.

Hogy elmulthatlanul szükséges a' kijegyezgetés: tanítják a' legjelesebb férfiak' példái minden korból és nemzetből. Plinius Secundus ez uton emelkedett fel a' csudálatos tudósságra. Az ifjabb Plinius akkor is kijegyezgetett, mikor a' földrengés Campaniában mindent végpusztulással fenyegetett. Aulus Gellius azt írja magáról, hogy ő szünet nélkül kijegyezgetett. E' szülte *Noctes atticae* czimű híres könyvét. Lipsius a' nagy polyhistor, nemcsak olvasott töménytelen számu könyveket, hanem azokból sokat ki is irt, és pedig megválasztással; honnét ezt szokta mondani: non colligo, sed seligo. Plutarch és Erasmus, — két jeles gondolkozó fő, és mind korukra, mind az utóvilágra messze ható, — olvasmányáikból végetlen sokat összegyűjtögettek; és irataikon a' collectáneák nagyon is észrevehetők.

Ha legkevesebb idővesztéssel akarunk kijegyezgetni, elsőben is minden könyvnél rajzönt (cerusát) 's egy darab hosszudak fehér papírt tartunk készen. A' rajzónnal mindenegy nevezetes helynél csináljunk egy könnyen kitörölhető pontocskát; a' papírra pedig jegyezzük fel, mellyik lapon legyen az a' hely. A' pontocska, a' nélkül, hogy a' könyvet elmocskitaná, rávezet a' kijegyzendő helyre, 's a' lapnak papíron megjelelése nemcsak sok lapnak, — mellyeken nevezetes mi sincsen, — hiában általnézésétől fölment: hanem a' felől is biztosít, hogy semmi nevezetes helyet sem hagyunk el. Keskeny papirdarabkákat elrakogatni, vagy körömmel, piros tintával, levélcsúcsok' begörbítésével jeleket csinálni: nem célhoz vezető módok, és a' könyvet fertőztetik.

Soha se jegyezgessünk ki olvasás közben. Az által a' figyelmezés félbeszakad, és elmélkedésünk' folyama gátoltatik. Mind az olvasásnak, mind a' kijegyezgetésnek ideje van. Ez utóbbikra legjobb az olyan időt fordítani, mellyben súlyosabb munkákra alkalmatlanok vagyunk. Az illy mostohább órákban menjünk végig — jegyezgető tollunkat kezünkben tartván — az olvasott könyveken, az említett czéculák' mutatása szerint; — a' kijegyzett számot a' papíron mindenkor kitörölvén.

Mit jegyezzünk ki a' könyvekből? E' kérdésre megfelel Seneca, 108-dik levelében: „Kiki a' maga szaktudományához illő kelméket szedegessen össze.“ Mert pap, orvos, ügyész, gazda mindenik gyarapíthatja tudományát a' könyvek' olvasásával; mindenik talál magának-valót a' könyvekben, — és talán

akármelly könyvben is. Valamint ugyanazon a' réten az ökör füvet keres, a' kutya nyulat, a' gólya gyíkot, békát, kigyót: ugy a' könyvekben kiki nyomozza és keresse a' neki-valót. Aztán: a' jó író sokszor kevés szókbá egy világtele gondolatokat tud beszorítani; és épen az ollyan helyek, melyekben az történik, a' leghaszonvehetőbbek és kijegyzésre legméltóbbak.

122.

A' *kijegyzvények*' tárgyi *elrendezését* illetőleg: négy eset fordulhat elő. Mert 1) vagy másnak könyvét olvasod, vagy 2) sajátodat. A' sajátodnál viszont vagy 3) a' *kijegyzvény*' tárgya még egy másik tulajdon könyvedben is feltalálható, vagy 4) csak itt ez egyben. A' 2. és 3. esetben: csak vedd a' tárgyakat zimek alá; és jegyezd fel, hol lehet azokat könyveidben több helyen is feltalálni. A' 4-ben csinálj rendes kivonatokat. Az 1. esetben pedig egészen kiírd a' megjelelt helyet, ha annak utóbb is még hasznát akard venni.

123.

„Ha a' tudományoknak (igy ír Meiners), olly szakaszaiból jegyezgetünk, mellyeket még *ki nem dolgoztunk*, és a' mellyekben még rendbeszedett papiraink nincsenek: vegyünk a' *kijegyezgetés* közben két vagy három különböző nagyságu czédulákat kezünkhez, negyed, nyolczad és tizenhatodrétben. A' legkisebbekre jegyezzük az olly adatokat, mellyek leggyérekben fordulnak elő és legkevesebb helyet foglalnak el; a' középszerű nagyokra ollyanokat, mellyek vagy hosszasabbak vagy több ízben előfordulnak; a' negyedrétiükre utoljára azokat, mellyeket a' *kijegyzendő* könyvekben legtöbbször találunk. A' negyedrétiüket be kell hajtani, hogy a' felírt adatokat,

hol hibásak, meglehessen javítani; vagy a' hozzájuk tartozókat, mellyekre utóbb akadunk, melléjük sorozni. A' kisebb czédulákat, mivel gyérebben kellenek, mindjárt félre tehetni; ellenben a' nagyobbakat mindaddig nálunk kell tartanunk, mignem mindkét oldalaikon be lesznek írva. Sokan a' tudósok közül minden rövidebb vagy hosszabb helyet külön negyedréti levélre irnak; melly szokás nem is megvető, ha a' tudományok' olly szakaszaiban jegyezgetünk ki, mellyekhez nem épen sok adatot és lettdolgot szükség összeirnunk. Ellenkező esetben pedig az illyen kijegyezgetés-mód a' czédulák' számát fölöttébb szaporítaná, és igen bajos lenne hasznokat venni. Ha tudjuk előre, hogy valamelly könyvben sok ugyanazon egy tárgyra tartozó helyek vannak: jó, az egy negyedrényi levél helyett mindjárt először is fél vagy egész ívet venni."

124.

„Minden czédulára rá kell fölül írni, mi legyen tartalma; hogy ne kellessék egészen elolvasni, mikor meg akarjuk tudni, hová tartozik. Szintén ugy fel kell minden helynél, mellyet kijegyzünk, az írónak, kitől azt vettük, nevét és a' könyv' köteteinek 's lapjainak számát írunk, hogy a' kijegyzett dolgot mindenkor megtalálhassuk és megbizonyíthassuk."

125.

„Csak ritkán szükséges valamelly helyet, az írónak saját szavaival kiírni. Többnyire elég annak értelmét röviden összeszorítva, — mindazáltal hiven és tökélyesen, kivonni. Ha nem írjuk le, de csak rövid summába szorítjuk: sok időt megnyerünk, és értelmünket is valamennyire gyakoroljuk; egyszersmind a' munka így kevesebb unalmat okoz."

126.

„Ha olyan tárgyakról vagy kelmékről találunk nevezetes helyeket, *minőket már kidolgoztunk*: az olyan jegyzékeket régi jegyzeményink közé iktassuk, és a' végre ezeket mindenkor kezünknel tartjuk. Hogy pedig az ilyen jegyzékes papiraink' hiányit kipótolhassuk, 's az emlékezetes helyeket mindig rájuk írthassuk: szükség a' papirt meghajtani, mindenik lap' felét tisztán hagyni. Az is könnyebbségünkre leend, ha fél ivet veszünk négyrétű formában; — inkább, mint ha egész ivet, ugyanabban, vagy még nagyobbban.“

127.

Mikor már jókora csomó kijegyezvényeink vannak együtt, akkor válogassuk szét egymástól a' czédulákat. Mindeniken megmutatja a' fölírás, melyek legyenek összevalók, melyek nem; és hány rovatokra vagy szakaszokra kell azokat felosztani, vagyis hány nyalábba kötni. Az illy nyalábokat vagy félívnyi papirba lehet betakarcsolni, vagy vastag papirból csinált tokokban tartani; melyekre kívül felírjuk, miféle jegyezvényeket foglalnak magukban; vagy pedig olly fiókos szekrényekben is tarthatjuk, millyeket a' posta-hivataloknál 's a' kereskedők írószobáiban, vagy a' nagy levéltárakban láthatni. Eleintén sokszor bajos lesz kigondolni, minő fölírást adjunk mindenegy czédulának, vagy mellyik fiókba tegyük el; de utóbb annálkevesebb bajlódásunk leend ezzel, mennél tovább gyakoroljuk, 's mennél jobban megismerkedünk azon tanokkal, melyekből jegyezgetünk. Ha olyan tanokból jegyezgetünk ki, melyeknél a' chronologia födolog, vagy az idő szerinti rend legtermészetiebb, mint p. o. az országok' történetírásában: olyankor legjobb, minden jegyezvényeinket,

— mellyek egy tartományt vagy egy nemzetet illetnek, — több kisebb czimekre (mint p. o. jövedelmek, erkölcsök, tudományok, művészségek, népesség, kereskedés, jeles férfiak, neves történetek 's a' t.) felosztani, 's a' czédulákat, mint ki mellyik czimekhez tartozik, időszерinti rendben egymásután következtetni.“
128.

„Ha végre minden fontos és czélunkhoz szükséges könyveket elolvastunk, és belőlök a' nevesebb dolgokat kijegyeztük: akkor látjuk által, melly hasznos és szükséges a' kijegyezgetés; melly munkát kellemtelen voltáért gyakran készek valánk szükségtelennek tartani. Ha egyszer rajta szerencsésen átestünk, akkor minden további akadály nélkül gondolkozhatunk, és kidolgozhatjuk munkánkat. Nem szükség nagy fáradsággal keresgélni és ujjolag olvasgatni, 's még akkor is attól tartani, hogy talán valami fontos adatot elfelejtünk. Kezünkben van mintegy a' léle sok és számos könyvnek, 's nem kell azon könyvektől, melylyeket olvasunk, vagy azok' uraitól függenünk. Az olyan sok lettdolog- és gondolatnak, a' mennyit jegyző-papirunkra összegyűjtünk, együttléte is külön-különféle új gondolatokra, 's a' gondolatoknak újabb összekapcsolására nyújt alkalmat. Szóval: ha úgy olvasunk és kijegyezgetünk, mint azt tenni okszerűen kell, többet olvashatunk, és dolgozhatunk, mint a' mennyit csak lehetségesnek tarthatnak is azok, kik a' jó rendnek hasznait tapasztalásukból nem tudják.“ *)

IX. A' könyvekről általán.

129.

Térünk most már egy fontos cikkhez az öntanulásban, a' minden emberi tudalom és bölcsesség'

*) Lásd: Meiners Kristóf' oktatásai 's a' t. Fordította Kis János, Győr, 1798. 40. l. stb.

raktárához: a' könyvekhez. Az önokulásnak ezek kiapadhatlan forrásai. Belőlök aggkoruak is tanulhatnak; az ifjakat pedig korukat megelőző bölcsességgel ruházzák fel. Olly mesterek ők, kik olcsóért tanítnak, és pedig minden harag, fenyegetés 's pálcza nélkül, intenek félelem vagy ijesztés nélkül. Szeli-den, csöndesen és titkon fődik fel az emberi tudatlanság' mezetlenségét, tisztán mutató tükröcskéket tartván elibe kinekkinek. Bármikor közelitesz hozzá-jok, nem alusznak, és hozzáférhetők. Ha kérded őket, semmit nem titkolnak el; ha roszul értetted, nem morognak; ha tudatlan vagy, nem kaczagnak ki; hibáidat pironság nélkül igazítják; és így a' legnehezebb, de legáldásdúsabb erényre, az önismérésre kalauzok.

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára

130.

A' jelenleg serdülő tanuló ifjuságnak megbecsülhetlen szerencségei közül való: hogy korunkban a' könyvekhez-jutás sokfélekép könnyítettik. Milly nehézségekkel járt az hajdan és milly drágák is voltak a' könyvek régi évszázadokban, beszéli a' történetírás. *) Mai időben könyvtár minden derék tanuló-intézetnél találtatik, és ingyen nyitva áll az ifjaknak, hol nem volna, hiánya pótoltatik és az olvasásnak szellemi szükségét a' magyar is kezdi már érezni. Valahol casinók léteznek, van ott rendszerint könyvgyűjtemény is. Sajátul megszerzés végett a' mindenemű classicusok jutányos kiadásokban jelennek meg, és stereotyp-nyomással, névszerint Tübingában Cotta-nál, Lipcsében Tauchnitznál. Sőt léteznek korunkban külön egyesületek jó könyvek' terjesztésére. Nagyobb városokon pedig csekély díjért kölcsönző könyvtárak is ajánlkoznak.

*) Tudom. Gyűjtem. 1817. I. 64. Vándor 1831.

131.

Ellenben a' könyvek' iszonyu sokasága és végetlen szaporodása: tanuló ifjainkra alig mondathatik szerencsének. Azonban ugy kell venni, mint bizonyost, hogy a' maradandó becsü és valódi könyveknek száma nem növekedik olly igen, mint gondolnók; sőt talán inkább fogy, mint növekszik. A' hasznosság könyveknél nagyobb, mint az embereknel. Könyvek gombákkint egyfelől tenyésznek, másfelől enyésznek. De nem is szükséges sok a' bölcsesé, tanulttá levéshez. A' felkereséshez igen sok könyv kívántatik, de a' studirozáshoz fölötte kevés; — ollyképen mint valamelly népes városban az ember a' különféle sorsu's nemzetü egyedeket szereti együtt szemlélni, de közülök csak keveset választ barátjának. Egyébiránt is hogy a' sok könyvolvasás és birás egymaga még nem tesz meg mindent: bizonyítják a' számos könyvtárakok és könyvkereskedők, kik a' legnemesebb könyvek között élvén, maguk még sem gondolkozó fők, annál kevésbbé írók mindnyájan. A' világon létező minden könyvet megolvasni, egy emberélet elégtelen; de azt akarni is nagy balgaság volna.

132.

A' jeles könyvet nem csak egyszer kell elolvasni, hanem idővel ismételni. A' jó könyv jó barát. Valamint jó barátunktól nem veszünk búcsút örökre, hanem töle megválásunkkor így szoktunk szólni: *Még meglátjuk egymást*: ugy az ifjuságunkban megolvasott jó könyvet azzal a' feltétellel kell letenni kezünkbe: még meglátjuk egymást. Ifjak t. i. még nem járulhatnak minden fontos könyvhez a' megkívántató szükséges készülettal; melly nélkül pedig a' leglelkesebb iratnak is szintén olly kevés hasznukat vehetik, mint

az ügyetlen vagy henye földmivelő a' legtermékenyebb földnek. Mennél több ismeretekkel birunk akkor, mikor valamely fontos munkát kezünkbe vesszünk, annál többet tanulunk abból és annál inkább magunkévá teszünk belőle mindent, valami ítéletünket józanabbá, tudományunkat szélesebbé teheti, és benünket a' fonák vélemények' megczáfolásában elősegíthet. Ellenben mennél kevesebb fontos tárgyat találunk még az olyan munkákban is, melyekből a' jobban elkészült olvasók a' legböcsösebb kincseket tudják kiszedni.“ *) — Sőt jó a' sok könyv közül, azok' általmustrálása után, egyet kettőt kiválasztani kedvenczül, 's azokkal holtig barátkozni. Mert a' jó könyv soha sem unatja meg magát; és mennél többszer olvassuk, annál több szépet fődözünk fel, és annál több élvezetet 's gyönyört találunk benne. Így Salustius Demosthenest, Nagy Sándor Aristotelest, Klopstok Homert, Leibnitz Virgilt, Justus Lipsius Tacitust választották kedvenceiknek, melyeket majdnem szóról szóra is tudtak könyv nélkül. Nevesen Justus Lipsius az ő Tacitusát annyira betanulta, hogy egykor elég vakmerész volt felfogadni, miszerint ő az egész Tacitust felmondja; és ha csak egy szóvéte lenne, keresztül hagyná szurni magát. Kisfaludy Sándornak Petrarca, Berzsenyi Dánielnek Horácza'ának kedves autoraik.

133.

A' könyvek' töménytelen sokasága elmulhatlanul szükségessé teszi a' szigorú óvatosságot azok' megválasztásában; nehogy a' drága időt haszontalan papírok' forgatásával vesztegessük, szemeinket hitvány mázolatokkal rongáljuk, és hogy pénzünket egy kis

*) Meiners' szavai.

becses házi könyvtár' beszerzésére jól adjuk ki. A' könyvek' okos megválasztása végett im' e' szabályok lehetnek hatályosok és czélszerűek.

1. Az érdekes czimek által nagy magadat biratni könyvolvasásra. Némelly czim sokat ígér, keveset ad; magához édesget és megcsal; vagy épen mást mond a' czim, mint a' mit belől a' könyv tárgyal; úgyhogy nem azt találod benne, mit a' czimnél fogva abban kereshetni 's találhatni véltél.

2. A' ritkaság sem biztos ismertető bélyege a' jeles könyvnek. Mert azok közé atheisticus könyvek is számíttatnak, és csak azért böcsültetnek, mivel nagyon ritkák, — mellyeket pedig inkább meg kellene vetni és örök sötétre kárhoztatni. Clericus azt itéli a' ritka könyvekről, hogy azok ritkán jelesek; és épen azért szoktak lenni ritkák, mivel irvák elég tudósan.

Székelyudvarhely

3. Annál kevésbbé határozhat itt valamit a' könyv nyalábjának nagysága vagy kicsinysége. Könyvet nagysága szerint bírálni meg, annyi volna, mint azt szántóföld' módjára ölmértékkel mérni; — jóllehet e' nézetnek is van pártfogója Pliniusban, ki ezt mondja: „Ut aliam bonam rem, ita bonum librum meliorem esse quemque, quo majorem.“ (Lib. I. epist. 20.) A' kicsiny felől inkább feltehetni, hogy arra több gond fordított mint a' nagyra. Crantor philosophusnak bizonyos könyvéről mondja Cicero: „Est non magnus, verum aureolus, et ad verbum ediscendus libellus.“ (Quaest. Acad. IV. 44.)

4. Az új könyveket sem kell mohón kapni, bármelly jeles író neve ajánlja is. Mint emberekben, úgy könyvekben sem tanácsos sietni, új meg új ismerőket keresni. Csak ha egyszer a' jó hit és átaljános kedvő vélemény valamelly könyvet felkapott: akkor nyulj

ához bizton. „Incipio satis absolutum existimare librum, de quo tanta diversitate regionum discreta hominum judicia consensum habent” — ugymond Epist. IX, 11.

5. A' melly könyveket érintetlenül jobb hagyni, mint megolvasni: azok a' censura által megültott *) könyvek, és pietistai 's mysticus művek. Utóbbiak-félék: Theophrast, Svedenborg, Stilling 's t. munkái; prevorsti léleklátnok; ugy nem különben a' végetlen számú Tractátlein-ok, mellyeket Párisban, Londonban, Berlinben, Calvban 's másutt nyomnak és a' föld mind az öt részeiben, minden irányzatban szétküldöznek 's terjesztenek. „Divinum est, quaedam nescire velle,” — ugymond Scaliger, a' nagy philolog.

6. Valóságos rosz és veszélyes olvasmányt nyújtanak: az erkölestelenségre vezető, vallást csufoló, előhaladás ellen küzdő, monarchiákat gyalázó, vagy bujaságra hevitő könyvek; és a' kevésbbé szűz római classicusok, minők: Ovidius *Amorum*, Horatiusban több helyek; Martialis, Catullus, Propertius; vallástalan elveket terjesztő hiresebb munkák p. o. Vanini, Pomponatius, Spinoza, Tolaud, Collin; aztán de tribus impostoribus mundi; Meursius *elegantiae latini sermonis*; Voltaire, Rousseau, de la Mettrie, és a' franczia Encyclopaedisták; — ángoloknál Paine és Thomas irataik, — németeknél Strauss, Kind, Lorberg munkáik a' Jézus' életéről, Casanova' *memoires*-ai; Werthers Leiden Goethétől, **) 's

*) Ezek ellen egy külön magyar könyvecske harczol Alexovics szerzőtől irva; melly azonban illy czimet visel: „A' könyvek' szabados olvasásáról;” — kellene állni: „A' szabad-elvűen irt könyvek' tilalmas olvasásáról.”

**) Ez magyarra ford. is létezik, nyomva Trattner-Károlyi' műhelyében

több számtalanok. Mind az efféléket ifju, ha hozzájuk juthatna is, készakarva meg ne olvassa. Mert ezekkel úgy van az ember, mint az utazók a hires barlangokba leszállással vannak; azaz a lelki testi veszély, mellyben forognak, szörnyű nagy; és nyereség viszont semmi.

7. A' legártékonyabb könyvek ifjakra nézve, a' költött szerelmi kalandok' elbeszélései, vagy: az u. n. románok. Mert ezek csak egyedül mulatságul olvastatnak. Foglalatjokat meg nem tarthatja az emlékerő; mellyet tehát azok csak zavarnak és rongálnak; — mint erre a' nagy Criticus Boileau elég gyászos példával áll előttünk, kinek emlékereje a' sok román olvasásban gyengült el végképen és idő előtt. Kifőzőleg veszélyes románok: p. o. La Nouvelle Heloise Rousseautól, (Wieland' ítélete szerint a' legtanulságosabb de a' legcsábítóbb román); Siegwart, Millertől; Amores Jacobi Morelli, Clauren, stb. Ha mindazáltal izlésül románt akarunk olvasni, tehát ajánlandók volnának: Cervantes Don Quixottja (mellyben névszerint a' lovagkori románok' esztelenségei élénk színekkel rajzoltatnak); Fiedelding' munkái: Goldsmithtől a' wakefieldi pap; Le Sagetől le diable boiteux; *) Dugonicstól az aranyperczeek; Rambachtól Hieró (ford. Kis János); Gorovétól Scipio; Kisfaludytól a' regék: Jósikától az utolsó Báthory 'stb. Az angoloknál, — ennél a' solid nemzetnél, — a' román-olvasás ma már divatból egészen kimegy. Románok' ujra nyomtatását angol könyvkiadó ma már többé nem igen vállalja. Csak a' kölcsönző könyvtárakban lelhetni őket. **) Tehát Erato-val nem társalgni,

*) Ebből mutatványokat közöl a' *Regelő*, 1834. 50 — 52. sz.

**) L. Der Christenbote. Stuttgart, 1838. 443. lap.

azaz : románt nem olvasni , ifjaknak , hölgyeknek : angol divat.

8. Bizvást jó könyveknek tarthatni mind azon munkákat, melyek egész tudós testületek (academiák) által megdicsértettek, jutalmaztattak, vagy szinte pályadíjra méltóknak ítéltettek. Scripta, palatinus quaecunque recepit Apollo.

9. Korunkban olly egyesületek is vannak, melyek' feladata: a' jó könyvek' terjesztése jutányosan, vagy szinte ingyen. De az illy egyesületekben vakon bizni, és az általuk ajánlott könyveket jóknak tartani nem kell; mert nem minden afféle társulatok dolgoznak tiszta czélból, és némellyek pietista, mások obscurans apostolokból állanak; némellyek mystificálni, mások elméket sötétíteni akarnak; — következöleg nem mind jó könyv, mit ők akképen árulnak. Azért: fide, sed cui, vide.

134.

A' szaktudományt tárgyaló könyvek' vásárlásában mindig azoknak legujabbik kiadását kell választani; mivel az minden előbbieknél tökélyesebb szokott lenni.

135.

A' mindenegy szaktudományhoz tartozó legjobb könyvekkel, valamint a' minden nemzetek' classicus íróival egész terjedtségében ifjainkat az u. n. *historia literaria* ismerteti meg, melly minden lyceumokban és főbb oktató-intézetekben nyilván is tárgyaltatik.

X. A' minden mivelt ifjaktól megolvassandó könyvek' czimjegyzéke.

136.

Tanuló ifjak ugyan, — ha iskolai kötelelességeiknek férfiasan megfelelni akarnak, ha a' VII. czikk'

kívánságot megtartják; ha tanítóik által a' mindenegy szak-tudományhoz nekik ajánlott könyveket megolvassák; vagy ha még műveket és nyelveket is tanulnak, — alig maradnak üres óráik könyv-olvasásra. Azonban néha (p. o. a' szünnapokban) élveznek ők üres időt, mellyben magok vágyának olvasni mást valamit is, mint a' miket iskoláikban tárgyalnak. Az illy betöltetlen órákra immár, — az eddig felidézett könyveken kívül, — részint mulatságra, részint szaki tudományok és ismeretek gyűjtésére, — az itt következő munkákat véltük olvasásra czélszerű, és (a' nélkül, hogy az ifju egyedet *helluo librorum*-má tenni akarnók), a' tanévekre sem fölösleges sem kicsiny adagul ajánlhatni.

137.

Haáz Rezső M. *Német Titératurából: Könyvtára*

Hufeland, die Kunst, das menschliche Leben zu verlängern. Melly munka van fordítva magyarra is, *Macrobotica* czim alatt Kovács Mihálytól. Budán, 1825. 3-dik kiadás.

Reimarus über die vornehmsten Wahrheiten der Religion.

Süssmilch göttliche Ordnung in den Veränderungen des menschlichen Geschlechtes, Berlin 1742.

Erasmus roterodamus: Colloquia, de diluculo, laus moriae.

Engel, der Philosoph für die Welt.

Möser's patriotische Phantasieen.

Wieland: Muzarion, magyarul Kis János' versei között. Der goldene Spiegel. Agathon. Egyébiránt Wieland' remekműve: az *Oberon* tündéri hősköltészet: de a' melly csak érettebb koru ifjaknak ajánlandó.

Schiller' versei és drámái, többek fordítva Szenveitől.

Herder: Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit. Über die Sprache, koszoruzott pályamunka.

Sander, die Güte Gottes in der Natur, magyarra fordítva is létez.

Geszner's Idyllen, magyarul *Kazinczy Ferencz'* munkái között.

Klopstock: Oden.

Goethe: Iphigenia, szinmű; magyarul is.

Garve: Versuche. Vermischte Aufsätze.

Mathisson' versei.

Jean Paul (Richter)-tól: *Hesperus*. Levana.

Zschokke-tól: a' gályarab, magyarul is a' Sas folyóirat' köteteiben.

Lessing munkái.

Müller János és Rotteck' történettana:

Ház Rezső Múzeum, Fudor János Könyvtára

Székesvárhely

138.

A' francz literaturában:

Bonnet: contemplation de la nature, magyarul is létez, ford. Tóth Páltól.

Voltaire: *Henriade*, hősköltészet. Létez magyarul is.

Fenelon: *Telemaque*.

Barthelemy *Anacharsis'* utazásai, magyarra fordítva Deáky Fülöp által, Kolosvárott. 1820. hét darabban.

Montagne Mihály' gondolatai. Magyarul is Tóth Józseftől.

Tissot, sur l' Onanie, németre fordítva Agram. 1794. 8.

Polyclet voyages (utazások, vagy római levelek, ford. Kis János a' *Minervában* 1826tól kezdve).

Melly mű a' római nemzet' régiségeiről az, mi Anacharsis' utazása a' görögéiről. Magyarul Kis Jánostól a' Minervában.

Marmontel' erkölcsi elbeszélései (*Contes moreaux*), lefordítva magyarra is.

Montesquieu' munkái.

Lamartin' költeményei.

Hugo Victor 's Dumas' műveik.

Tocqueville: *De la Democratie en Amerique*. Van magyar fordítása Fabiántól.

139.

Az angol literaturából:

Addison: *Spectator*. Magyarul a' Minervában darabonkint.

Pope: az emberről: Koszoru 1837.

Goldsmith: the vicar of Wakefield, magyarul fordítva Csorja Ferencztől, Nagyenyed, 1831.

Ossian' munkái magyarul is Kazinczytól.

Franklin' munkái. Főleg; a' szegény Richárd. Leveleiből néhányat közölt az 1840diki Athenaeum, I. 773.

Shakespeare, (olv. Schekspir) a' lelkek' óriása. Hamlet, Machet, Julius Caesar szinmüdarabjai magyar fordításban is olvashatók.

Bulwer' regényei.

Moor Tamás' versei.

Byron' költeményei.

140.

A' magyar literaturából:

Toldy: *Handbuch der ungarischen Poesie*, Pest und Wien 1828. Ugyanaz: a' magyar prosai literatura kézikönyve. Buda, 1834.

Szontagh: *Propylaemok* a' magyar philosophiához.

Gr. Széchenyi: Hitel. Világ. Stadium.

Vörösmarty: Versei. Zalán' futása 's újabb munkái 4 köt.

Kisfaludy Sándor és Károly' munkáik.

A' magyar tudós társaság' *évkönyvei*, I — IV, darab. 4 dar. Tudománytára 's Dajka, Kazinczy, Kis János, Bersenyi, Kölcsey' műveik. B. Eötvös József' *Karthausia*. Fáy András' meséi. Jósika Miklós' regényei.

A' magyarok' történeteit illetőleg: Virág Benedek' századai. Péczely 's Horváth Mihály' iratai.

Utazások: Farkas Sándortól Amerikában, Szemere Bertalantól Német, Frank, Angol honban 's a' Schweitzban; Wesselényi Polyxenától Olaszthonban 's a' Schweitzban.

Magyarország földleírása 's statisticája Fényes Elektől, Magdától. — *Mathesis*, szám- és mértan Taubner Károlytól.

141.

A' sokféle időszaki folyóiratok és hirlapok egy külön és divatos nemét tevén a' megolvasandó könyveknek, tanuló ifjak azokból is vehetnek ugyan izlelőt; de rájuk csak kevés időt és fáradságot szenteljenek, és casinók' buvári lenni ne vágyjanak, vagy csak azon okból is, mivel ez olvasmányokba, — hogy mindent értsünk, mit tárgyalnak, — szerfölött sokat kell magunkkal vinnünk, névszerint a' történetirási és statistikai ismeretek' roppant tömegét, melly tudományokat pedig tanuló ifjak egész terjedelmökben alig tudhatják. De máskint is a' hirlapokat úgy nézhetni, mint a' tudásfának leveleit; melly fa bármelly lombos, még is csak lombokat nyújt, nem pedig megfrisítő gyümölcsöket a' szomjusnak, nem árnyékot a' vándornak. Ellenben midőn a' tanuló egyed

már pályavégzett és nyomos hivatalra, állomásra jutott: hirlapokat olvasni, házi szükségei közé számít-sa; — főleg ugyan a' honiakat, azután a' külföldieket is. Melly utóbbiakra nézve nem árt előre tudniok, hogy az európai hirlapok' királya az ágostai Allgemeine Zeitung. És mivel a' vallás 's egyház minden nemzeteknél nagy szerepet visz, szükség ismeretségben lenni az egyházi hirlapokkal is, mellyek között a' darmstadti allgemeine Kirchenzeitung és a' pogánytérítést (missio) tárgyaló hirlapok, minő p. o. a' Calw-er Missionsblatt, *) — sajtóságos új világot nyitnak meg az olvasónak; érdekesbet és tanulságosbat számtalan political journáloknál. A' hazában keringő tudományos és political, magyar és más nyelvű minden hirlapok' jegyzékét, dijaikkal együtt, átnézés végett feltalálhatni a' nagyobb könyvtáraknál és a' postahivatalok' iroszobáiban. Az újságlevelek' olvasása' módjáról pedig tárgyal a' Tudományos Gyűjtemény, 1818. VII. és 1821. XII.

142.

Még megemlítjük a' röpiratok', almanachok', és kalendárok' mulékony világát; mellyben ifjak, — ha módját ejthetik, — ám tartsanak szemlét mindenegy év fordulása' táján: de sok idejüket ez olvasmánytól is méltán sajnálandják. Minden esetre illő, hogy ifjunak könyvtárában ne hibázzék a' folyó évi naptár, — valamint végre az őt illető áhítatossági könyv se. A' naptárok' tudományos magyarázatát nyújtják: Tud. Gyűjtem. 1829. V. 1831. IV. Minerva 1830. III. külön könyvben pedig Karap Péter, Debreczen, 1822.

*) Ez Stuttgartban jő ki, vignettekkel, és egész évi folyam' dija helyben csak 30 kr. pp.

143.

Azonban még az eddig felidézett és ajánlott jó könyvekkel a' mivelt ifjú könyvtárának lajstroma még korán sincsen bevégezve. Hanem mind ezeken kívül még méltán helyet és külön rovatot érdemelnek abban a' régi classicus írók 's a' szent Biblia.

XI. Különösen classicusokról.

144.

Classicusok felől illő tudni tanuló ifjunak, mi-módon kelljen azokat oly igazságosan méltányolni, hogy e' könyveket ő se tul ne böcsülje, se a' nemzeti nyelvnek mostan nagy erőre kapása által azok' teljes elhanyaglására ne ragadtassék. E' világszerte csudált és magas becsben álló elmeműveknek tudni-illik, eleitől fogva támadtak ellenségeik és gáncsolók is; pedig nagyobb részint épen abból a' rendből, mellynek köszönhetjük, hogy azok, — a' sötét évszázadok' viszonyaiban, — a' maradéktól el nem vésztek: *) a' keresztény papi rendből. Ujabb időkben az obscurantismus' párthivei és a' pietisták (kik' serege most szemlátomást növekedik) fegyverkeznek a' classicusok' studiuma ellen. Közöljük tehát itten mind a' kifogásokat a' classicusok ellen, mind a' feleleteket a' vádakra.

145.

1) A' classicusok' elleneinek szavai:

Ila a' görögöket és rómaikat választjuk tanító-mesterinknek, akkor pogány elvekben növünk fel; Göröghon és Róma' sok isteneiért és hadaiért lelkesülvén. Róma' szabadság-hősei az ifjak' elméjét

*) A' régi classicusok hogyan menekültek meg elvesztéstől az u. n. középkorban: érdekesen tárgyalja a' Tud. Gyűjt. 1829. III. 89.

megbábolják, és a' vérföcskendezte diadalszekerek után, — mellyek letapodt nemzetek fölött robbannak el, — ők is hujjongatva velök mennek; és a' mi phantasiájokat lángba hozza, az — a' had és viszont csak had. A' morál, mellyet e' mesterektől tanulnak, ismét csak a' pogány morál, minden ő borús tévelygéseivel, és azon elvvel, miszerint dicsvágy és hírnév (vagy nemes esetben a' honszeretet) legyenek rugói tényeinknek. Ugyan a' holtunk utáni hirtnevet és a' maradékban folytonos élést tanulják lenni halhatatlanságnak is, és — mit se mást. Illyen tanokban nőnek fel keresztény ifjaink, a' pogányság' árnyékában. 'S mivel a' régi classicusok önekik úgy magasztaltatnak, mint a' legdicsőbb oktatók: mi csuda, ha az olly tanok, — mint az ifjuság' szellemének hízalgökök, — a' keresztény vallás' idvesebb de szigorubb elveit háttérbe nyomják; mi csuda, ha hitlenkedő, pajzán és kereszténytelen férfiak jönnek ki a' latin főiskolákból? A' mi dicső és szép van a' római classicusokban: az szerfölött nehéz olvasatu és értelmű; mellyért abból a' fiukor, — a' legnagyobb fogékonyság' életkora, — legsoványabb élelmezést kap. Styljüket utánozni is igen bajos; sőt azt az ő nyelvökön tenni ma már nem is szükség; kivált miután korunkban nem senatus előtt, nem is piacon történnek a' szónoklatok. Ifjakat tehát a' classicusok' tanulására szorítani, annyi, mint őket semmi haszon fejébe kinezni; és fogaikat aranyozott, de léha diók' felharapásán rongálni. Főtartalmát a' classicus iratoknak három osztályban vehetni fel; miszerint az: poësis, historia és philosophia.

146.

Poësisukban az alapeszme, melly minden irataikon végig vonul, amaz epicureusi tan: a' világ'

dicsősége és semmisége; elmulni és elfeledtetni; azért éldelni, vagy az élet' vizsályiban önerényébe takarózni. Szép formák a' classicus költészek (és prosaicusok) irataikban bár léteznek is: azok' felfogásához hosszas gyakorlat és érett ész kívántatik, mit az ifjuságtól nem kell várni. De miután a' classicus könyvek' tartalma botrányig vélkekre csábító, vajjon méltó-e, hogy a' formák' lencseétkeért ifjaink elsőszülöttségi (azaz: örökségi) jogát a' tiszta erényhez, keresztény hithez és erkölchöz, kockáztassuk? A' régi *mythologia* is, — mellyel tömvék a' classicusok, — jól megfontolva, nem gyönyörrel és tanultsággal tölthetnek el, hanem szomorral és szégyenérzettel az ennyire alá sülyedhetett emberi természetért. Legfőlebb is nyujt összeszaggatott és meghamisított igazságot: de a' külmiv, még magukon az isteni természeteken is, nem mutat egyebet, mint kevélykedést, gyilkosságot, hazudást, parázna-ságot és szemtelen balga jellemet. Vajjon az által a' fiút nem ismerkedtetjük-e meg olly dolgokkal, mellyeknek még soká ismeretleneknek kellene maradni előttök. *Mindenegy szóban egy szellem rejlik*; és a' millyen szókat a' fiú olvas, ollyakból szálnak beléje szellemek. Pedig minők? Egy haragos, parázna Jupiteré, egy irigy Junoé, egy buja Venusé, egy orzó Mercuré, egy vérszomjuzó Marsé, egy lerészegült Bachusé 'stb. E' formák alatt ám rejtezzék bármi szépség: de a' fiú nem képes felfogni a' dolog magvát; és megtörténhetik, hogy ártatlanságát és szive' tisztaságát viszi az üdvtelen héjnak áldozatul.

147.

A' régi *historia* felől közönségesen azt tartják, hogy az nagyszerű jellemeket állit az ifjuság' elibe

például. De vajjon a' római, sőt az egész classica historiának kulcsa mi egyéb, mint örök hadak? Tizenkét évszázadon által alig egyszer vagy kétszer béke! Innét jő, hogy minden, ki az előtérbe lépett, kardot övedzett; és az olly dicső jelenetek is, millyen Socrates a' görögöknél, csak hirtelen elmülők voltak. Innét jő, hogy minden mustrák és előképek, mellyeket a' classica historia nyújt, majdnem mindnyájan csak hadvezérek és katonák. Már pedig latin iskoláink' növendékei közül a' legkisebb rész van szánva katonai állapotra; 's mégis főszemélyekképen merén hadvezéreket visz eleikbe a' kezökben forgó könyv; mellynek aztán majdnem minden lapjait vérontások és csatateri rivalgások özönlik el. És mikint hasson az ifju kedélyre jótékonyan? Mikint áraszsza ifju szivekre ama' nemes erényeit a' békének: a' szenteséget, barátságot, egyetértést, alázatot? Mikint öntsön a' jövőndő jogtudósba szeretetet és igazságot? Mikint segítse az orvost a' természet' ismeretére? Mikint készítse a' hittudóst, valaha tulajdon példája által erőteljesen a' békesség' evangeliomát hirdetni? — Ha pedig a' vérfoltos paizson által a' belsøre, a' régiek' szivére fordítjuk szemünket: vajjon náluk mik voltak (csekély kivétellel) indítói tényeiknek? Az önzés, az édes én, a' hirnév, dicsvágy, az uralkodás és elnyomás' rosz szelleme. Ez volt náluk az általános rugó; ez az életmelegség az ó világnak halottjában. Az állodalmak' örök czélja pedig: hóditás és mások földének elrablása. Náluk a' jog az ökölben volt. 'S ebben mind Göröghon mind Róma egymáshoz alkalmasint hasonló; csakhogy egyik a' dolgot nagyjában üzte, a' másik kicsinyében. A' halottbüz az egész classica historián erősebben tolt felénk, mintsem ifjainkat ide jó lélekkel vezethetnők.

148.

Ha veszszük a' classicusok' *philosophiáját*, (az-
az: gondolataikat istenről, világról, természetről,
emberről, lelkiismeretről és halhatlanságról;) bár-
mely ékesen irt arról Cicero és Xenophon, bár-
mely fönségesen Plato és Seneca: de abban a' té-
velygés az igazsággal, jó a' rosszal úgy össze van
növe, hogy csak egy tűzzel megkeresztelt léleknek
látása képes e' tömeget kitisztítani, és a' salakot a'
tiszt szinaranytól megválasztani. Az ifjui kor pedig
nem a' próbára-tevés' és megválasztás' kora. Azért
a' classica philosophiai iratok sem tanulóknak valók.
Minő hibákkal telvék a' classicusok' természettani
irataik: arra imé néhány példák. Lucretius szerint
(IV. V. könyv.) a' lelkek kijárnak a' testekből,
hogy *Hínket nyugtalanítsanak. Az oroszlan fél és*
reszket a' kakastól. A' nap és a' több régi tüzek a'
föld' vizét isszák. A' nap és hold nem nagyobbak,
mint látszanak. Virgilius Georgicona szerint a' len és
zab a' földet elégetik; az éjszaki népek örök éjben
vannak; nem jó kezdeni semmit a' hónap' 5-kén; a'
csillagok nagy szélben az égről aláhullnak; a' méhek
*marhabörből nemzödnek, 'sib. *)*

149.

2) *Felelet mind e' vádakra.*

Megengedjük, hogy a' classicus íróknak se nyel-
ve se olvasmánya általán nem növendékeknek, hanem
inkább már fölserüült ifjaknak valók, **) és bizton

*) Der Christenbote. Stuttgart, 1838. I. 45. Tudom. Gyűj-
tem. 1835. III. 114. Minerva 1827. IV. 1415. I.

**) Latin nyelvtudományi könyveinkben, a' magyarul irttakban
is, azt itélem általán nem czélszerűnek, hogy azok, — olly
növendék fiúknak lévén szánya, kik még a' görög és római
nemzetről keveset vagy mit sem tudnak, — a' szabályokra

reméljük, hogy tanulási rendszereinknek szükségessé lett reformjában erre maholnap leend is tekintet és intézkedés. Mert mi annak oka, hogy ifjaink a' classicusokat, iskolákból kikelve vagy csak magán-szorgalomból kevesen olvassák ufolag és bővebben is; hanem inkább félre vetik? Az, hogy valódi becsökben azokat soha sem is tanulták megismerni. És miért nem tanulták? Főleg azért, mivel azon becses munkák idő előtt nyujtattak kezeikbe; mellyeket aztán ők ugy néztek, mint gyermekek' iskola-könyveit, — következőleg az iskola-folyam végeztével félre dobándókat, csak fölserdült ifjaktól várhatni, hogy a' classicusokat nyelvökre, tartalmuk- és tárgyalásmódokra nézve becsülni tanulják és megszeressék. De ugyan az illy nagyobb ifjacról feltehetni azt is, hogy ők mindennemű jó erkölcsi elvekben már oktatóvák, és nevesen a' keresztény vallás' szent igazságaival sziveik megszentelvék; ugyhogy így fölfegyverzett lélekkel bizton járulhatnak a' classicusok' olvasásához. Okos tanító viszont ifjoknak a' classicusokat soha sem ajánlandja túlbecsülve. Ide sorozandó, hogy a' classicus írókat ifjainkkal az iskolákban ugy sem olvastatjuk szélteben, hanem czélszerű megválasztással és kivonatokban (chrestomathiák) vagy szinte készakarva castrált kiadásokban: mellyek' hiányával most sem vagyunk. De ha a' keresztényileg oktatótt ifju túlvizsgáldók is a' chrestomathiákon:

mindjárt a' nehéz classicusokból hoznak fel példákat, mellyekben a' megnevezett istenek, hivatalok, czimek és helyek a' tanulók előtt megannyi értelem nélküli tárgyak; őket nem érdeklik, és szóval, nem az ő tudalmi körükhöz tartozók. Más leend majd, ha nem flugyermekek, hanem nagy ifjak' számára irandunk latin nyelvtant. — Az én csekély latin nyelvtudományom, ezt az általam hibásnak talált modort kész akarva kerülte el,

olvasandja ő a' classicusokat mindenütt azzal a' keresztény szellem- és értelemmel, mellyet azokba bevisz. Mikor aztán bennök tévelygő tanokra akad, ezt gondolandja magában: „Igy vélekedtek és fénylettek a' pogányok; de mi keresztények ezeket más-képen tudjuk.“ Vagy: „Cicero így ítél; de az én názárethi nagy prófétám nemesebben!“ A' szünetlen sok had' olvasása felől (mellyek azonban a' bibliai történetekben és a' magyar történetírásban is napi renden vannak) így gondolkozik: „Mi szörnyűség azoktól a' régiektől, emberélettel így játszani!“ Vagy: „Mi gyalázatos had az olyan, mellyek' indítója nem egyéb, mint telhetlenkedő hódítás és dicsvág, hirnév!“ Tévelygésektől nem biztosítvák ifjaink a' legujabb classicusokban is. De azért legyen ellenök az ifju kebel jól fölfegyverkezve: az ocsmány helyeket mellőzze el; és mint Ulysses bedugta füleit, midőn a' Sirének mellett elhajózott: úgy az ifju olvasó is a' kevésbbé szüz könyvi-helyeknél tartsa füleit az ocsmány vagy tévet ajánló tárgyalások elől erősen bezártan; az idves tanoknak viszont mindenütt nyiltan. Ez utóbbiaknak pedig gazdag forrását leli a' classicusokban ifju, vén, még a' mai időkben is. Talál bennök aranyigazságokat, mellyek a' keresztény vallással és józan philosophiával egyeznek; és olly (mondalékokat,) mellyek a' szent Bibliába is bele illenének. *) Izlésteljesen elrendezett tanuló-

*) Valósággal össze is szedvék már az ó világ' írásaiból mind azon helyek, mellyek a' Bibliában előforduló tárgyak nyomaira mutatnak, im' e' tudománydús munkában: *Keresztyén Archivárius*, 's a' t. irta Hunyadi Ferencz, reform. Superint. Vác, 1794. két dar. Melly munka a' millyen eredeti gondolat és nagyszerű, olly diszére válik magyar literatúráknak, e' tárgyú könyvet a' külföldé fel nem mutathatván,

szobáknak ma is egyik jelentvényes díszbutoruk és ékességük: a' régi bölcsek' mellszobrai. Zwingli, hittudós létére kedvet kapott a' Pindár' verseit kiadni, 's ki is adta; és kalauzoló beszédeiben megmutatja, az a' mythologiai költész mely igen tanulságteljes még keresztény hittudósnak is. Így Cicero *de officiis* az erkölcstannak; *de oratore* az ékes-szólás-tannak; Horátz *poëtica*-ja a' költészet elméletének maradandó remekműve. Az orvosok Hyppocratesben; mérnökök Euclidesben máig is első rangu mestereiket tisztelik. Az új korszulte tanokat: physicát, chemiát, astronomiát, Status-oekonomiát stb. classicusokban keresni nem kell. Minden esetre az ideális szép alakoknak és aesthetikai tárgyalásnak örökké bámulatos mustrái maradnak; utánoztatni minden polgárisodott nemzetektől méltók, utóléretni nehezek, túlhaladtatni lehetetlenek. Azért még az éjszakamerikai egyesült statusok felsőbb iskoláikban is honosok a' classicusok; és őket mi sem volna képes kipótolni. Sőt Garve' észrevétele szerint: „a' classicusok a' közönséges igazságokat is részint előttünk fontosabbakká teszi, részint mélyebben benyomják elménkbe, — annál fogva, mivel bajosan jutottunk el azokhoz. Sok igazság, — mely honfiaink munkáiban hidegen hágy, mivel nagyon feltűnő, — több figyelemre és részvételre bír, ha azokat valamelly görögnél vagy rómainál idegen kifejezésben látjuk, mellynek megfejtéséhez viszont újabb erő kíváztatik. De épen ez az eset, — melly a' réGINEK túlbecsülésére, azaz: balvéleményre vezetni látszik, — valóságos haszonra mutat, melly a' nyelvtannal van összekötve. Épen ez, a' kifejezések' homályira fordított figyelem, a' szép, jó 's igaz behatását neveli; ha ezeket a' hajdan-kor' műveiben végre megtaláljuk. Mélyebben gon-

dolgozik az ember az elsőbbről; az utolsóbbikat szívesebben érzi, ha annak felfödözése időbe 's munkába került. A' futtában olvasás, — melly a' honi literatura hasznát olly soknál, kivált fiatal tanulónál, megkevesíti, — a' régi írónál lehetetlen. Vagy egészen le kell mondani értésökről; vagy lassan és feszült figyelemmel kell olvasni. Akkor éri el pedig valamelly szellemi mű rendeltetését (legyen az oktatás vagy képzeleti foglalatosság, vagy a' szív' érdeklése,) ha az olvasó elvonatkozva minden idegen ideáktól, lelkét egészen arra fordítja, vagy önkénytes figyelem által szinte megelőzi. Mi csuda tehát, ha amaz olly könnyűnek és kellemesnek látszó olvasás a' csupán azt kedvelőt csak hamar meguntatja; és ama' nehezebb, 's több munkával járó, a' philologusnak teljes életében mulatságul szolgál? „Gibbon is a' classicusok' becséről illy vallomást tesz: „Szorgalommal és gyönyörrel elolvastam (ugymond) Ciceronak minden leveleit, minden szónoklatait, rhetorikai 's philosophiai nevezetesebb értekezéseivel együtt; 's az olvasást bevégezvén helyben hagytam Quintiliának azon mondását (X. 1.) hogy minden tanuló azon gyönyörködés foka szerint ítélhet előmentéről, mellyet e' római szónok' olvasásából érez. Csudáltam a' nyelv' szépségeit; a' szabadság' szellemét szívtam munkáiból; és maximái 's példái érett ítéletü férfihöz illő political 's polgári gondolkozásra tanítottak. Valóban a' latin nyelvben Cicero, 's a' görögben Xenophon azok a' régi írók, kiket egy nemes igyekezetü és tudományszerető ifjunak legelőbb tanácsolnék nemcsak írásuk módjának 's gondolataik' nagy becséért, hanem azon csudálkozásra méltó maximákért is, mellyeket a' political és házi életnek csaknem minden körülményeire alkalmazhatni. Különösen Cicero' le-

velezés' minden formáiban a' barátság és szeretet' gondatlan ömledézéseitől fogva az illendő 's méltóságát el nem feledő neheztelésnek tartózkodó kijelentésig, példányul szolgálhatnak.“ *) Végre ugyan Quintilian' szavait idézem fel X. 1. „A' nagy írókról mindig szerényen és tartózkodva szükség itélnünk; hogy többek' példája szerint ne gáncsoljuk azt, a' mit nem értünk. 'S ha a' két eltévedés közül valamellyikbe esnünk kell, inkább akarom, hogy bennök mindent helyben hagyjunk, mint sok gáncsot találjunk. **)

150.

Következik a' classicusok olvasása' rende módja. Ebben tanuló ifju arra ügyeljen, hogy mindenkor a' könnyűekről menjen által a' nehezebbekre, a' munkába veendő autornak életírásával előre jól megismerkedvén.

151.

Hellen classicusokból im' ezeket vélnök megolvasni szükségeseknek, akár eredetiben, akár német vagy (ha létez) magyar fordításban: 1.) Apollodori Bibliotheca; 2.) Herodot történetírásai; 3.) Plutarchus' életírásai; 4.) XENOPHON, ama' mesterkétlen kellemű író, kinek nyelvét, úgy látszik, maguk a' Grátziák formálták; kinek ajakain az elhitetés nőistene ült, és a' ki (Cicerokint) a' Muzsák nyelvével beszélt. Névszerint az ő nevezetességei Socratesről és Cyropaediája. 5.) Plato' munkáiból a' beszélyek p. o. Laches, Alkibiades, Erastai 'stb. 6.) Demosthenes' szónoklatai, mellyek közül pro Ctesiphonte tartatik remeknek, és a' tökélyes szónoklat' ideáljának; 7.) HOMEROS' Odyssea és Ilias című

*) Tudom. Gyűjtem. 1829. IV, 87.

**) A' régi classicusok' érdekességéről láss még többet a' Tudománytárban 1840.

nagyszerű költészetei, a' minden ékesszólási szépségek' tengere, 8.) Pindar' hymnusai.

152.

A' római *classicusokat* így vélnők egymásután olvasandóknak: 1.) Eutropius; 2.) Cornelius Nepos; 3.) CICERO, ez a' republicanus római mág-nás, kinek minden sorait olly tisztelettel illik olvas-nunk, mint honi íróink között Széchenyi István grófnak munkáit. Elsők lehetnek levelei; aztán Scipio' álma; erre rhetorikai munkái, kivált a' Brutushoz irt Ora-tor; most de Senectute; így a' philosophiai munkák (Cato Major, Loelius, DE OFFICIIS, melyet ma-ga Cicero is fiának hasznos olvasmányul szánt az előszóban; de natura Deorum, de divinatione, de finibus bonorum et malorum, quaestiones academicae,) végre a' szónoklatok. 4.) Quintiliani Institutio-nes; Költészekből: 5.) Ovidius, elegiái és meta-morphosisei; 6.) Tibullus; 7.) VIRGIL, főleg Ae-neise, melly költészeti mű egy maga elegendő a' római költészeti szépségek izlelésére. E' költő' tolla minden római poéták között legszüzebb és legsze-mérmesebb; ugymint a' ki már életében *parthenias* (szüz) czímmel neveztetett Neápolyban. Az Aeneis-ben viszont az 1. 2. 4. 6-dik könyvek kiemelendők. Egykor maga Virgil Augusztus császár előtt Aenei-sét felolvassván, vonakodott abból e' négyen kívül többet felolvasni; és ugyancsak ezek is benne a' legszebbek valósággal. 8.) Horátz, lyrai versei vá-logatva és levelei.

153.

Az itt kihagyott többi *classicusok'* megol-vasását hagyhatja a' tanuló' ifju későbbi éle-tére.

154.

Minden régi classicusok' jelesebb kiadásait és német fordításait (a' magyar' kihagyásával) összeírva találni a' Tudományos Gyűjteményben 1823. I. 66, st. I. Magyar fordításaikat pedig mind hellen, mind római classicusoknak eszközli a' mr. tud. társaság folytonosan. Mivel pedig honi folyóirataink már majdnem mindennemű ó classicusokból nyújtottak mutatványokat, mellyeket ifjaink több helyen feltálálhatnak, mint a' külön nyomott fordítványokat: tehát azokat (mennyre hozzájuk juthattam) ide sorozni jónak véltem.

155.

Hellen classicusokból:

Anacreon: Koszoru, 1823. Külön Vajda- 's Taubnertől.

Xenophon: F. M. Minerva, 1827, II. III. — 1826 IV. Socrates nevezetességei Kiss Jánostól.

Plato: Minerva 1825, I. és 1830 III.

Demosthenes: Tud. Gyűjt. 1833, VII. VIII. és 1835. III.

Homer' Iliásának első könyve; Erdélyi muzeum 1815, II. és Minerva 1826, III. az egész külön is megjelent.

Pindar' hatodik éneke: Hébe, 1826.

Lucian-tól: Charon, F. M. Minerva, 1826. III.

156.

A' római classicusokból:

Eutropius: Minerva, 1832. I. II. III.

Quintilianus: Minerva 1832. IV.

Seneca: Minerva 1822. II.

Livius: Minerva 1825. IV.

Cicero szónoklataiból: Kedveskedő 1824, II. Tudom. Gyűjt. 1833. VII. VIII. 1835. III.

Ovidius: Kedveskedő 1825. I. Heliconi kedvtöltés 1819. III.

Catullus: Kedveskedő 1824. I.

Terentius: Minerva 1828. IV. 1831, II.

Claudianus Epigr: Koszoru 1834.

Lucanus: Koszoru 1831. 1835. 1837. 1839.

Propertius: II, 9. 22. III, 8. Kedveskedő 1824. I.

Persius Satyr. I. Minerva 1828. III.

Tibullus: Kedveskedő 1824. I. II. Helikoni kedvtöltés 1819. III.

Horatius: Carm. I. 9. Koszoru 1836 és Kiss János' versei III. — Carmin. II, 10. Helik. Kedvtölt. 1819, I. — Carm. III, 9. Koszoru 1836 és Zsebkönyv 1821. — Carm. IV, 9. Zsebkönyv 1821. — Epist. II, I. Minerva 1828, II. — Epist. II, 2. Minerva 1829, II. — Satyr. I, 1. 3. 6. Kiss János' versei. — De arte poetica Minerva 1827. III. Horáts' életirása Tud. Gyűjt. 1830. X.

175.

Magyarra egészen lefordították:

Tibullus' elegiái, Egyedtől 1842.

Cicero' levelei, Kiss Jánostól. Cicero-tól beszédek, levelek és Scipio' álma Kazinczy által. 1837. Az előtt: Hegyitől, Szeged, 1804. Az ember' tiszteről Kovásznai által.

Juvenalis' satyrái Kiss Jánostól, Pest, 1825.

Ovidius' elegiái vagy levelei Egyedtől 1840. Előbb már Homonnaitól.

„ „ Metamorphoses.

Horáts' levelei Kiss Jánostól 1833.

Horáts egészen, hasonló mértékű versekben Édes Gergelytől. Pest, 1819.

Cornelius Nepos, Czuczortól 1840. Előbb:
Balogtól, még előbb Szentgyörgyi Gellértől.

Salustius, Kazinczytól, 1836.

Julius Caesar Szenczy-től 1841.

Plutarchus' parallelái Székáctól 1841.

Sophocles' Oedipusa, Guzmicstól 1840.

Euripides' Iphigeniája ugyan Guzmicstól.

Phaedrus' meséi, Tamassá-tól, Veszprémben.

Virgilius' eclogái Rajnistól.

Justinus Forray-tól.

Anacreon, Taubnertől, 1839.

Seneca' vigasztalásai.

XII. Különösen a' Bibliáról.

158.

Végre a' keresztyén vallás' szent okleveleinek gyűjteménye a' **BIBLIA** olyan könyv, mellynek olvasása minden tanuló ifjunak, és pedig bármely tekintetben ajánlandó, sőt szükséges, Nincs könyv ennél több a' világon, melly annyi kezekben forog-na, és mellyet annyian tiszteletben tartának 's olvasnának, mint a' Biblia. Ez a' szentegyháznak közös kincse, és azon kapcsolatok *) legfőbbike, mellyek a' sokféle feleket egyesítik. Ennek monda-lékai érvényes tekintélyvel birnak minden keresz-tyén nemzetek és pártfelek előtt. E' könyv az,

*) Azon czikkek, mellyekben mindnekre. felekezetek egyez-nek, im e' következők: mindnyájan az apostoli vallástételt követvén, hisznek egy Istenben; mindnyájan a' Jézust id-vezítőjöknek tartják; a' Bibliát isteni kijelentvénykép ve-szik, az isten' parancsolatainak teljesítését kötelességnek ismerik; hiszik a' lélek' halhatlanságát, a' sirontuli életet, büntetést, jutalmazást.

mellyben minden ker. felek hit- és erkölcs-tan-jait alapítják, Wehrenfels' verse szerint: *)

Hic liber est, in quo quaerit sua dogmata quisque,
Invenit et pariter dogmata quisque sua.

De, fájdalom, ugyan e' könyv örök versengés' almája is, mellynek magyarázatja fölötti boldogtalan vitáik, a' lelkeseknek, szülték főleg a' sok meghasonlott és egymást gyűlölő felekezeteiket. Ez az a' tartomány, mellybe minden secták be-beütnek ragadozás végett; — de az a' csatamező is, mellyen mindenik fél egymással összetalálkozik, és ütközeteiket kísért.

159.

Ennek mindjárt szembetűnő ösrégisége már tiszteletessé teszi őt előttünk. Mózsés' könyvei az ősz hajdankornak, oly távol éveiből származnak, millyenből semmi más írott oklevél nem. Mindazon bölcsek és írók, kiktől a' literaria historia magas régiségű maradványokat mutathat, p. o. Sanchuniaton, Orpheus, Homer, Hesiod, Eurysus, Herodot 'stb. Mózsés' kora után éltek. Itt olvashatók igazán a' világnak első betűi. (Galat. 4. 3.) Van ebben nyomdéma magyar eleinknek is; Árpád és Árpád' Istene több helyen említettván (II: kir. 18, 34. 'stb:) — a' minthogy széles tudományu történetírónk Horváth István e' könyvben talált több oly érdekes adatokat, mellyek nemzetünk historiájában ujdonságok, p. o. Tud. Gyűjt. 1828. XII. Abban pedig, hogy annyi évezredeken által, a' Biblia mikint volt veszélyek elől fődözve és ótaílmazva minden más könyvek fölött kitünőleg: a' Mindenhatónak egy sajátos csudája látható.

*) Edit. Bibl. Basil.

De tartalmára nézve a' Biblia, — ha csak úgy vesszük is fel, mint más ember-irta könyvet, — olly tartalomdús, hogy vele egy könyv sem mérközhetik. Elbeszélés, oktatás, szivképző történetek, komoly észreadások, költészet és prosa, mély tudomány és közérthető tárgyalás, fönlengő és népszerű styl: itt egymást kellemesen váltják fel, úgyhogy itt az *utile dulci*-nak vegyítése, 's a' szemet szivet gyönyörködtető, példátlan összhangzásban van szerkeztve. Nincs itt egy vers, nincs egy szó, melly a' figyelmes olvasónak különféle eszmékre alkalomul nem szolgálna. Egy kimerithetlen gyöngytermő tenger ez, mellyben mennél többen buvárkodnak, belőle annál több kincs nyerettetik; — egy kifogyhatlan igazságbánya; és egy olly sűrű tündérbokor, mellynek bármelly ágacskáját rázintod meg, mindannyiszor egy egy aranyalmát ad tenéked; — és egy virágokkal, gyümölcsökkel diszelgő kert, mellyben minden méh szívhát, minden féreg és ember táplálékot találhat. Hogy benne sok mélységes tan fordul elő, azt az a' körülmény tanusítja, miszerint ennek magyarázatjában eleitől fogva mind e' mai napig legionyi tudós fők izzadoznak, és még sem végeztek be mindent. Soha könyv annyi magyarázatra alkalomul nem szolgált, mint a' Biblia. Hogy pedig ugyan e' könyv együgyűeknek is megérthető, annak tanuja a' közseregből az a' számtalan olvasó, melly ezt áhítja és gyönyörüséggel forgatja.

E' könyvben t. i. az a' sajátságos elsőség is tűnik fel minden más könyvek fölött, hogy ez egyiránt tanulságos, mivel és miveletlen olvasónak, minden élet és időkornak, és mindennemű ker. egyház gyer-

mekének. *) Hogy Bibliának olvasása sem clericusnak, sem laicusnak, **) sem semmi felekezetű és osztályu tanuló ifjakkak nem lehet tilos: bizonyítják az e' mellett szóló több rendbeli ajánlásaik az egyházatyáknak, és bulláik a' római pápáknak, — mind a' mellyeket *van Ess* r. cath. lelkészől meggyűjtve olvashatni, németül ugyan *van Ess* új testamentoma elébe nyomva, magyarul pedig *Igaz Sámuel' kis Bibliájában*, (Bécs, 1821.). — Maga a' Biblia is úgy tanít, hogy azt olvasni minden keresztyén fel van szabotva, sőt kötelez (Ján. 5. 39. II. Pét. 1. 19.). És a' ki ismeri a' Bibliát, az annak bizonyosan barátja is: a' ki viszont annak ellensége, az még azt teljes böcsében nem ismerte meg. Tanuló ifju itt abban fön ne akadjon, hogy ez a' világ' könyve az iskolákból nagyobbadán ki van zárva, és csak a' hittudomány-osztályra szorittatik; mig az alatt a' görög és római classicusok minden iskola-osztályoknál egyiránt kézben forognak. Ez hiba; 's ezen méltán megütközhetnek más honfiak is, kik a' mostani oktatásrendszer' hiányait érzik. De hisszük, hogy egy új tanítás-rendszernek nézünk elibe, melly az összes kereszténység' könyvét az iskolákba 's onnét jobban a' szivekbe is beállitandja. Mert Vörösmarty' *Szózatá'* ***) szerint, e' tárgyban is

Még jöni kell, még jöni fog
Egy olly kor, melly után
Buzgó imádság epedez
Százvezrek' ajakán.

*) II. József császár' udvari decretuma, kelve Bécsben, Aug. 10. 1785. óvást tesz, hogy köznéptől a' Biblia el ne fogattassék.

**) Ez elnevezés' etymonja Cselek. 1, 25. alapul; hol az egyházi hivatal, az eredeti görög textusban *Kleros* (esett sors) néven fordul elő. *Laos* görög szó, köznépet jelent.

***) *Aurora*, Pest, 1837.

A' Biblia' szépségeiről írva léteznek szinte külön könyvek, melyek azokat összegyűjtve nyújtják a' Biblia' barátinak. De miért járulnánk e' kifolyásokhoz, mikor maga a' kutforrás is előttünk áll? Miért ne gyűjtenők meg azokat inkább magunk? és miért fog-nánk meg magunktól ezt a' szellemi élvezetet, mely minden egyéb olvasmányétól különböző? Ugyanis Bi-bliában az ifjunak szomju lelke előtt az irodalmi szép-ségeknek egy egész új világa tárul fel: a' keletföldi képeké és virágoké. Ezek ritkák és sajátosak nemü-ek, melyért annál meglepőbb gyönyör a' tanulónak, azokból találhatni e' könyvben izlettetöt, — kivált ma-gyar tanulónak, kinek nemzete keletföldi. Az olva-só itt egy tarka persa szőnyeget tekercsel ki maga előtt, mellyen a' költészeti virágok' bőségszara ki-ömlesztve, és a' mellyről lopdosnak minden nyugoti írók is. Ki csak valamicskét olvasott, vehette észre, hogyan szeretik világi írók (magyarok szinte úgy, mint más nemzetiek) gondolatjaikat bibliai phrasisokba öltöztetni; e' könyvből venni jelszót, mottót és fel-írást; ennek hasonlításaira példázódni és utalni, — azok' ismeretét minden megkeresztelt olvasótól már feltevéen. A' sok hitszónoklat is, és a' bibliai szin-műdarabok ugyanazt az ismeretséget a' Bibliával feltétezik minden hallgatóknál.

De a' Bibliát leginkább fontossá teszi az a' nézet, miszerint abban az Istennek kijelentvénye foglaltatik az emberekhez, az ő akaratja felől, — mind a' hit' mind az erkölcsnek tárgyában. Ez az Istennek oklevele, melly-ben ő az emberek' számára az idvezítő vallást (vagy: az idvezítő gondolkodás-, hívés-, reménylés- és

cselekvés-módot) iratta meg, sőt a' mellybe mintegy egész önmagát takarta be. Itt koronás fők, nagy hadvezérek és törvényadók, proféták és apostolok, mindnyájan Isten-ihlette férfiak, szólnak hozzánk izeneteiket onnét fölül; itt minden lapon az isteni lélek' lellete fuvall reánk, sőt szól hozzánk maga az ur Isten, mennyből bocsátott követje, a' názárethi Jézus által. Szólnak pedig ők szívhez, észhez; mellyek az embernél minden időkörben, nemzetben és égaljon ugyanazok. Azért a' Biblia soha el nemidősülhet, divatból ki nem mulhat, divat' tárgyává nem is lehet. Benne vannak lerakva a' lélek' fegyveri; és mindenik verse egy olly pataki kövecs, mellyel Dávid az óriást agyon sujtotta; vagy mint egy őrangyal, melly téged sok rossz angyaltól képes megoltalmazni. 'S e' nézetnél fogva leszen e' könyv szentté (azaz: egyebektől megkülönböztött), és becsessé minden más könyvek, — nevesen a' más vallások szent könyvei fölötte, minők p. o. a' Kórán, Edda, Zenda vesta'stb.

164.

Illy nagy fontosságu könyv levén a' Biblia, tanuló ifju abban is olvasand ottan ottan; hágy sejdítettni abban szívéhez hangzó szózatokat onnét fölül, és azzal így táplálandja szívében a' szent vallás' tűzét; — ennek idejéül választván a' vasárnapokat és ünnepeket. Ez idves olvasmány neki imádság és lelki eledel gyanánt szolgáland; gyermekkori tanulmányait, mellyekkel itt örömeire összetalálkozik, szívében felfrisíti és megerősíti; és őt, az ifjukor' hiúságainak közepettén mintegy megszenteli. Egyházi hivatalra készülőknek pedig, Herder' tanácsa szerint a' hittudomány' legjobb methodicája: a' Bibliának studiuma.

Bibliát, úgy illenék, hogy minden ifju maga is szerezzon és birjon. Ahoz pedig, olvasni vágyó egyed, korunkban csekély áron és majdnem ingyen juthat, bármelly helyen 's nyelven. Mert ismét a' mi korunknak van eltéve az a' szerencse, hogy ez a' szent könyv, a' végezt alakult külön nagyszerű társaságok által, a' világ minden nyelveire fordittatik, és hallatlan jutányos áron minden népek között árul-tatik. Hazánkban a' kis Kőszegé itt az érdem; hon-nét magyar, rémet és tót nyelveken egész Biblia és újtestamentom külön, terjesztetnek biztos kezek ál-tal a' hon' minden részeiben, (magyarul Károlyi Gáspár *) fordítása szerint;) — bórben kötve egy egy példány Biblia három, újtestamentom egy fo-rintért v. cz. A' Biblia-társaságok' törzsöke Angol-honban, gyökerezik, és Bibliát olvasni is angol divat.

'S most már a' Bibliának olvasásmódja iránt iktatunk ide néhány jegyzéseket:

1. Járulj a' Biblia' olvasásához gyermeki együ-gyü szívvel, hívő lélekkel és elfogulatlan elmével. Tanulni jöjj ide; nem tudóskodni és piszkálódni. Ez egymaga már a' szentírás' titkainak kész kulcsa és tolmácsa; valamint a' szentségtelen és hitlenkedő

*) Jelen *Autodidachia* írója Károlyi Gáspár* fordításában se-hol nem vette észre, hogy abba vagy felekezeti tanokat, vagy szinte a' magáit bevitte; következőleg azt nem min-dennemű keresztényeknek bizton ajánlható művé tette volna; — kivált mintán illy közönségesen elterjedt és illy jutányos magyar Biblia több nem létez. Ugyanis Káldy fordítása* pél-dányai ritkák; Bloch, pesti tudós izraelitáé pedig, mely most van munkában, csak az ótestamentomra szorítkozik.

indulat a' legnagyobb akadály itten, melly behályogozza szemeinket, hogy a' Biblia' szépségeit ne láthassuk, és idves hozzánk szólását ne érthessük. E' részben hasonlít ez a' szent könyv ama' felhőoszlophoz, melly régenten a' pusztában, a' hívő Izraél megvilágosította, a' hitten égyiptomiakat viszont sötétséggel fődözte be. A' költészeti könyvekben hallgassanak füleink az együgyű ismételő karénekre; a' történetieknél hasonlókép' menjünk vissza a' világ' kised korába és az írók' szegénységébe, szükségébe. Ebben a' szegény kunyhóban lakik az Isten; ehez a' kised korhoz szól annak atyja. Meg is vagon írva: „*Az Urnak titkait csak azok tudják, kik őt félik.*“ Zsolt. 25, 14. Péld. 3, 32.

2. Bibliában ne keress, és ne akarj találni a' mi modorunk szerinti systemás tudományokat; ne astronomiát, ne őrösi tant, se philosophiát; mert akkor igen csalatkoznál: holott e' könyv egyedül a' vallás- és erkölcs-tudománynak a' szent tárháza, — emberi rendszere pedig még annak sem. Keressük abban legközelebb mi, a' tökélyre buzdítások' szent ígéit: „*Legyetek tökéletesek; — meg kell ujulnotok a' ti elméteknek lelke szerint.*“ Mellyek ugyan csak kisbibliája is a' magyarnak. (Máth. 5, 48. Efes. 4, 23.)

3. A' Biblia' megértéséhez ne véld, hogy sok commentar- vagy paraphrasisra volna szükség. A' Biblia leghelyesebben megmagyarázza önmagát, ha benne az egyenközü helyeket (loca parallela) összeolvassuk; — mint azok, a' versek alá kinyomva, többnyire minden kiadásokban fellelhetők. Legfőlebb, ha mindenegy könyvnek olvasása előtt, annak tartalmát és irányát a' legujabb magyarázatok szerint megértjük: már ez aztán elég lesz az egész'

megértéséhez. Csak a' szent föld' képe még legyen mindenkor kéznél; — melly mindenütt olcsó áron megkapható. Az előforduló régiségeket vagy megkérdezni a' hozzáértőktől, vagy Reallexiconokban felkereshetni. Azonban, hogy illy régen irt könyvben, minő a' Biblia, az olvasó mindent megérthesse: azt se ne vélje, se ne várja. A' Biblia, — mint mondja elmésen bizonyos egyházatya, — hasonlít e' részben a' nagy folyamokhoz. Vannak ezekben olyan helyek, mellyeket a' bárány is meglábolhat; ellenben olyanok is, mellyekben az elefánt meguszhatik. Emezeket az utasnak el kell kerülni, és magát csak amazokhoz tartani. Némelly helyek a' Bibliában szintén örökké homályosak maradnak a' legtudósabb magyarázók előtt is. Okosan teend azért a' Biblia' olvasója, ha az ollyaknál nem is késik, hanem általmegy a' könnyebbekre és világosokra. „A' Bibliára illik igazán (ugymond Herder,) hogy a' *magyarázás Isten' dolga*, vagy az olly emberé, kinn az Isten' lelke, — a' régi idők, és mintegy az emberi nem' gyermekkorának geniusa, — nyugszik. Ha ahoz olly emberek járulnak, kik azon lélek felől mit sem tudnak, és a' kik minden költészeti érzelem, névszerint a' keleti iránt idegenek: azok a' Biblia' értelmébe soha sem hatnak be, és az a' becses nővény az ő lehellésöktől színét veszti, 's elhervad kezeik között.“

4. A' Biblia sokféle tartalmu és időkoru könyvek' gyűjteménye levén, kérdés: a' sok közül mellyek lesznek ifjaktól főleg olvasandók? Kétségekivül az újtestamentomi könyvek, mint tulajdonkép a' keresztyének szent könyvei. De bizvást olvashatják az őtestamentom' könyveit is, p. o. Mózséséit és a' historiai könyveket. Legnehezebb értelműek a' pró-

féták és Jelenések: de más részről viszont épen ezekben rejteznek a' keletföld' legillatosb költészeti virágai. Csak óvakodni kell, hogy a' prófétziákban a' mi időnkre czélzó mysteriumokat ne kutassunk, mik azokban sehol nem léteznek; miután azok már mindnyájan bételjesedtek és így a' mi időnkre nem irányoznak.

5. Egyszerre csak egy könyvet kell olvasásra felvenni, nem többfélét; 's mélyen beinni az író' lélet.

6. Bibliában valamelly vers' vagy szó' felkeresése végett, többféle lexiconok léteznek és forognak a' hittudósok' kezeiben, Concordantia czim alatt.

167.

A' ki megtarja e' szabályokat, az sokat tanul; sőt épüend is a' Bibliából. A' ki pedig ezek ellen tesz, az nemcsak nem veend abból semmi hasznót, hanem még botrányos helyekre is akad benne; vagy (ki tudja, minő mély titkokat sejtven abban rejtezni) azok' feszegetése fölött zavarttá és elmebódulttá is lehet; — mint az illy tévedéseknek legujabb példája a' trónvesztett svéd király IV. Gusztáv, ki a' Jelenések' könyvének ferde irányu fejtegetésében lelte bódultságát, — holott abban, keleti képek és hasonlítások által nem egyéb tárgyalatik, mint prófétzia a' keresztény vallás' diadaláról pogány és zsidó valláson.

168.

Záradéku álljon itten az ifjak' kisbibliája. „Örvendezz, ifju! a' te ifjuságodban, és vidámitson meg tégedet a' te szived a' te ifjuságodnak idejében; és járj a' te szivednek utáiban és szemeidnek látásiban: de megtudjad, hogy mindezekért az Isten tégedet ítéletre vonszon.“ Prédik. XII, 1.

XIII. A' stylképzésről.

169.

Mindennemü tanulásunk' szüredéke: a' styl (vagy stil). Ez mutatja minden egyednél a' tudományos műveltség' fokait, sőt ez tükrözteti legbizonyosabban mindenegy embernek egész lelkületét. Styled = a' te édes magad. Styl nélkül semmi hivatal nem létezhet; és vannak olly hivatalok, melyekben a' jeleskedést és elsőséget csupán a' styl szépsége és az abbani ügyesség határozzák el. Mellyre nézve stylben korán, huzamosan, és sokat kell magunkat gyakorolni; és egyik elvünknek lenni: „*Saepe stylum vertas.*“

170.

Stylre különösen vezérlő tanok, nyilvános iskolákban is: a' rhetorica, poetica, és az ezek' kíséretében járni szokott régi classicusok' magyarázata. De ezek' sorában ohajtandó volna, hogy iskoláinkban a' német, sőt idővel a' honi ajku classicus írók is olvastatnának és magyaráztatnának.

171.

Stylben tekintendők: az orthographiai és grammaticai helyesség; aztán a' tisztaság (correct-ség), világosság vagy nemes népszerűség; összefüggés és kerektség, rövidség, élénkség, izlés és ékeshangzás. A' melly íróban mind ezek együtt feltaláltnak; és még ezeken kívül az eredetiség is: az leend a' classicus író. Stylképzés végett tehát az olly autorokat kell utánózni, kiknél mind e' kívántatások teljes mértékben fellelhetők. Ellenben nem utánózandó mind az a' styl, mellyben az autor azok' bármellyikében hibás. Midőn azért tanuló ifju olly iratra vagy könyvre talál, mellyet bajosan tud megérteni, melly untató, mellyben a' periodusok olly hosszúk, hogy

pontokat alig láthatni valahol; melly pöffeszkedéssel teledes, mellyben a' czifra szó, phrasisok, metaphorák, antithesisek' erőszakos keresettségé elénkbe rí: az olly könyvet utánozni óvakodjék; mint a' tökéletes styltől nagyon messze járót. Ifjainknak nem utánozandó illyen író p. o. Seneca, kiről Quintilián mondja, hogy neki édes hibái vannak; Plato, Curtius, 'stb. Ellenben Xenophon, Cicero, Caesar, Erasmus, a' franczia Fenelon, az angol Addison, az ő mesterkétlen együgyűségökben és tisztaságukban bizvást követendők. Német nyelven az elmés Börne dr. ítélete szerint, a' legszebb, legtökélyesebb és legujabb styl' remekműve im' e' könyv volna: *Geschichte des preussischen Staats*. 3 BB. 1830. Frankfurt a. d. Oder, b. Herrman. Nemzeti nyelvünkön is jó írókra a' kitett jegyek szerint kell ismerni; remekstylt azonban még most, — leginkább a' nyelvnek folytonos miveltetése miatt, — felidézni nem lehetvén.

172.

Ifjainak, főleg olly stylhibák' távoztatása iránt kell óvakodni, mellyekre ők koruknál fogva hajlandók; és ez — kapkodás a' czifra szókon és phrasisokon. Dolgokat, eszméket vadászszzunk és teremtsünk, nem pedig keveset mondó sok szép szóözönt. Nevesen a' magyar stylben, — holminduntalan új meg új szók és szólásmódok tüntetnek elénkbe, — nagyon szükség örködnünk, hogy vadakat ne írjunk; az újdonság ingyen sem levén mindig valódi és megállható. Így p. o. ha vesszük a' hónapok' különféle elnevezéseit: azok körül (szoros critica alá vonatva) egyik sem szabatos elnevezés. A' sok hibás között tehát legjobb tartani a' legrégiebbel, a' latinnal; — azért, mivel így ért meg bennünket minden rendű és

vallásu olvasó legvilágosabban; és mivel ez van megállapítva a' diplomatiában's minden europai keresztyén nemzeteknél. Vagy: ha vesszük magyarítását a' keresztnemeknek, mellyek mindnyájan idegen nyelvűek, és idegen nyelven van is valami jelentvényök, p. o. Felix = boldog, Leo = oroszán, 'stb. De vajmi furcsa nevek buvnának elő, ha minden nevet magyarítani akarnánk. Kellene írunk akkor: Ádám helyett *vörös föld*; György helyett *földész*; Péter helyett *köszikla*; József helyett *szaporító*; Mária h. *keserűség*; Théréz helyett *vadásznő* 's a' t. *) Ezt viszont nem teszi egy mivel nemzet is. — Vagy: olvasunk néha *magyarok* Istenét segítségül hiva. Ezt némelly író szépségnek tartja és poésisnek; holott abban nem rejtezik semmi költészeti szépség, és azonkívül az keresztyéntelen szólásmód is, minek analoguma csak az izraéliták Jehovája vagy a' mahumedánok Allah-ja lehet; de a' minőt egy europai mivel nemzet íróinál sem találunk. És tegyük, hogy volna külön magyar isten: akkor vagy mi vagyunk nagy bűnösök, hogy ő szüntelen haragszik ránk; vagy ő hitvány Isten, 's nem tud, nem akar rajtunk segíteni; — minden esetre nem dicsekedni való; és jobb az illyennel egészen elhallgatni.

173.

A' többi nyelvekben az orthographia már meghatározva levén, csak a' magyarai emlitem meg itten; azt jegyezvén meg iránta, hogy mindenben legajánlandóbb követni a' mr. akademia által már 5-dik kiadásban nyomtatott *magyar Helyesírás' szabályait*; melly kis munkát tehát birni kell és betanulni. Kerü-

*) Minden ker. nevek' jelentvényeinek magyarázatját találni (többek között) Meidinger' francz grammaticájának toldalékaiban.

lendők magyar orthographiában a' régihez konokul ragaszkodók' hibái, kik p. o. Ypsilonisták, Jottisták, N. N-isták. Akaratja, bélyeg, Sopronban, tagadja helyett írni: akaraTTYa, béJeg, Sopronba NN, tagaGYGYa, kétségkívül hibás írásmód, bármi nagy autoritas szólna is mellettök. Így amaz indulatszót ach, magyarul ó-nak írni, óh helyett, ismét nem helyben hagyható; mivel az o-val írás kettős vagy hármas értelemre is mutathat, jelentvén: az o betűt, és régi-t is. Nem különben a' világ' urának, az Istennek nevét, kicsiny kezdő betűvel írni, szentségtelen ujtás. — A' kettős mássalhangzók egyszerűített uj alakai *) 's apostrophí jegyek' elhagyása sincsenek még academiallag elfogadva. Semleges írásmód: keresztyén vagy keresztyén, **) stil vagy styl 's a' t.

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

174

A' stylgyakorlások eleintén és sokáig csak kész idegen nyelvű dolgozatok' áttevésében 's fordításában állhatnak, arra a' nyelvre, mellyben styledet gyakorolni kívánod. Legyen a' fordítás eleintén szóhű, utóbb szabad és tágabb. Fordításban gyakorolták magukat a' római stylnek legnagyobb mesterei is: Cicero és barátjai. — Azután következtethetni a' kivonásokat, erre az utánozást. Végre, — mikor már az ifjak' emléke különféle gondolatokkal és kifejezések-

*) Lásd rajzaikat a' Tud. Gyűjteményben 1835. XIII. 105. és a' Tudománytárban 1835. VII. 183. l. — Különös törekvés az honi íróinkban, hogy az összetett consonákat és az apostrophokat (mellyek más mivelt nyelvekben is találtnak és meghagyatnak sértetlenül), annyira üldözik; és őket erővel egyszerűíteni 's száműzni akarják; — effélékkel is az olvasót maguktól csak elidegenítvén.

**) Révay szerint mégis *keresztyén* volna helyesebb.

kel meggazdagult, — jöhetnek kísérletek az önfejlől-dolgozás- és fogalmazásban. Ez utolsó nemű stylgyakorlásokat a' régiak szintén a' negyvenedik élet-évre tölték ki; ama' versek szerint:

Vitam vivere si cupis beatam — — — —

Viginti studiis dabis severis,

Triginta pete litium tribunal;

Quadraginta stylo polita dicas;

Quinquaginta, velim; diserta scribas.

175.

A' *fordítás'* érdekessége és módja iránt ide iktatom két jeles férfinak, Gibbon és Daguesseau-nak tanácsukat, miképen kelljen azt a' mesterséget jó foganattal tanulni, mellyben ők maguk is olly nagyra mentek.

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára

176.

Gibbon önéletéről irt munkájában, *) a' többek között így szól: „Francz és latin fordításimban egy igen jó módszert gyakoroltam; mellyet, — mivel rám nézve nagyon szerencsés foganatu volt, — szeretnék a' tanulóknak követésül ajánlani. Némelly classicus írókat választottam, p. o. Cicerot és Vertotot, kik írásmódjuk' tisztaságáért's csinosságáért különösen magasztaltatnak. Ciceroból egy levelet francz nyelvre lefordítván, annyi ideig, mig a' szók és szólásmódok nálam feledségbe mehetnének, félre tettem; 's azután fr. fordításomat ismét latinra fordítottam, ugy a' mint tudtam; — 's ezen hiányos fordításomat

*) Miscellaneous Works of Edw. Gibbon Esqu., with memoirs of his life and writing, composed by himself, illustrated from his letters, with occasionel notes and narrative by John Lord Scheffield. 2 Woll. 1796. London. Kivonásban, németül. Wieland Teutscher Mercur-jában (1796. 8-dik köt.) magyarul a' Tud. Gyűjt. 1829. IV.

szóról-szóra összehasonlítottam a' római szónok' könnyűségével, kellemével 's jelességével. Hasonló kísérletet tettek Vertotnak a' revolutionról írt munkájából is, néhány darabokkal; azokat is latinra fordítván, elégséges időhalasztás után viszont a' magam módora szerint franczra tettem által, 's megvizsgáltam, mikint hasonlít az eredetihez másolatom. Apródonkint kevesebbé lön okom saját munkámat szégyenlenem, 's mind jobban jobban megelégedtem magammal. Ezen kettős fordítási gyakorlást, — melly több koncz papírt betöltött, — addig folytattam, mig mindkét nyelvnek elégséges ismeretére jutottam; 's legalább mindkét nyelven hibátlanul írni tudtam.

177.

Daguesseau azt tanácsolja, hogy az írásban érzett természeti könnyűségünk által ne engedjük magunkat gondatlanokká 's hamarirókká tétetni. Az illy gondatlanság' eltávoztatása 's írásmódunk' mivelése végett, a' jó írókból teendő fordításokat igen hasznos gyakorlásnak tartja; 's ezen gyakorlás' hasznait illyen czimű értekezésében: *Sur l' Etude et les Exercices qui peuvent préparer aux fonctions d' Avocat du Roi*, — következőleg adja elő. A' fordítás jobban érezteti velünk az eredeti írás' szépségeit; 's minthogy bennünk dicséretes vetélkedést támaszt, azokat nyelvünkben utolérhetni, olyan szók és szólásmódok' keresésére és találására kényszerít, mellyek alkalmasok mind azt kifejezni, valamit érzünk és gondolunk. 'S épen ebben áll a' styl' igaz tökélye. Minden kifejezések, képek, és minden könyvszerző vagy képiró, művészsége' célját eléri, ha művével az eredetinek minden kellemeit 's igaz minőségét közölni tudja. — A' fordítás iskola gyanánt szolgál, ha szókkal akarunk fösteni. Kénytelenek levén anyai

nyelvünk' egész szekrényét kifürkészni, hogy benne olyan szókat és szólásmódokat találhassunk, melyek a' más nyelvbéliel' egész erejét kitegyék: végre olyan fiókra akadunk, hol az van rejtve, mit keresünk. Ez által a' nyelvben olyan kincseket fődözünk fel, mellyek eddig előttünk ismeretlenek voltak; 's elménk valami szerencsés bőségre tesz szert, — számtalan egyenlő vagy csak nem egyenlő jelentésű kifejezésekkel ismerkedvén meg, mellyek beszédben a' különbéleséget bőséggel párosítják. Egyszersmind pedig (a' mi még fontosabb) rá szokunk megváltatani a' valóban egyenlő jelentvényű szókat azoktól, mellyek nem tökélyesen olyanok; 's így leszünk lassankint eléggé ügyesek, a' tulajdonképi 's helyes kifejezéseket megszeretni, a' kevésbé hathatósaktól pedig megkülönböztetni a' hatásabbakat 's olyanokat, mellyek gondolatinknak nemcsak több világosságot, hanem több erőt és kellemet is adnak.

178.

Az *utánozásban* arra kell vigyázni, hogy az ne legyen szorosan a' példányhoz ragaszkodó; mert akkor nem utánozás, hanem majmozás lenne. Az utánozás' ösvényén emelkedett fel pedig magasra majdnem minden nemzet, és minden egyes nagy férfi, hadvezér, író és művész; midőn az előttök járt jelesbbeket szemeik előtt tartották, de a' mellett önfejüknek is hasznát vevék. Névszerint írásmódban a' római classicus írók megannyi utánozói voltak a' görögöknek, és ezek szerint képezték önmagukat. Horátz miként tevő a' stylgyakorlást, azt elég világosan kimutatta egy méltó kiadója Mitscherlich professor; és néhány példákban a' Tud. Gyűjtemény is 1835. IV.

179.

Gyengéknek javaslandó minden stylgyakorlások között egy sem olly könnyű és hasznos, mint ha rendszeres és summás *kivonatokat* csinálunk jeles historiai és kivált philosophiai írókból, kik mind okoskodásuk', mind tárgyalásuk' modorában utánozásra méltó példák. A' munkában, majd az áradozó helyeket mi rövidítve adjuk; majd az összeszorítottakat terjedelmesen (paraphrastice). Az illy munka által nemcsak a' stylben, hanem az olvasas' és gondolkozás' művészségében is gyakoroljuk magunkat. Azonközben t. i., — mig valamelly jó írótt olly czéllal olvasunk meg és vonunk ki, hogy gondolatjait és azok' menetét megvizsgáljuk, — annak írás- és gondolkozásmódja mintegy ránk ragad; és ha kicsinyenkint több jeles írókból csinálunk kivonatokat, mindeniktől öltünk fel valami szép különöset.

180.

Ennél nem bajosabb, de jóval kellemesebb stylgyakorlás az, midőn jeles férfiak' életírását több írókból (minők p. o. Plutarch, Svetonius, Cornelius,) röviden kivonva és szerkesztve leírjuk; — vagy nagy férfiak' jellemei 's érdemeiről bírálatot fogalmazunk; — vagy ollyan fejedelmeket, bajnokokat, törvényadókat, oszlopembereket, művészeket és írókat állítunk össze, kiknek érdemei és tényei egymáshoz hasonlítanak; — vagy olly költészetek' szépségeit és hiányait nyomozzuk ki, mellyek' magyarázatját már hallottuk; — vagy szinte valamelly egész könyvecskét megbírálnak (recensio).

181.

Mind ezeknél erősebb munka leend: a' vitalkodó (polemiai) könyvek' kivonása, összehasonlítása,

és az ellenkező vélemények' egymás mellé állítása; millyenek p. o. Cicero' philosophiai munkái.

Az *eredeti, vagy is magunk fejéből teendő dolgozásban* a' kísérleteket szép literaturai műveken kell kezdeni; minők például és névszerint: az ismeretes növények', állatok', építvények' és eszközök' leírása; ismeretes anekdoták vagy történetek, elbeszélések, levelek; 's ugy léphetni terjedelmesebb munkák, szónoklatok és értekezések' fogalmazásához és u. n. kísérletekhez (*Essays*). Mindennemű fogalmazás körül pedig az legyen főszabályunk, hogy ne írjunk addig, míg ahoz elég kelméket nem gyűjtöttünk, és a' tárgyat derekasán által nem gondoltuk. Ne is kezdjünk el semmit, minek tervét eleitől végig ki nem fontuk, és az egésznek vázolatát előre el nem készítettük. Sőt még csak egy periodusnak első szavait se írjuk le addig, míg annak záradéka is előre teljesen fejünkben nincsen. Vajjon ifjaink követik-e e' szabályt vagy nem: megtudhatjuk ha fogalmazványaikat megtekintjük. Azok mennél tisztábban irvák, annál készületebbek voltak íróik a' dologhoz: ellenben ha azokban sok a' törlés, igazítás és változtatás; jele, hogy a' fogalmazó egyed készületlenül járult az íráshoz, és azon munkára nem is alkalmas. Dispositiok idealjait nyújtják ifjaknak: *Aristoteles'* munkái; *Baco organuma*, és *de augmentis scientiarum*; *Winkelman Geschichte der Kunst*. Az ifju tehát illy műveket olvasson és jegyezgessen ki, szerintök tanulván gondolatjait elrendezni.

182.

Franklin a' prósai dolgozatokon kívül ajánlja ifjaknak, hogy magukat néha verscsinálásban is kísértgessék; nem azért (ugymond), hogy belőlök költészek váljanak, hanem egyedül csak azon okból,

mivel őket a' kifejezések különféleségeiről semmi sem barátkoztatja úgy meg, mint midőn olyan szókat és szólásmódokat kitalálni kényszerülnek, mellyek a' vers' rimjének, hangjának és mértékének megfelelőjenek, és egyszersmind értelmét is jól kinyomják.

183.

Stylgyakorlásokat pedig mind azon nyelvekben szükség tenni, mellyek' megtanulását főntebb a' VI. czikkben ajánlottuk. Nemzetiségünk felébredténél fogva úgy látszhatnék, mintha a' latin stylgyakorlások ezentul fölöslegesek és elmellőzhetők volnának: de ez nem áll valósággal. *) Már főntebb megértettük, hogyan itél e' tárgyban a' tudós Gibbon angol író. De halljuk meg még ide egy némethoni tudós *Creuzer*-nak ítéletét, kinek pedig (mint szinte Gibbonnak is) honja állodalmánál fogást koránsem lehet olly érdeke a' latin nyelv iránt, mint nekünk magyaroknak.

184.

„A' humaniorák' osztályaiban a' latin nyelvben teendő gyakorlások vagy csak azért is elmulthatlanul szükségesek, mivel minden tudós jöhet olly esetben, mellyben gondolkozása' gyümölcsét, saját tudományának, más mivelt nemzetekbeli tisztviselőivel közölni ohajtja; 's akkor a' tudósok' közös nyelvvel a' latinnal élni kénytelen lesz. De az illy gyakorlást, még több és sokkal fontosabb okok is tanácsolják. Mert

185.

Először is a' latinul írás által nemcsak a' külső tudományos előadás, hanem maga a' tudományos

*) A' latin nyelv el nem hanyagolásáról méltán megolvasandó az 1839-dik *Társalkodó*, 395 l.

lélek belsőképen is sokat nyer. Ha általján igaz, (a' mit senki sem tagadhat), hogy akármelly idegen nyelvnek is grammatica szerinti megtanulása az alkalmasított logicában nagyon jó gyakorlás: még sokkal nagyobb mértékben ilyen gyakorlásnak kell az olly régi nyelven írást tartani, mellynek belső alkotásában a' legszorosabb logica találtatik. Mert melly gyakorlás kívánja meg inkább, mint ez, a' gondolkozás' törvényeinek szüntelen szem előttartását; mikor kell a' léleknek gondosabban vigyázni, hogy eszméinek csak egyetlenegy belső viszonyáról se fedkezze el; mikor kell a' jelnek és jeleltnek legtitkosabb közeit és kapcsolatait is élesebben felfognia; a' minden esetkori illedelmesnek érzését magában jobban felelevenitnie, 's a' szépnak helyes választásában ítéletét inkább tisztitnia, erősítnie: mint midőn a' latinszókötés (syntaxis) finom fordulatait egész eredetökig nyomozza, 's a' legyakorlottabb füleket is helyes zengésű numerussal kielégíteni, és a' római ékesszólás' képét tisztán és hiven utánozni törekedik?

186.

A' léleknek illy hasznos felserkentése olly ügyességet ad, mellyet csak ez a' római kifejezés *ingenium subactum* nevezhet meg. Mert valóban az illy foglalkozás által a' lélek, mint a' szántóföld, megmunkáltatik, 's termékenynyé tétetik; hogy az eszmék' belé vetett magvát hiven megőrizze, 's mint sajátját uj alakban ismét előhozza.

187.

Továbbá nincs jobb mód, mint ez, a' római szerencsés elme' munkáit sajátunkká tenni. Ha régi nyelven akarunk irni, azon kell gondolkoznunk is. A' régiek' módja szerinti gondolkozás pedig a' gon-

dolgozó lelket is régivé teszi; 's az illy gondolkozóra méltán lehet alkalmaztatni azt, a' mit Livius magáról mond: „Caeterum et mihi, vetustas res scribenti, nescio, quo pacto, antiquus fit animus.“

188.

A' régiség' forrásából áradó egészséges és tápláló nedvek, az említett gyakorlás által közvetlenebbül ömlenek, mint akármelly más szellemi közösülésből, a' lélekbe; melly ha az elfogadásra alkalmas, azokat (ugy szólván) saját létrészeivé változtatja. Ki a' rómaiak' nyelvén ír és beszél, az bizonyos tekintetben azokkal egykorbelivé lesz 's abban a' szerencsében részesül, mellyel az dicsekedhetik, a' ki jeles és tiszteletre méltó emberekkel társalkodik. Azt egy nagy időkor' elemei (ugy szólván) általölelik és magasra viszik.

189.

'S a' tudománynak és tudomány dajkáloinak illy magasra emelése az, mire a' mi korunknak különösen nagy szüksége van. Mert vajjon a' tudomány az által vall-e kárt a' mi időnkben, hogy talán exotericus czéheknek áll birtokában; vagy nem inkább az által-e, hogy igenis közössé lett és hogy mindennek, — még a' hivatlanok is, — könnyen hozzája férhetnek?

190.

Mióta ahoz nemcsak a' latin nyelv' tiszteletre méltó tornácán keresztül menő ut, hanem több utak is vezetnek: azóta a' latin nyelv' tudása iránti megkísértetés nem talál helyet. Ezen elmulasztás' következményei nyilván vannak, 's az értelmesek által majdnem egyhangulag a' jelenkor' nyavalyáihoz számitatnak. Most mindenki tudósnak akar tartatni, 's a' minden dolgokról ítélest könnyűnek véli.

Ellenben atyáink, — kik a' lélek' legjobb birtokait örökségül ránk hagyták, — a' tudós dolgokról latinul írást, humaniorák' jól betanulása' jeléül nézték; 's mentesek voltak azon sok írástól, és egy napnyi folyóírások firkálásától, melly most veszélyes csapásként emésztí a' literaturát. A' régiség' ismeretében pedig minden nemzetek között azok az írók tettek legnagyobb hasznót, kik gondolatjaikat római formába öltöztették.

191.

Azt nem kell gondolni, hogy mai napon latinul jól írni lehetlen volna; mert e' kétséget a' minden századokbeli legnagyobb humanisták' példája eléggé megczáfolja.

192.

Ezen okok (ugy látszik) eléggé meggyőzőek akárkit is arról, hogy a' humaniorák' tanításakor a' latinul írásban gyakorlás is fölötte nagyon szükséges. *)

193.

A' ki pedig a' latin classicus írásmód iránti érzéket és izlést tökélyesen kimivelni és fejteni óhajtja: annak azt javaljuk, hogy chronologiai sorban menjen által minden classicusokon; Plautus és Salustiusnál kezdve, a' római birodalom' elpusztulásáig. Így tettek Gibbon, Wieland és más nagyhirű férfiak. Utóbbik azt mondja, hogy ezt a' tanácsot nem kiáltozhatjuk elég fönhangon ifjainknak, — egy olly időkorban, mellynek egyik bélyege a' fölületesség; és a' mellyben minden ismereteink nem egyebek, mint chrestomathiák és virágböngészetek zsebalakban. **) De, uraim, herculesi munka ám ez!

*) Tudományos Gyűjtemény, Pest, 1832. XI. 53...

**) Teutscher Mercur 1796, VIII. 357-dik lap.

194.

Öndolgozásban mikor a' fogalmazást tesszük, negyedrényi vagy kis-ívnyi alakban vesszük elénkbe a' papírt, négy ujnyi szélt hagyván fejéren, mellyen a' textusban tett jegyek szerint a' hibákat kiigazíthatjuk.

195.

Akármit tettünk papírra, — bár közvetlen és minden előfogalmazás nélkül, — azt soha el ne mulasztjuk, magunk megolvasni, és benne a' hibákat kiigazítani. Mert *littera scripta manet*; és nem tudhatjuk, melly kezekbe kerül.

196.

Közéletben *levelek' írása* fordulván elő leggyakrabban: azok' szabatos feltevésében a' tanuló legtöbbet is gyakorolja magát. Jó haszonnal veheti e' tárgyban elébe az u. n. *Levelező könyveket* és tisztelgéseket tárgyaló munkákat; millyenek már honi nyelvünkön is többfélék találtnak. De a' levelekben a' belső illedelem' schemáit, a' levélbecsinálás, összehajtás' és czimezés' modorjait: gyakorlatban és természeti valóságban szükség megtanulni, vagy írószobákban, vagy ahoz értő egyedektől. Szintén ugy a' levélen kívül és belől a' czimek' és megszólítások' kényes modorait 's árnyéklatait, p. o. az *hegyednek* hová illését, a' *tisztelendőség*, *urasságod'* távoztatását 's m. eff. betanulni autodidachia' után, csak finom érzetű és tapintatu ifjaknak lehet.

197.

Tanuló ifju autor lenni ne siessen, és mielőtt bevégezné, ne is vágyjék. A' könyviráshoz (hogy valami jelest és ujat teremtsünk,) sok elődolgozat, tapasztalás, sok ember- 's világismeret, 's bizonyos érettség kívántatik meg; és mit az ember korán if-

janta ír nyomásra, azt idővel megszokta bánni, sőt szégyenlendi. Az illy viszketeget azért, tőle megkísértetve, fojtsa el magában minden nemes lelkű ifju. *) Még a' zsenik és koránfejlő elmék' ifjukori műveiből is kirínak az éretlenség' bélyegei; és ők is megbánják azokat. Illyen mű Schiller' *Rauber Moor*-ja; illyen Zschokke' *Abellino*-ja, melly románját ő maga is ifjusági bűnnek nyilvánítja, 'stb. Kivált költész lenni hivatlan senki ne erőködjék; mert arra az ember csak születik. Ifjuságunkban ugyan, mint a' felébredt szerelem' korában, költészek vagyunk mindnyájan, és azt a' keblünkben mozgó titokteljes érzeményt próbálgatjuk kinyomni versekben is. De koránse véljük, — ha ilyenkor néhány szerelmi dalt jó fönlengősen stylezve, előteremteni tudunk, — hogy már ennél fogva poéták közé fellephetünk. A' poétai talentom még ennél magasb valami; melly már gyermek- és növendék-korban szikrázik; és az ifjusági első szerelem' multával sem alszik el; hanem olly természeti ösztön a' ritka választott egyedben, minő a' selyemhernyóban a' selyemszálak' eresztése. De e' szerencse nagyon kevés halandónak juthat részül. Költészetben nem is adatik lépcsőzet, mint egyéb tanban 's művészetben. Itt vagy jelesnek kell lenni az írónak; vagy fel se lépjen. Horácz mondja:

— — — — mediocribus esse poëtis:

Non homines, non dii, non concessere columnae.

198.

Végül a' magyar stylre nézve álljon itt egy kis észrevétel. Honi nyelvünk, a' remekstylnek fön meg-

*) Legujabb példát és leczkét ad ide a' Tud. Gyűjt. 1841.

mondott minden kíváncsiságra eléggé alkalmas; mint ezt elméletben Kis János Super. e' tárgyú koszorus pályamunkája; *) gyakorlatban pedig legújabb jeles íróink bebizonyították. Van mindazáltal e' szép nyelvnek két gyökeres hibája az euphonia ellen, melyek: az *e* és *k* betűk gyakor előfordulása. Amaz bágyatt, emez göcsörtös hangot ad a' stýlnak. Minden magyar író tehát és uj-szógyártó e' nyelvi hibák' távoztatására vagy csak enyhítésére gondosan ügyelni köteles.

XIV. A' művészetekről.

199.

Hogy a' művészet' világa egy búbajos tündérkert, az élvezet' legédesebb virágival 's gyümölcseivel; hogy a' mindennemű szép művészetek megannyi kedvességet és szerencsét hozó talismanok; és nagyon képzők a' tanuló ifjuság' szellemére nézve: az kétségen és kifogáson fölül vagyon. Egyedül az a' kérdés, hogy — miután csak egy művészség tökélyes betanulásához is töménytelen idő 's gyakorlás kívántatik, úgy, hogy egy ifju egyed mindnyáját üzni nem bírja, — a' sok közül melyiket válaszsza kedvenczéül. Ugy vélnénk azt, melyre neki főleg kedve és ideje van, és melyet anyagi tehetsége választania enged. Itten tehát vegye sorba kiki a' művészségeket: éneklést, muzsikát, szépírást, gyorsírást, rajzolást, füstést, rézmetszést, gymnasticát szavalást, és az ezekhez közel rokon finomabb kézművességeket, p. o. haj- és szőrfonást, kosár- és

*) „A' magyar nyelv mostani állapotjáról, kimiveltetése' módjáról és eszközeiről stb. Pest, 1806. 167. lap. 8 dr.“ — E' munka, ha már példányai elfogytak volna, megérdemelné az uj kiadást és a' mostani nemzedékkel ismertetést.

skatulyacsinalást, virágkészítést, könyvkötést 's a' t.; examinálja meg azokat renddel, mellyikhez minő műszerek kívántatnak; első elemeik betanulása mennyi időbe és költségbe kerül; az ifju mellyikkel nyerhet világ előtt több kedvességet; mellyikre van alkalma; mellyikből vehet önmaga is több hasznót vagy csak élvezetet, 's t. eff; és a' mellyiket legmagasabb tökélyre vihetni gondol, arra adja magát, — 's az elválasztottat lehetőségig tökélyesítse is.

200.

Nézetem szerint a' művészetek' szakából a' szózati és műszeri hangászatot kellene minden ifjunak a' többi fölött kiemelőleg választani; mert semmi sem nemesíti úgy a' szívet, mint hódolni Euterpének, a' zene' mennyei Múzsájának. És minthogy a' zene végetlen alakokban tűnik fel; és kisebb nagyobb, olcsóbb drágább műszereiben is, kiki tehetsége szerint válogathat: tehát valamelly nemével szegényebb ifju is megbarátkozhatik, és öngyakorlás által sokra mehet, ha az alapismereteket mástól — önmagától ezt nem tehetvén, — betanulta. Igaz, hogy a' vagyonosabb ifjak helyesen választanak, ha a' zongorával *) esnek szerelembe; ugymint a' melly muzsika-nem a' legfőbb és mind a' többinek nagyanyja. Ezt aztán magasítsa a' general-bass' értéséig, a' compositióig, és olly ügyességig, hogy bármelly elébe vett ismeretlen kotta-lapokat, első meglátással (olaszul: prima vista) rögtön lejátshasson: 's ez aztán művészet-tudás. De ehez óh! be sok évi gyakorlás kell. — Ide való az éneklés is, melly a' kívül, hogy a' tüdőkés mell' kifejtésére 's erősítésére nagy befolyással bir, még mint legkedvesebb 's — mert ritka természetadomány —

*) Tudós értekezést erről láss: Tud. Gyűjt. 1840. VII.

a' leginkább dicsőített művészet, fölötte nagy szerencsét biztosíthat a' magát abban kimivelő 's tökélyesítő ifjunak.

201.

Muzsika után sorolom mindjárt a' *Szépírást* (calligraphiát). Erre ma már külön oktatók is vannak, kiktől leczkéket venni, ha telik, jó szerencse: de ez a' tanulói tökély épen olyan, mellyre az ifju önmagától is szert tehet.

202.

A' szépírás pedig nem csekély fontosságú művészet. Jelen korunkban az lényeges része a' nemes neveltetésnek, és jobban ajánlja az ifjut, mint ő maga gondolná. Hivatalos írószobákban (Bureau, Kanzley), épen az ékesen író egyed mindenütt igen kapós és kerestetik. Szerencséjét a' nagy világban eszközölni kívánó ifju tehát kézírására is nagy figyelmet fordítand; és nem utánozza azon pedans tudósokat, kik arra nem sokat adnak, mivel magok rútul írnak, vagy a' rutirást szinte affectálják, hogy annál tudósabbaknak láttassanak, — ama' mondásként: *docti male pingunt*. Egyébiránt is mivelt ifjuban ugyillik, hogy összehangzásban álljon minden; következőleg a' kézírás is legyen szép és izlésteljes. Vigyázand a' tanuló, midőn az iskolai tanok dictáltatnak és a' gyorsírás szükséges, hogy szépírását el ne rontsa, és e' rossz szokásnak (mellyet a' reménylhető uj iskolai rendszer bizonyosan száműzend) áldozatul ne vigye.

203.

Azon kérdésre, vajjon a' sokféle szépírási minták közül mellyik a' valódi szépírás, és ifjainktól utánozásra mellyik választandó: azt feleljük, hogy az, mellyben a' betűk jobbra hajolva dülősek, to-

jásdad-kerekék, minden fölösleges czifrázatoktól és vonásoktól mentesek, és hol a' latin feljáró apró betűk nem hasasok, — a' symmetriát és egyéb csint már egyébiránt is feltevéen. 'S mindezt az angol szép-írási minták nyújtják, mellyért korunkban méltán az angol írásmodor az igazi szép. Folyó szépírás pedig az, mellyben a' betűk nem kétértelműek, de egymástól szigoruan megismerhetők, a' sorok' felalájáráró betűi össze nem folynak és a' hol minden nem-odtartozó czifrázat száműzve van.

204.

Melly tanuló az ékesírásra önerejével szert tenni vágy, az úgy tegyen, mintha gyermek, vagyis most-kezdő író volna. Nyomott mintákat tevén elébe, utánozza először a' mindennemű egyes alapvonást, függőleges és dülő egyenest, kerekét; — úgy aztán a' betűket, végre az egész szókat. Műkereskedésekben (Kunsthandlung) vásárolhatni irni való kész meglineázott lapokat. A' betűk' kirajzolásához ajánlanám megszerezni, Karacs Ferencz által rajzolt és Trattnernál 1818-ban, negyedréthben 's négy füzetkében kinyomott *Angol Írásttanító könyvet*, mellyben a' mindennemű betűk, a' levelek' alsó lapjain megfordítottan vannak lerajzolva; úgy hogy a' beírandó lap üres, és rajta a' tul megfordított betűk' nyomai igazában tűnnek elő, mellyeket aztán a' tanuló kiírván, illy módon szoktatja kezét a' szép betűk' rajzolására. Ez valami nagyon czélszerű elmés kigondolás. Ugyanitt tárgyalatik részletesen a' tollnak metszése, tartása és sok más ide vágó czikk. De ez utóbbiak még ajánlatosabban adatnak elő *Tauber Károly* rajztábláján köre nyomva, író-kezek' és készülő tollak' ábráival, és magyarázó német-magyar textussal,

a' pesti lithographia-intézetben; és kapható ugyan a' pesti műárosoknál.

205.

A' vizfektü egyenes vonalban irhatás végett rajzóni meghuzdolás nélkül, p. o. fontosabb levelek' érdemében: tartson az ifju magának egy jó fekete tintával vastagon megleázott papirlapot, melyet a' beirandó finomnemü papirnak alája téve, és az átlát-szó tintás lineák' nyomán menve, egyenesen irand, minden rajzónvonások' és ezeknek vizsonti kidör-zsölése nélkülözttével.

206.

Szépíráshoz elmulthatlanul a' legjobb írószerek szükségesek mindenféleből. Mert tollnak, kéznek épen nem mindegy, akár durva, akár finom papirra irjunk. A' tisztasághoz tartozó csekély észrevétel, hogy legyen az írószerek körül mindig itatópapir kéznél, a' tollakat kitörölni, a' mocsító kiröczkölés' távoztatására. Iskolai füžeteit ha az ifju diszes kemény papirtáblákba téve tartja: jobb, mint összetekercselten, mi az írási kényelmet elrontja.

207.

A' szép művészetek' sorában még a' *táncz* sem mellőzendő, melyet az ifjak bár nem önmaguktól, de egymástól betanulhatnak. A' test' képzésére és az illedelmi ügyességre azt a' szolgálatot teszi ez, melyet a' gymnastica átaljában; 's mellynek állató részéül méltán is tekintetik. A' régi görögöknél és rómaiaknál táncz a' képző szép művészetek közé szá-mittatott, *) a' nemes neveléshez tartozott, és neki a' kilencz muzsák közül egy külön muzsája volt: Terpsichore. Tánczczal járt együtt több pogány is-

*) Érdekes tárgyalatot ide, láss a' Tud. Gyűjt. 1831. I.

tenek' tisztelése és ünnepe is. Egyébiránt táncz máig is minden mivelte és vad nemzeteknél az ifjuság' ártatlan multságainak egyike. Ama' Severus Cátói hangu classicus mondatnak: *nemo saltat sobrius* (értsed hozzá: *sed ebrius et desipiens*), — megfelel egy másik, ugyan classicus mondalék: *dulce est desipere in loco*. Azért ifjakat illeti a' táncz. Lessing pedig azt még aggkoruaknál is erényül veszi ama' genialis dalában:

Jüngling tanze! Wenn du tanzest,

Jüngling, so gefällst du mir.

Alter, tanze! Wenn du tanzest,

Alter, so gefällst du mir.

Alter, tanze Trotz den Jahren.

Welche Freude, wenn es heist:

„Alter, du bist alt an Jahren;

Blühend aber ist dein Geist.“

XV. Az öntanulásnak még három kut- fői: társalgás, szinpad és utazás.

208.

A' *társalgás* tanulónak mind tudományi mind erkölcsi tökélyesbülésére nagy befolyással van. Őt a' jó barát felfelé huzza, a' rossz alávonja. *Corruptus bonos prava consortia mores*.

209.

Belsőleg és gyakorta csak igen kevéssel társalkodjál. Egy pár elég. Egyébiránt is *amici fures temporum*. De a' jó barátot nem könnyen kell változtatni.

210.

Barátodat óvatosan válaszd; *) tudván, hogy az iskolai barátság tartós, mint Achillesé és Patroclusé, és malasztja az egész életre kiterjed. Hacsak lehet, náladnál különbbel barátkozzál, ne pedig alábbvalóval; ama' zsidó példabeszédként: „Ha barátot választasz, lépj egy fokkal fölebb; ha nőtársat, egygyel alább.“ Seneca' böles intése: keressed azokat, a' kik téged jobbra tesznek. Minden esetre barátod legyen jó keresztyén szülök' gyermeke; maga is szeplőtlen erkölcsű, értelmes, hibátlan testű, érzékű, tiszta beszédű, becsületérző, igazszívű, nem gögös, inkább szerény és tökélyre vágyó. Illyen ifjuval igyekezzél barátkozni; 's illyentől sok jó ragad rád. Az illyennel társalkodni becsületedre is válik. Mert *noscitur ex socio, qui non cognoscitur ex se.* Katonákkal, kalmárlegényekkel és akármelly rendű nem tanulókkal muzsák' fia óvakodand összebarátkozni.

211.

Szálláson (ha ebben válogathatsz) sok tanulóknak nem okszerű együtt lenni. Csöndes, kevés számú, jámbor háznép között legjobb az ifjunak egymagának szállásolni.

212.

Jó barátok szent elvül tegyék maguk között: egymásra gondos szemekkel örködni, és egymásnak

*) A' polgári társaságban mi jelekről ismerhetni a' rossz emberekre, részletesen előadja Wenzel Emmanuel prof. *Der goldene Schlüssel des menschlichen Herzens* című könyvében; magyarul kivonva Gorové László *Férfinak tökéletességeiben*, Pest, 1823. a' 287-dik lapon; — melly utóbbi könyv egészen is a' szellemdús realis jó magyar könyvek' egyike.

hibáit kölcsönösen megmondani. Az ifjak' önmíveléséhez ez elmulthatlanul szükséges. Seneca mondja: „Legyen mindenkor tanunk és örünk, kitől féljünk, kit tiszteljünk és a' ki előtt elpiruljunk.“ Mert mikor felserdült ifjak holmi aprólék illetlenséget követnek el, vagy nemtelen szokásokat öltenek fel a' nélkül, hogy maguk észrevennék: vajjon ki intse meg őket azok' távoztatása iránt? Szülőik-e? Azoktól távol vannak. Tanítóik-e? Azok' felügyelése rendszerint nem terjed kiebb az iskola' küszöbein; iskolában pedig, hol feszesen ülniök kötelesség, ifjak ugyis örködnek magukra. Idegenek-e? Azok nagy ifjunak átalják megmondani az igazat. A' hiba azonban csak marad, sőt megrögzik bennök; hátuk mögött leszólás, rágalom, kisebbités és megvetés követvén őket. Milly jól esik tehát, ha olyankor egy hiv barát négy szem közt figyelmezteti a' hibázót, és Mentorul szolgál neki. Egyébiránt, mivel jó barátok közül is valamelyik megeshetik és még valaha ellensegüinkké válhat; nem szükség hosszasan észreadnom, hogy barátinkkal csak úgy kell élnünk, mint Mózsés az ő pálczájával. Mindaddig, mig az pálcza volt, azt kezében tartotta és használta: de mihelyt kigyóvá változott, azonnal elfutott attól. (II. Mos. 4, 3.)

213.

Egyébiránt minden ifju azt az egész diszes tanulókart, mellyel együtt járja az iskolák' és akademiák' termeit, írja be fejenként, nevenként mind szíve' táblájára, mind emlékkönyve' lapjaira, eltörölhetlen betűkkel; és azt becsülni, tőle viszont becsülni mindig vágyjon. Mert a' haza' földén vele egy korban élő nemzedékből e' kis nyáj az, mellyel ő több éveken által huzamos baráti kapcsolatban állott;

mellyet ő legközelebb ismért, mellytől viszont ő is legjobban megismertetett; melly majd szétszóratva a' magyarhonban öt sok helyen emlegetendi 's ő is emlegettetik attól; — szóval, melly őt leginkább érdekli. E' bájos ifju körben tehát kiki úgy forgódjék, hogy abban senkit le ne nézzen, meg ne szomorítson, ne bántson, ne csufoljon, ellenségévé ne tegyen: hanem kedvező emléket hagyjon maga után minden szívben. Mert csak így reménylheti, hogy e' társai, az iskolai termekből kilépve is jóakarói maradnak, kik szerencséje' előmozdításán távolban és kéretlenül is dolgozandnak; és csak így örülhet valaha bármellyikkel összetalálkozni a' nagy világban.

214.

Társaságokba járni tanuló ifjunak nincs ideje. De egészen elhanyagolni azt sem kell; mert az ifju ekkor viszont félénk, emberektől buvó, bátortalan, hallgatag és ügyetlen lesz. Az olvasás szerez bőséget és tudományt; az írás és feljegyzés az olvasott mélyebben benyomja elménkbe: de a' szóbeli társalgás szerez könnyűséget a' magunk kifejezésében, és ügyességet. A' hány az ember, kivel összetalálkozunk és együtt vagyunk, annyi eleven könyv, mellyből sok mindenfélét tanulhatni. De látogatásra válasza ifju az olly házakat, mellyek a' széptetteknek és miveltségnek színhelyei; hol ártatlan összejövetelek vannak; hol mind a' beszélek, mind a' mulatkozások erkölcsiek; a' két nem mindenkor illendő távol-ságban tartatik egymástól. Legjobban czélt érhet az ifju e' részben, ha — ő maga falusi levén, — barátjának városi ifjut választ, azaz: ollyat, ki a' tanulási pályának helyén honos: mit tenni tanulónak igen tanácslunk is. A' finom társalgásnak és etiquet-

tenek részletes módját az azt tárgyaló legújabb könyvekből, *) és a' gyakorlatból tanulja meg minden ifju.

215.

Különösen a' szép nemmel társalgást illetőleg: azt tartják a' nevelő bölcsek, hogy ifjak' erkölcsét semmi sem miveli jobban, mint az erényes néberekkel társalkodás. Ez által lesznek jellemvonásaik kellemesebbek, durvaságuk simittatik, társalgási ügyességek kifejtetik. Ollyankor a' két nem mintegy kémül van egymásra, mindenik fél olly sajátságos tulajdonokkal levén felruházva, mellyek épen a' viszonyos örködésre szolgálnak. Valamint a' férfiak főleg alkalmasok megkülönböztetni az érdemeket a' hölgyekben: ugy viszont a' nőszemélyek mondják ki rólunk a' leghelyesebb bírálatot. De e' társalgásban egy nagy megeshető baj van, mellytől a' tanuló ifjut csakugyan eléggé nem félhetjük, és ő is magát eléggé nem óvhatja: a' szerelembe-esés valakivel. Az ifjunak első szerelme végetlen változásokat és következményeket gyakorol annak mind ifju- mind utóbbkori egész lelkületére és sorsára; — jót vagy roszt, ahoz képest, mint az első szerelemártatlan érzet volt és viszonztatott, vagy szeméremvesztett tilos, és megvettetett. Többször, mint nem, a' legkeserűbb szívfájdalmakat, legbensőbb gyötrődéseket, egész nyugalunk' és szabadságunk' elvesztését, eszünk' megzavarodását, vagy szintén a' megörülést vonja maga után. Minden önéletirók' munkáikban, első sze-

*) Illyenek honi nyelvünkön: Knigge, emberekkel társalkodás, ford. Kis János, Pest, 1821. — Venczel a' világi ember, ford. Pap Ferencz, Pest, 1816. A' mivelt Társalkodó, Pest, 1834. más nyelveken az e' tárgyú könyvek száma is legio.

relmök' rajzolója a' legérdekesebb és legjelent-
vényesb szakaszt teszi. Azt mondja Montaigne :
„Beszélj el legelső szerelmedet, és én viszont meg-
beszélem, lehetek-e barátod még ma!” Mivel pedig
a' szerelem olly édes méreg, melyet akkor nyelvünk
el gyakran, mikor éppen nem gondolnók: azért a' szép-
nemmel társalgásra nézve minden tanuló ifjunak az
a' jó tanács: hogy vagy kerülje azt egészen, vagy
szemesen örködjék szíve fölött, hogy ennek ajtaját
a' szerelmi láng elől szorgalmasan zárva tartsa.
Egyébiránt nem fojthatjuk el itt azt a' fontos észre-
vételt és megintést, hogy nagy világban a' hivatalok'
és szerencsék' osztogatásában a' szépnem titkon igen
tetemes befolyást gyakorol, és hatályosabb agens,
mint hinni hajlunk: melyért annak illően hódolni, és
kegyét minden tisztas uton keresni okos ifju egyed
sehol és soha el ne mulassza. Régi állítás: „asszo-
nyok kormányozzák a' világot.”

216.

Van egy neme a' társalgásnak, mely nem jár
csábítási veszélyekkel; melynek nagyszerű tereme,
hivatal, belépti díj nélkül és minden időn, szegény
gazdag tanulóknak egyiránt megnyitva áll; és a' mely
végetlenül tisztább, édesebb és maradandóbb élvezet-
tel kínálkozik, mint az élőkkel társalgás; 's ez: a'
minden évszázadok' és nemzetek' bölcséivel társalko-
dás, hátrahagyott becses munkáikban, vagyis: a'
minden nyelvű classicus írók' olvasása. De erről már
fölebb külön cikkben emlékeztünk.

217.

A' társalgási játékokat illetőleg, mineműek: az
ostábla, schak, kártyázás' nemei, billiárd, kupjáték
(kegel) 's a' t. mivel ifjunak itt sem szabad éppen
lenni jövevénynek Izraélben. Csak szenvedélylyé ne

hagyja azokat elfajulni. Betanulásuk azonban tul van az Autodidachia' körén, miután bármelly játékkal egy önmaga senki nem foglalkozhatik. A' billiárd és kupjáték névszerint — hol nem tiltvák, — derekas testgyakorlást is szereznek. A' lotteria nem társalgási, hanem u. n. hazardjáték, mellyre tanuló ifju pénzét nem pazarlandja. Egyébiránt ma már a' nemesebb játékok' megtanulására oktatást nyújtó külön iratok is léteznek német nyelven, részint nyomtatásban, részint köre metszett táblákban.

218.

Még megérintendők itten a' tanulók közötti társulatok. Ezek nagyon dicséretesek, az önmivelésre jótékony hatásuak, és önkényt keresendők, ha czéljuk: a' magány-együtt-tanulás és erkölcsképzés. De e' kívül, bármí más czélja legyen ifjak' egyesületének: az nem helyeselheto, részint azon okból, mivel általa az ifjak főczéljoktól mellékes törekvésekre elhivatnak; részint, mivel könnyen rossz szándék' gyanujára szolgálhatna alkalomul, — a' mit minden nemes keblü ifjunak messze el kell távolítani magától. Titkos és tilalmas political társulatoktól *) pedig, vagy pasquill-írók', álbankjegy-állevél-esinálók', szabad kőmivesek', ádam tánczok', 's m. eff. czimóságától minden tanuló ifju ugy óvakodjék, mint dögmirigytól. A' tanuló ifjak által adatni szokott tánczvigalmakat is hagyni lehetne; és ezt a' pénzüsszeget, mellybe azok kerülnének, idvesebb czélra fordítani. Ellenben a' szitkozódás' irtására, a' szesz italokkal élés és dohányzás' szüntetésére irány-

*) Egy eziránt intő angol költészetet: *The bloody book*, magyarul adva lásd az 1835-diki Koszoruban, a' 175. lapon: „A' véres könyv.”

zott társulatok iskoláinknak hangos dicséretére szolgálandónak az egész haza' színe előtt, — e' mi körünkben, melly (többek között) a' minden nemű összetársulatok' kora mind a' honban, mind külföldön. *)

219.

A' *szinpadok' járása*, tanuló ifjakra nézve az oktató intézetben rendszerint máig is a' megtiltott fák' egyike; kétségkívül azon okokból, mivel drága idejüket rabolja, a' szegény szülők' költségeit szaporítja és az ifjui szenvedélyeket idő előtt ébreszti vagy tüzeli, sőt gyakran erkölcstelen scénákat tükröztet ifjak' elébe. Melly okok a' tilalmazásra elég fontosak és érvényesek levén: szerény ifju az előljárók' intézkedésihez zugolódás és kíváncsi esenkedés nélkül szabandja magát. Mindazáltal az erkölcsi vagy bibliai szindarabok' játszásán az előljárók' engedelmével megjelenni: tanuló ifjunak is hasznos élvezet, — kivált ha az adandó színműdarabot ő már ismeri, vagy (nem ismervén) előre megolvassa.

Utazás.

220.

Az önmivelésnek majdnem nélkülözhetlen megkivántatása az *utazás* is; ennek olly hatása levén az emberre, hogy valakit az csak megérint, már nemesíti, — mint mondja Chateaubriand. **)

221.

Tanuló ifjak tehát el nem mulasztandják az utazást; és minden iskola-szünetkor körülnézendnek

*) Berlinben, Boroszlóban és Calw-ban (Württemberg.) a' lóhus-evésnek divatba hozása végett állítottak legujabban társulatok.

**) Ez elmés francia írótól egy érdekes czikk áll ezen tárgyról a' pozsonyi *Fillértárban*, 1835. 47. sz., melyet méltó megolvasni.

kicsit kicsit a' hazában; első utjukul vevén p. o. azon felekezetöki tanuló-intézetet, melly hozzájuk legközelebb, a' hon' iker-fővárosait, és az országgyűlést.

222.

Ifju a' honban legkényelmesebben utazand másodmagával, gyalog; ellátva szükséges utiköltséggel és több helyekre ajánló magán-levelekkel, fejez ruhá-csomóval, pálczával, 's más efféle gyalogutazási készüllettel. De azon vidéknek és helynek, melyet beutazni szándékozik, részletes leírását, sőt históriáját is előbb otthon olvassa meg, hogy így már elméletben tudjon mindent, mit természeti valóságában megnézendő leszen. Ide jó szolgálatot teend Fényes Eleknek koszoruzott statistikai nagyszerű munkája Magyarországról.

223.

Mikor már a' hazát nagyobb részint beutazta, és az europai nyelvek' szólásába magának némi ügyességet szerzett: csak akkor tegyen az ifju utazást külföldre is, közeleten vagy kiebb, — mint gazdasági körülményei engedik. Minden esetre az austriai birodalom cs. kir. lakának, Bécsnek szánand időt és költséget, hogy lásson ott testi szemeivel nagyszerű colossál és magas fényű alakokat, embertömegben, lakokban, épületekben, intézvényekben, tudományban, művészetben, kereskedésben, rendőrségben; és hogy lássa főleg az ő teljes fényében és hatalmában a' fejedelmi kormányt, és korán gerjedjen benne eziránt mély tisztelet és engedelmesség. Ha a' külföld' nyelvét nem tudván, az ifju mégis utnak indul: akkor (Baco-ként) nem annyira utaz, mint iskolába jár. A' bevégzett academiai tanok és

kivivott diplomák után a' tudományos czélu utazások külföldön, névszerint ifju orvosoknak, igen hasznosok és ajánlandók.

224.

Külföldre utazónak is a' magán-ajánló levelek legjótékonyabb szolgálatot tesznek; de a' mellyek már oda gyérebben nyerhetők, mint a' hazába. A' beutazandó külvidéknek is legujabb geographiai és statistikai rajzával előre meg kell ismerkedni. Fővárosokba érkezvén pedig legelső vásárlás legyen: azon városnak külön helyirata és ábrája; millyen könyv *Wegweiser*, vagy más efféle czimek alatt, minden nevesebb városról jö ki évről évre.

225.

Messze utazni csak nyugat felé vágyjunk. Mert különös, hogy az igazi emberisedés és miveltség csak nyugat felé vehetett irányt, és sem kelet sem dél neki nem kedvencz-hona. Ejszak pedig legkevésbé. Szinte egy intő könyv is létezik illy czimmel: „*Nur nicht nach Norden!*“ Utazásunkról pedig naplókönyvet vezetni igen okszerű foglalkozás.

226.

Idegen földön 's helyen az utazó egyik mindenkori figyelemtárgyává tegye: az ott főnálló rendőrségi szabályokkal ismerkedni, és a' nyilvánosan kitett ragaszokat 's táblákat megolvasni; — nehogy ezek' nem tudása miatt galyibába keveredjék. — De vannak külön könyvek tapasztalt utazóktól irva arról is, minő készüllettel kell indulni messze utazásra; mire kell vigyázni ebben 's abban az országban, városban 's a' t. *) Az illy munkákat, valamint a' tervezett

*) Lásd ide a' Tudom. Gyűjteményt 1818. VIII. 122. 1825. II. 89. Sirák VIII, 18—22.

országba tett legujabb utazási rajzokat előre megolvasni elmulhatlanul szükséges.

227.

Ifjak' külföldön tett utazásaik' minden eredménye oda irányozzék, hogy szerzett tapasztalásaikkal használjanak a' hazának és közjólétnek; — hogy saját szemeikkel meggyőzetvén arról, mi végebben külön-ség van a' magyarok és más mivelte európai nemzetek között; az édes magunkét emezekhez felemelni, és erényeiket utánózni tehetségünk szerint munkások legyünk. *Kalon esti* (ugymond Isocrates) *kai tas xenikas aretas mimeistai*, azaz: szép dolog a' külföldi erényeket is utánózni, p. o. a' német igazlelkűséget és a' francz finomságot. Azonban nem minden, a' mi külföldi, idves a' magyarnak is. Az utazott ifju tehát gondosan megválasztandja, a' külnemzeteket miben utánozza, miben ne. Utánózni őket egyedül csak a' jóban szabad, minők: azok' hatalmas rendőrségeik, idves intézeteik, kórházaik, kisededővő asyljaik, vasárnap i iskoláik, gazdáskodásmódjuk, tudomány, művészet, kereskedés, gépészet, tűz-, jég-kármentő, marha- és ember-életbiztosító társulatok, takarékpénztárak, 's m. t. Ellenben roszak és nem utánzandók: a' sok változékony divat, fényűzés, párvialdal, vallástalanság, életuntság, és az a' magyar lel-külethez olly igen nem illő csélcapság, erőltetett-ség, vagy feszen-gés. Annál kevésbé kell nemzeti szoká-sinkat az idegenekkel felcserélni; hanem inkább amazokat ezekkel csak ékesíteni és mintegy bokré-tával diszesíteni. Névszerint el ne ragadjon bennünket az angoloknak most felkapott átaljános utánzása, 's az angol fashion (olv. féschn, divat). Van Angolhonban is nem utánzandó, töménytelen számmal, mellyekből

csak az ifjuság' oktalan tanulási rendszerét *) hozom fel például, és azt a' népnevelés' nagy ügyében főnforgó ellenszegülést, mellyel az uralkodó egyház (high-church, olv. hájcsörcs) a' parliament' buzgó törekvéseit akadályozni meg nem szünik. Ha mégis valamely ifju *à l'anglaise* magaviseletet akar nyilvánítani, tehát ruházkodjék alul tisztán, fölül illedelmesen; legyen komoly, de igaz; kölcsönvevő, de pontosan megfizető és szavát tartó; becsületes és iparkodó; kevés beszédű, de tényű; szilárd erkölcsű és jó keresztyén. Ez az igazi angol divat, és noble-fashion.

XVI. A' jellemképzés.

228.

Tanuló egyednek minden öntanulása két nagyságu végczélt tartson kitűzve elibe, mellyek: a' felvilágosult ész és a' megnemesített erkölcs. Mindkettő magas czél: de az utóbbik mégis nagyobb az elsőnél, és minden ismeret-gyűjtésnek arra kell, mint legfőnségesebb életczélra, irányozni. Mert *omnis doctrina, demta pietate venenum est*. E' kettő aztán együtt teszi a' jellemet. Mellynek képzéséhez mulhatlanul szükséges az önmivelés; miután a' tanuló ifjak itt majdnem egészen csak önmagukra hagyatvák. Ők gyakran olly szülők' gyermekei, kik magok is neveletlenek, és a' kiktől tehát fiaik nem tanulhattak illedelmes önviseletet, vagy tán nemes erkölcsöt sem. Az iskolai tanítók főleg csak a' tanok' közlésére agg-

*) Lásd: Tud. Gyűjt. 1835. III. 113. Minerva 1827. Mártius. — Jó hogy az egyházi évet is nem kezdjük számlálni angol divatosan Mártius 25-kétől; mint magyar eleink hasonlólag számláltak a' 13-dik évszázadig bezárólag; — vagy, hogy a' nőeladást is nem utánozzuk.

nak és részök az erkölestárgyazó nevelésben inkább csak negativ mint positiv, — inkább csak abból áll, hogy ifjakban a' roszat tiltsák, gátolják, büntessék, mint hogy a' szépre, jóra, illőre őket fejenként és részletesen birják, — melly minden egyednél más más módszert is kívánna meg. Tehát az ifjak, erköl-cseik' javítására isleg többet maguk ügyeljenek. Hogy pedig ők e' nagy fontosságu munkához saját erejök-
kel is járulhassanak: mindenek előtt szükség önma-
gukat ismerniök. Mert csak úgy lehet az ember böl-
csebb és erényesebb, ha tudja, mi hiánynyal van.
Nyavalyáját ismerni, félig meggyógyulni. „Puto
multos potuisse ad sapientiam pervenire, nisi putas-
sent, se pervenisse: nisi quaedam in se dissimulas-
sent, quaedam apertis oculis transilissent:“ ugymond
a' bölcs Seneca.

Ház-Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

229

Az ifjui lelket diszesítő erények' koszorujában
legelőször megszerzendőnek gondolnók az *önisme-
rést*; ugymint a' melly nemzi mind a' többi erénye-
ket; 's mellynek hiánya vetemülteti el az ifjút a'
legtetemesebb gonoszokra; — következőleg az
erény' kátéjában ez a' legelső pont. Ha valakinek,
tanulónak szükség megismernie, mennyi sok fogyat-
kozással van még; és neki szól Persius' intése: „*Tecum
habita, et noris, quam sit tibi curta supellex*;“ és
Horátzé: „*Nec te quaesiveris extra*.“ A' régi mivelt
görögök ebben állították rejtezni a' bölcsességnek
egész titkát. A' legfőbb rangu oraculum Delfiben e'
törvényt viselte felírásul: *Gnothi seauton*, (ismerd
meg önmagadat); mellyért a' hellenek azt a' tör-
vényt *isteninek* is nevezték, és mind maguk hiven
megtartották, mind másoknak hévvel ajánlották. A'
legnemesebb lelkek az önismerést a' szerénységnek,

igazságszeretésnek, minden erénynek és boldogságnak legtermékenyebb anyja gyanánt nézték. Croesusnak, a' dus lydiai királynak Apollo egykor azt mondotta, hogy őt minden kincsei sem teendenék boldoggá; hanem, ha önmagát megismerendi, boldog leszen. Dávid izraéli királynak hasonlólag ez volt egyik mindennapi imádsága: „Uram! nyisd meg az én szemeimet, hogy magamat megismerhessem“ (Zsolt. 119.). Ifjak között is csak az önmagát ismerő igyekszend magasabb tökélyre; és megfordítva, melly ifju önmagával megelégtülten pöffeszkedik, az még az önismerés sanctuariumába nem jutott be, és utján jár a' szellemi anyagi boldogtalanságnak.

230.

Hogy az önismeréshez eljuthassunk, jól teendünk. Ha (a' magunk vizsgálásán és meggondolásán kívül) a' repkényes férfiaktól tanácsot kérünk és példajokat követjük; ha Xenophon, Epictet, Antonin, Plutarch, Seneca, *) Montaigne, Franklin' stb. irományaikból megtanuljuk: e' jeles bölcsek hogyan kísérlettek és javították mind önmagukat, mind másokat; hogyan vigasztalták sziveiket a' szerencsétlen napokban; mint tudtak óvakodni felfúvotságtól a' szerencsésekben. Kivált Éjszakamerikának ama' legfőbb disze és legbölcsebb ministere, a' halhatatlan és köztiszteletben állott Franklin lehet itten utánozandó magas példa, a' ki t. i. egyedül öngyakorlása által lett olly erényessé és boldoggá. Pythagorástól tanulta ő naponként mindjárt kora felkeltekor elrendelte azon nappali dolgait elméjében, 's azokat a' szerint végezte is el. Este lefekvéskor számot vett önmagától, vajjon a' követésül kitűzött erények el-

*) Ennek életírását lásd: Tud. Gyűjtem. 1825. IV.

len nem hibázott-e. Ha hibázott: szilárdul feltevé magában ujalag, hogy azt a' hibát többé sem fogja elkövetni. Sőt ismételt általhátság esetében büntetést szabott önmagára, melyet minden vonakodás nélkül ki is állott. Koczebue, a' nagy emberismerő dramaturg, külön jegyzőkönyvecskét tartott, melybe hibáit időről időre beírta, és a' mellynek gyakori megolvasásából észrevette, mennyire tisztult a' hibák' 's éretlenségek' salakjából. Minden esetre tanuló ifjunak ajánlanók, hogy az illy dicső példák után indulva, élte' folyásáról vezessen emlékiratot (memoires) önéletírást, vagy szinte napló-könyvet. Az önismerésre ez nagyon idves eszköz, és máskint is mintegy megkettőztetése az életnek. „Mert (igy ír Franklin) miután az életnek előlkezdése halandónak nem adatik: nincsen semmi ahoz közelebb hasonlító, mint annak minden múlt körülményeit eszünkben felfrisíteni; és emlékek' tartósabbá tévése végett, írásnak által adni.“

231.

Az önismerő ifju, korán észreveendi a' különbséget az ész és a' tudomány között: melly kettő nem ugyanaz. Az életre nem elég csak tudósnak lenni, hanem kell tudni lenni okosnak 's erényesnek is; 's ez a' kettő teszi a' bölcs embert. Van olly tudomány és tanulság, melly a' józan ész meggróntja, annak rossz irányt ad, és azt mintegy kifíczamítja. Mikor egy bölcs Salamon a' Moloch bálványának oltárt épít; Cicero asszonyilag hiuskodik; Luther ördöggel vesződik; Kepler asztrológiát hisz; mikor Oberlin lélek-látnok; Byron pedig szinte kakodoemonnak tett szerződést hordoz testén amuletképen: hol van itt az illő arány a' sok tudomány és ész között? Ellenben van józan ész sok tudomány nélkül is; és minő

szégyen, mikor a' tanulatlan egyed helyesebben bírál, erényesebben él, mint a' tudományosan kimivelt? Azon leend tehát a' tanuló ifju, hogy magát jó nemü elvekkal gazdagítsa, ismeretei és tapasztalmányi által benne az emberi józan ész élesüljön, igazán felvilágosíttassék, (mert van álfelvilágosultság is) és ferde irányt ne kapjon; — hogy becsület, szabadság, és minden világi dolgok felől megigazitott ítélete 's minden tényeiben helyes tapintata legyen; és hogy akármelly esetekben magát okosan 's rögtön feltalálja. Mert minden kitanult és megoltvasott könyveink után is legjobb könyv mindig belérzetünk, mellynek csak fel kell ébresztetni; 's aztán a' gyakorlati értelem és tapasztaltság.

232.

Az önismerő ifju szakadatlanul örködend magára, hogy nála mindenek jó rendben álljanak: szívében, fejében és külviszonyiban. Nemes erkölcsnek mind kezdete, mind utóbb folytonos és állandó bizonyos jele: a' rend és csin.

233.

Tanuló egyed tehát mindenét annak helyén tartandja. Nem hányja egyveleg össze tani 's írási szereit, könyveit, papírfüzeteit. Vigyázand, hogy azok be ne mocskíttassanak, 's meg ne sérüljenek; mellyért azokba hiábavalót sem irkáland. Könyveinek 's egyéb holmijének névjegyzéket irand. *) Annak idejében megfizet tanítóknak, kézmiveseknek, házi gazdának. Szóval: igyekszend sajátjává tenni a' pontosságot és *rend-érzék*et; tudván, hogy ordo est anima rerum.

*) Nagy könyvtárak elrendezését és kezelés-módját tárgyalja im e' könyv: Bibliothekonomie etc. von Constantin. Leipzig, b. Weber, 1840.

234.

Továbbá: külsejében mindenkor csinosan jele-
nend meg, de pajzánság' jelei nélkül. Mindent izlés-
sel teend, a' görög philosoph' intése szerint: „*Thüē
tais Charisin*,“ (áldozzál a' Grátziáknak). Szóval:
igyekszend sajátjává tenni korán a' *csin-érzéket* is.

235.

Az erények olly szövevényes kapcsolatban és
rokonságban állván egymással, mint a' sokféle tanok:
köztük is egyik a' másikat nemzi, segíti, ápolja.
Mindazáltal egyik mégis magasabb helyet foglal, több
mást magában rejt, és több uj erények szülőanyja,
mint a' másik. Az illy törzsökös erények' egyike im-
már: az *önmagán uralkodás*. — Az emberben két
egymással ellenkező fajú erő levén szüntelen harcz-
ban; a' testiség és a' szellem, az indulat és az ész
kormány, az állat és az ember; — korán oda kell
dolgoznunk, hogy az elsőbbek az utóbbiakon erőt ne
vegyenek, hanem mindenkor alárendezett szerepre
korlátoltassanak. Értem a' mindenkori uralkodni-tu-
dást önmagunkon, és névszerint: életkori hibáinkon,
millyenek az ifjukornál is megvannak; 's ölbéli szen-
vedélyünkön, minő hasonlólag minden egyedben ta-
lálkozik. Ezt szükség leginkább meglesni kinekkinek,
aztán zabolázni, vagy legalább jó célra irányozni.
A' ki magát ebben nem gyakorolja: ki rabja az el-
kényesült testnek, vagy bizonyos rossz szokásoknak,
ocsmány képzelgésnek, vétkes kívánságnak és ösz-
tönnek, szóval: a' testiségnek és állatiségnek, —
az nem lehet erényes állandóan; sőt jólléte minden
pillanatban veszélyezve van, és a' megfordulhatlan rossz
természet az ollyant elragadja irigykedésre, boszual-
lásra, adósságcsinálásokra, sőt szinte öngyilkosságra

's más czégeres vétkekre is. „Az a' legerősebb, a' ki önindulatján tud uralkodni.“ Péld. 16. 32.

236.

Az önmagánuralkodásnak egy idvezítő ágaskája: az *önmegtagadás*, a' *resignatio*. Ez tüdő, engedékeny, önmegadó, akaratját másokénak zugolódás nélkül alája rendező; — mellynek kivált előjárók és főnökök előtt van kimondhatlan becse és kedvessége; — mellynek jelszava: „Megtenni mindent, a' mi másnak tetszik; és eltűnni mindent, a' mi nekem nem tetszik.“ Horátz mondja: *Multa tulit, fecitque puer, sudavit et alsit.* És a' helvét Thucydides, Müller János így kiált fel: „Was ist der Werth des Menschen, wenn nicht Genügsamkeit mit möglichst Wenigen, Geschicklichkeit zu möglichst Vielem, und Entschlossenheit zu Allem!“ Semmi sem hoz pedig gyorsabb és nagyobb kamatokat, mint egy bizonyos naponkénti magunk meggyőzése. Mivelt ifju tehát nem ápoland ragyogó reményeket a' jövődőtől, nem epeszti magát a' füstbe mentteken, nem élend ábrándozó képzeletekben, érzelgésben; szép ideáljait nem keresendi a' világban valósitva, nem követelend emberektől sok jótétet, nála főlebb valókkal nem tűzend össze, nem küszködend, nem vitálkodand, nem nyilvánítand okosdit.

237.

Önmegtagadás a' szolgálatra készség, kedveskedés, megelőző szivesség, szóval: a' szép *önalkalmazás* is. *Placere bonis quam plurimis.* Nagy gög az és neveletlenség (melly kettő együtt szokott járni), midőn az ifju azt kívánja, hogy a' világ szabja magát ő hozzá, nem pedig magát ő a' világhoz. Az illy éretlen elv teszi az ő ifju hevét gyűlöletessé és szerencsétlenné; elidegenítvén attól minden jó ér-

zésű embert. Kiki a' maga szerencsájének kovácsa *); és pedig az önalkalmazás' útján legbiztosabban. A' kedveltető magaviselet átalján egy olly pénzdarab, melly az azt adónak semmijébe sem kerül és kevés becsű; de az azt elvevőtől gyakran végtelen nagyra becsültetik.

238.

Tanuló és szerencsevárandó ifju előtt mindenü embertársának becsülete szent levén, megelőzve becsülend ugyan mindeneket, — kitkit rangja és sorsa szerint, és nem goromba senki iránt: de névszerint főnökök, előljárók és jóltevők iránt, — szülőitől kezdve fel a' koronás fejedelemig, — nem bir elég engedelkenységet és tiszteletet nyilvánítani; a' függési szent kötelékeken járdalni, és a' *pietas erga majores*-t (mellyet már a' hajdani rómaiak főerényképen megkívántak ifjaikban,) sértetlen elvül megőrizni szóban, tényben. Nevelt ifju rosztat senkiről nem beszél; de jóltevőiről épen nem. A' kinek szárnya alatt él, azt nem kisebbíti, arra nem panaszkodik sem élőszóval, sem levélben; annak családját bántatlanul hagyja; asztalát, háztartását nem fitymálja; és a' hálátlanság' fekete bélyegzetébe magát nem keveri. Minden alárendezett ifjunak szól ama' kolostori intés, mellyel hajdan a' kolduló szerzetes utnak bocsáttatott; „Vade! officium tuum praesta; mundum, quo vadere vult, tu vadere sine; sed de *Guardiano semper bene loquere*.” Sok ifju megsiratta már, hogy nyelvét kötve nem tartotta, és ez élet-szabály ellen vétett. Talán nem is mondok sokat, ha azt állitom, hogy e' törvényben függnek Móses és a' próféták az egész polgári élet-ügyességre (*savoir-*

*) E' mondásról erkölcsi értekezést lásd Csontos-tól. Kasán, 1830.

vivre) nézve. Három étetszabály a' fő, ugymond Socrates: az okosság, szemérmesség és hallgatás. *) Hallgass nyelvem, nem fáj fejem.

Virtutem primam esse puta, compescere lingvam:
Proximus ille Deo est, qui scit ratione tacere.

239.

Minden beszédében nyilvánítsa' tanuló ifju, hogy ő a' mivelődés' útján halad, és a' miveletlen pór-seregtől különbözik. Hazudás, czikornyás és paszomántos beszédek, káromkodás, eskü és szitok távol számüzve maradjanak tőle; azokra magát ne szoktassa, nyelvét azokkal ne fertőztesse és nemzetét ne gyalázza. Magyar szitkokhoz analogon nem létezik egy mivelte nemzetnél is. A' németek, kevés számú szitkaikkal közöttünk vannak. A' franczok' nyelve szitkokban igen szegény és szűz. Az angol szitkok: *Saint Pauls your eyes*, (szent Pál' hüvelyke); *Gods flesh's, Gods fish's* (Isten' hús, Isten' hala); az utczaseprők szitka pedig: *Damn' your eyes*, (szidom önszemeit). Nagy ideje, hogy azon gyalázatos vendégeknek szép nyelvünkben, már egyszer mi is utat adjunk; és a' magyar ajkat ocsmány szójárásokkal ne undokítsuk. Tanuló ifjakat illeti pedig itt is, példájokkal hangot adni a' javító ujitásra.

240.

A' beszédi óvatosságnak fölötte áll, és szélesbb terjedtségű erényes tulajdon: a' *szerénység*, mely-

*) A' sok életügyességi maximák közül a' legszebbek az erdélyi muzeum XI. füzetében olvashatók; minden együtt pedig az 1835-diki Tud. Gyűjt. X. köt. elején. Ama' konyha-diákságu rimeket: „vive honeste, bibe modeste,” etc. lásd Tud. Gyűjt. 1836. VI l. 47. Boldogulás' mestersége, franczból ford. Kiss János, 2-dik kiad. Pest, 1830.

nek jelszava: non videri, sed esse. Realis tanuló ifju nem fog hiúzkodni, nem magával hetvenkedni; társaságban nem magáért kitenni, nem mások fölött ragyogni vágyni; sőt mindig kevesebbet nyilvánít a' világ előtt, mint a' mi valójában. Quo quisque est doctior, eo modestior. Maga-elbizásra még a' többieket homályba borító kitünő talentom sem jogosíthat fel senkit. Mert a' világi előmentségre sokkal többet tesz a' szerencse, mint a' talentom; és gyakran megtörténik, hogy a' vékony talentomu egyed utóbb szerencsésebb, mint az a' talentomaival kevés, ki őt valaha lenézte. Azt mondja egy keleti példázat, hogy egy csepp viz leesett valamikor a' tengerbe. „Oh! kiálta, micsoda semmi vagyok én ennyi tömérdek vizözönben!” De egy drága katyló ezt meghallván, elnyelte a' szemérmes cseppet, mely aztán annak gyomrában idővel egy megbecsülhetlen drága gyöngyszemmé változott; mostan pedig, a' persa király diademáját ékesíti, minden más rajta diszelgő gyöngyök fölött. Azokat szokta Isten többnyire felmagasztalni, kik önmagukat megalázzák, és csekély érdemeikkel nem hánykolódnak. „A' ki magát megalázza, felmagasztaltatik.” (Luk. 18. 14.) A' délczeg és vakmerész magaviselet legcsalhatlanabb jele a' miveletlenségnek, vagy csak a' miveltiségre nem vágyásnak. Szerény ifju, botlás és megütkezés nélkül menend által a' világon; mig a' főnlátó minden léptén megütkezik. A' többször már felhozott Franklin, beszéli életírásában, hogy ő 18 évü korában Pensylvaniában tett utazásából megtérvén Bostonba, mint születési helyére, Mather lelkészt meglátogatta. A' lelkész az ismert jeles ifjut nyájasan fogadta, és midőn ez búcsut vőn, őt a' házból kikisérte rövid uton. A' kijárási ajtó itt olly alacson

volt, hogy az embernek meg kellett hajulni, ha fejével az ajtópárkányban megütközni nem akart. Franklin utközben szíves kalauzával beszélybe elmerülten nem nézett előre óvatosan. „*Hajuljon meg ön! Hajuljon meg ön!*“ rivallá hirtelen a' lelkész. De Franklin már azon pillanatban érezte homlokán az ajtópárkányba ütközést. „Juttassa eszébe ön ezt a' kis bal esetet gyakorta, — válaszolá erre a' lelkész. Ön még fiatal, és csak most lépendő be a' nagy világba. Ez útján gondja legyen önnek meghajulni; 's azzal sok megütközést elhárítand.“ A' moral-leczke az ifju Franklinra olly mély benyomást tön, hogy arra még 79 éves korában is jól emlékezett; és elbeszélte azt Mather lelkész' egy fiának, im' ez ígéket kapcsolván hozzá: „Boldogult atyánknak e' jó tanácsa, fejembe, szivembe mélyen vésve, nekem mindenkor nagy hasznu volt; és azt még most is eszembe juttatom, valahányszor a' kevélységet megbukni látom; és nem egy ifju teszi magát szerencsétlenné az által, hogy fölötte magasan hordozta orrát.“ — Szerénység óvandja meg az ifjakat a' párviadalba keveredéstől is; melly egyébkint nem csak erkölcsileg, hanem polgárilag is bűn és tilalmas merény. — Magahitt ifjak' kijózanulása és észrejövése végett Gorové László egy módszert ajánl, melly némellyeknél tán foganatos lehet. „Szeles ifjat maga-mérséklésre olly hamar és olly sikeresen semmi sem bir, mint az ollyan gyülekezetbe menetel, a' mellyben magánál sokkal több és jelesb tulajdonságokkal felruházott férfiakat szemlél, kiknek tündöklő fénye mellett ő csak egy aluvó szikra, az irás' szava szerint nem lévén méltó azok' saru-szijait megoldani. Nem mérhetvén csekélységét hozzájuk, de nem is képzelvén, hogy illyen ritka tökélyü emberek a' föld' színén ta-

lálkozhasanak: lefornak minden duzzogásai, ele-nyésznak minden füstjei és csak önsemmisége lebeg szemei előtt.“ *) De a' szerénység jól összefér a' bátorszivűséggel és ön-becsérzéssel; mellyek nem csak nem vétkek, sőt erények. Ugyanis

241.

A' *bátorszivűség* világi életre egyik nélkülözhetlen erény, mellyhez már ifju korunkban illő szoktatni magunkat, hogy ismeretlen emberekkel találkozáván ne vadaskodjunk. Egyébiránt ez az erény önkényt megjövend, ha jól állnak a' dolgok fejünkben, szivünkben, zsebünkben; és ha emberekkel készakarva társalgunk ottan-ottan. Tulság ez erényben a' vakmerészség.

242.

Mi a' *bátorszivűséget* nagyon ápolja és a' nemes ifjut minden utaiában 's legtitkosabb rejtek-helyeiben ör-angyalképen kísérje: az legyen (az Isten' félelmén kívül) az *önbecsérés*, a' maga személyének becsülése és a' jó hir-névre vágyás. Az önmagát becsülő és másoktól is becsültetni vágyó ifju érzi a' maga emberi becsét és tisztes önviselését. Roszat, vagy csak nemtelent végbe vinni önmaga előtt is szégyenl. A' nyilvánosságtól soha sem fél. Mindenkor és minden helyen úgy cselekszik, mintha az egész világ látná; úgy szól, mintha az egész világ hallaná. Tulság itten az önbizottság; valamint a' szerénységben viszont az önelvetés. A' horátzi *aurea mediocritas* és a' francz *juste milieu* itt is az igaz életphilosophia. Legyen tehát a' nemes magyar ifju ne öskevély, se érzelgökényés vagy sérülékeny (aprehensiv), — de nemesen büszke és becsület-

*) Férfiúnak tökéletességei. Pest, 1823. I. 129.

érző. Az erény' pályáján nyomos megmaradás végett, némelly poedadog bölcsek' tanácsa szerint, a' tanuló ifjak okosan teendenek: ha valamely becses emléket tartanak szemeik előtt szülői' házuktól, íróasztaluk vagy ágyuk fölé felfüggesztve; vagy valamely nagy férfiúnak képét, ki utánzásukra méltó. Nem különben idves táplálékot nyujt ifjunak az önbecsérzésre, családi és keresztneveinek mindenkori szeme előtt tartása, mellyek emlékeztessék vagy a' jeles elődök és hasonnevű férfiak erényeik' utánzására, vagy a' nemtelenek' hibáinak és fogyatkozásainak távoztatására. Keresztségi neve pedig még különösen szolgáljon neki ösztönül, megfelelni azon értelemnek, mellyet az kinyom. Igy p. o. a' ki *János* = kegyelem-dús, az igyekezzék lenni maga kedveltető; a' ki *Mihály*, utánozza amaz arkangyalt Judásnál 1. 9. és tusakodjék vitézül a' vétkek' és tudatlanság ördöge ellen; a' ki *József* = szaporító, csatolja minden tökélyeit a' szaporítás' eszméjéhez; *István* = koronás; *Péter* = szikla; *Sándor* = jeles hős; *András* = híres családú; *Károly* = bátorszívű; *Ferencz* = szabad; *Lajos* = vitézkedő; *Augusztus* = fényes, dicsőséges; *Julius* = fiatal, 'stb.

143.

Jeles tanuló egyedben még uralkodó két jellemvonás: a' *szorgalom* és *lelkesültség*. A' méhszorgalom legyőz minden elébe tóduló akadályt, és a' fényes talentomokat is kipótolja. A' lelkesültség viszont kötelességeit, pályáját és egész jövődjét magas szempontból nézeti vele, — mi aztán szorgalmát megszentesi, csudaerővel ösztönzi, és oltatlan lánggal potentzirozza. Ez pedig valami menygyei láng, melly világít is, melegít is jótékonyan. Rokonszokra ez ama hellasi bölcsek' enthusiasmusá-

val, mely Plátóban még ma is olly hájoló erővel bir; ama' római költész Virgilnek hevével, melyben e' sorokat írta: „sacra fero Musarum, ingenti percussus amore;“ — és azzal a' szent ihletéssel, mely hajdan az apostolokat olly nagyszerű tények' végbevételére elragadta. Legujabb idökorunkban is ez a' szent láng tétetett a' haza' oltárára példátlan áldozatokat; és ez van meggyújtva 's ég folytonosan sok nemes honfikebelben. Szóval a' jóféle lelkesültségnek bizonyos foka nélkül, jeles tény soha és sehol nem jöhet létre, — következöleg jeles tanulás sem. Az ifjui lelkület pedig ez erényre kiváltképen fogékony. De mivel ez a' legistenibb láng fajulhat el legkönnyebben átkozott gonosz irányra, elváltozván majd ábrándozó képzelgéssé és rajoskodássá, majd vakbuzgás- és fanatizmussá, monomaniává, erényért és szabadságért dühöngéssé: hogy szép heve illy tulságokra ifjut ne ragadjon, fölötte a' jó elvek örökösöknek.

244.

A' szabadságért dühöngési tulságot különösen illetöleg: az (fájdalom) e' mi korunkban sok ifju-kelt megrohan, és pedig a' legjelesebbekét. A' tévedés mindenkor a' szabadság felöli álfogalmakból veszi származását. Szükség tehát, hogy azok jókor megigazittasának, nehogy ámitó képnek, vagy alávaló czandrának tömjénezzünk, mikor egy istennőnek tömjéneezni vélünk. Arra szolgálandnak az itt következő sorok, szánvák névszerint az igazi szabadság eszméje' kifejtésének.

245.

A' szabadságnak többféle nemeit szükség megkülönböztetni, ugymint: a' lélek' és test' szabadságát, 's a' politicait.

246.

A' lélek' szabadsága az, midőn az ember nem rabja a' tudatlanságnak, testi kívánságoknak, világi javaknak, vétkeknek és szenvedélyeknek. 'S ez egyedül maga a' legigazibb szabadság. — Ez áll minden egyed' hatalmában, következőleg az ifjakéban is; kiknek tehát arra törekedni nemcsak megengedtetik, sőt erény. Ez ad becset a' polgári és nemesi szabadságnak is. Ettől nem foszthat meg senki és semmi; szinte még a' szerencse' viszálya sem. Illy értelemben szabadok lehetünk a' vashétkókban és a' legembertelenebb kényur' szolgálatában is; — mint hajdan Regulus, Valeriánus, Plato, Diogenes és más nagy bölcseségű 's jellemű férfiak valóban igen gonosz urakat szolgáltak, a' nélkül, hogy ez által önsorsukat mostohábbá tették volna; ők maradván folytonosan és igazán uraiknál sokkal szabadabbak. Ennek ellentéte a' lelki rabszolgaság, midőn az állati ösztönöknek csudálatos szeszélyek- és rut szenvedélyeknek, tudatlanságnak és balvéleményeknek rabjai vagyunk. 'S ennél viszont gyalázatosabb rabszolgaság rajtunk nem lehet.

247.

A' testi szabadság az, midőn személyünkre nézve nem vagyunk korlátozva; járhatunk kelhetünk, munkálhatunk önkényünk és akaratumk szerint; midőn nem függünk senkitől, annál kevésbbé kényurtól; midőn nem állunk szolgálatban, kivált nemtelenben; és midőn tagjaink 's testünk nincsenek sem békóban, sem börtönben. *) De ez a' szabad-

*) 'Ennek volt szentelve Lacedaemonban hajdan külön ünnep a' *Hyacinthus ünnepe*; mellyen a' rabszolgák együtt vendégeskedtek uraikkal; sőt ezek szolgáltak amazoknak. De másnemű szabadságünnepekről régieknél, a' historia nem emlékezik.

ság már igen alája van rendelve a' módosításoknak és szerencse változásinak; úgy hogy a' polgári társaságban megfosztatnak attól nem csak a' kihágók és kártékony gonosztevők, hanem néha jeles egyedek, sőt egész ártatlan családok és nemzetek is; — mint ez utóbbi esetekre az amerikai ültetvényeken kinlódó néger rabszolgák siralmas példa előttünk. Megfosztvák attól sokképen minden hivatalnokok; és meg a' tanuló egyedek is, kivált a' szegény sorsuak; úgy mint a' kiket szülőik, tanítóik, elöljáróik' rendelkezései, tanulói kötelességeik, sorsuk, állomásuk és külső körülményeik majd tágabban majd szűkebben beszorítva és korlátozva tartanak. Hanem tudván, hogy ez javukra irányzó 's elmellőzhetlen beszorítás: okos ifju ennek örömet alája veti magát, és illynemű teljes szabadságról nem is álmodozand, melly neki csak veszélyhozó lenne, és azért meg sem engedtetik.

248.

Azonban nem is e' két neme a' szabadságnak az, melly korunkban annyi sok főt tart szédelgésben: hanem a' *politikai*. Ez pedig ama' kettőnél még korlátozottabb; mint ez bővebben feltűnend, ha a' polgári szabadságnak mind tévedéseit, mind igaz eszméit összevesszük.

249.

Eltévedései a' polgári szabadságnak, midőn valaki abban véli azt keresendőnek, hogy: 1) ne függjünk se királytól, se törvényhatóságtól, se világi se egyházi törvényektől, ne szülőinktől, tanítóinktól, elöljáróinktól; 2) hogy a' monarchiákat felforgassuk; 3) hogy a' népet tegyük souverain-né és a' kormányoztatandónak a' kormányzót alája vessük; és hogy 4) félre tegyünk illedelmet, erkölcsöt, 's tol-

juk ki a' világból főleg a' keresztyén vallást. Egyik balgább tévedés a' másiknál. *)

250.

Balga tévedés és ábrány mindjárt az első. Mert a' ki polgári társaságban élni akar, az tartozik eredeti jogainak egy részét feláldozni, hogy a' polgári társulat jótékonyságát élvezhesse. Beszorítás nélkül országos állodalom nem állhat fön; csakhogy az nem mindenikben ugyanaz. Egész életünkön által a' sokféle életkor, sors, hivatal és állomás nem egyéb, mint a' kapcsolatok' és függés' változtatása; úgyhogy a' legszabadosabb életmód is csak kedvezőbb módosítása és árnyékolata a' függésnek, mellyből egyedül a' halál' révén buvhatunk ki. Teljes függetlenség, határtalan önkény, korlátlan szabad-tetszés, és féktelenség polgári társaságban meg nem állhat; és a' ki elléléről ábrándozik, az csak vegyen búcsút szép honától, és keresse agyrémeit az oceáni vadon szigetek' nyers lakosinál, — hivatalra lépést pedig épen eszeágában se tartván.

251.

De balga ábrány volna az is, miszerint azt hinnök, hogy a' trónokat kellene felforgatni, ha a' szabadság' fáját akarnók felszegezni. Ki a' békét, — ezt a' minden szép művészet, tudomány, mesterség, kereskedés, gazdáskodás és előmentség' szoptató hű dajkáját, — szereti, és jó lelkü polgárkép' akar tekintetni: az bizonyosan nem lehet király-ellenség, hanem király-barát; ennek vallván magát nem hízélgésből, hanem benső meggyőződésből, im ezen okokra nézve.

*) A' szabadságról itt következők, nagyobbrészt kivonat Tschirner lipcsei professornak e' hires munkájából: Reactionssystem. Leipzig, 1824.

252.

A' legfőbb hatalom' bitorlása helyt találhat a' köztársaságban szinténugy, mint monarchiában; és a' polgári szabadság' ideálja a' köztársaságokban sem valósult meg. Hellasban respublicanusok voltak, kik az igaz lelkű Aristidest száműzték, és egy Socra-test kényszerítettek méregpoharat üríteni. A' rómaiak respublicai hatalommal verték rabigába a' félvilágot. Mi több: az ó világ minden respublicáiban divatozott a' rabszolgaság. Hogy a' monarchiai állodalom az emberi nem' előhaladásának és kifejlődésének sem akadály: kiviláglik abból, hogy a' respublicák sem tudtak többre menni, mint a' monarchiák; — holott inkább, az európai száraz földön lakozók mi, állodalmaink alatt, lettünk a' legboldogabb és legműveltebb világrész. Aztán: valamint a' respublicának, úgy a' monarchiának is megvannak az ő sajátságos elsősegei. De végre is, az európai nemzetekkel évszázadok óta mintegy összenőtt monarchiai állodalmak, nem dulathatnának fel másképen, mint egy világot megrendítő 's egész Európára romlást hozó erőszak, küzdés, vérontás, zavar és felfordulás által: melyekből még valaha üdv háramlanék-e a' nemzetekre vagy még több baj a' mostaninál, az olly problema, mellyet elméletben 's előre, halandó meg nem oldhat.

253.

Még balga ábrány pedig a' nép' souverainségéről szóló uj divatu tan is. Mert ha akar lenni király, szükség, hogy az mindenek fölött magasan álljon, mint megsérthetlen, mint független (a' törvényektől függést kivevén); mint a' legfőbb hatalom' tulajdonosa, körülövezve mindennemű földi dicsőséggel és ragyogvánnyal. Csak így felelhetnek meg királyok a' trón'

méltóságának; csak így teljesíthetik nagy hivatásukat; és csak így lakozhatnak ők is bátorságban azok között, kik oltalmuk alatt állnak. A' népekben az önkormányzásra részint a' megéretség hiányzik, részint az egy akarattal közjóra munkáló tiszta keblü 's kezü egyedek. Nevesen honunkra nézve az illy átalakulás épen nem volna kívánandó; mert itt egy human monarchia alatt is lám mennyi az ellenkező és egymás ellen dolgozó párt; hát ha magunkra lennénk hagyatva, hány Caraffák és Robespierre-k támadnának, — miután rajtunk a' török átok ólomsúlylyal nyomaszkodik!

254.

De nem kevésbé ábrányos tévedés az is, midőn a' szabadság' akadékaul a' keresztyén vallást vesszük, és olly balvéleményt ápolunk, hogy e' vallást, — mint már elidősültet, — a' világból ki kellene küszöbölni. A' történetírás ellenmondhatlanul bizonyítja, melly bokros érdemei vannak a' keresztyén vallásnak és egyháznak az emberi nemzet körül. A' ker. egyház olly áldott intézet, melly Európa minden népeit nevelte; melly a' királyokat igazságosságra és kegyelmességre, az alattvalókat viszont hűségre és engedélyre oktatta; 's a' melly az életnek legfelségesebb czéljait mozditja elő most is folytonosan. A' keresztyén tan oldja meg a' földi élet rejtélyes problémáját megnyugtatóván; a' legtisztább erkölcsi törvényeket plántálja a' lélekbe, és a' hitnek tartalékot, erőt 's életet nyújt, midőn azt szent oklevelekre alapítja, szent történetekhez kapcsolja és áhítatossági gyakorlatok által ápolja. Tevéleges (positiv) és kijelentett vallás nélkül az ember emberileg nem létezhet. Hogy pedig különösen az evangeliumot pusztá vallási philosophia és polgári er-

kölccstan a' világnak soha ki nem pótolhatják: azt legközelebb a' francz forradalmi események élő példában tanusítják. A' polgári szabadságot ugyan a' keresztyén vallás nemhogy akadályozná: sőt inkább az az ország lenne a' legszabadabb, hol a' keresztyénség' parancsolatai vezérelvekkép' minden lelkekbe benyomódnának, — mint meg van írva: „Ismerjétek meg az igazságot, és az szabadokká teend titeket.“ (Ján. 8. 32.)

255.

És így tehát az igaz polgári szabadság hol leend feltalálható? Ott, hol országilag alkotott törvények parancsolnak. Miben álland pedig az igaz polgári szabadság? Abban, ha a' törvényeket önkényt elismerjük és magunkat azokhoz szabjuk; ha saját erőnk és elszántságunk szerint teljesítjük kötelességinket; készakarva hódolunk minden behozott rendnek, illedelemnek. A' legszabadabb polgár pedig az leend, ki tulajdon indításából, minden külok és kényszer hozzájárulta nélkül, mind az és mind azt tevő, mire egyébként a' büntetéstől 's ítételtől félés kényszerít. 'S ez aztán az igazi philosophia. Az illy szabadsági eszme a' józan, melly a' monarchiákkal is szépen összeférhet. Ezt ajánljuk azért minden ifju egyednek is. Ez válik igaz becsületökre és javukra. *) Ők tehát soha nem eresztendik ki szájukból e' szókat: „*Nekem nem parancsol senki!*“ Az illyen elvü ember szörnyeteg, nem polgári társaságba illő, hanem a' Cannibálok barlangaiba. A' fékeflen szabadságot ifjakba csak nagy gög, uralkodás-vágy, értetlenség és megromlott szív sugalhatják. Szerény és tiszta szívü ifju örömmel forgand a' törvénytábla

*) Megolvasásra méltó könyv ide: Somogyi Károly. koszoruzott pályamunkája: a' törvények iránti engedelmességről. Buda, 1841.

korlátok között is, és (mivel a' jótékony bilincseket örömezt hordozza) elég szabadon. Meg nem sértendi a' függés' szabályait se király, se egyházi, világi törvények, se előljárók vagy illedelem iránt társalgásban, mulatságban; — nem sérti azt meg legkivált a' tanítók, mint lelki szülői, annál kevésbé pedig a' jó testi szülők iránt távolban is; megemlékezvén az Isten' könyvének még kis korunkban betanult amaz intéséről, Hallgasd, szerelmes fiam, a' te atyádnak bölcsességét; és a' te anyádnak oktatását el ne hagyjad; mert kedves ékessége' lészen a' te fejednek, és aranyláncz a' te nyakadban.“ (Péld. 1, 8. 9.)

256.

Már föntebb a' tanulási modorban és stylképzésben utasítottuk ifjainkat az élő és elhunyt jeles férfiakhoz, mint tőlök *utánozandó* példányokhoz; mit ezennel viszont a' jellemképzésre és magaviseletre nézve hasonlólag ismételünk és ajánlunk. De itt már mégis óvatosabban szükség eljárniok, hogy utánozásuk rabszolgai affectált szembetűnő és nevetséges majomi ne legyen. Sok ifju az előtte mély tiszteletben álló rokon', tanító', lelkész', szónok', művész', vagy honfi' jellemét az által véli utánozni, ha annak szólejtését, járását, test-mozdulatait, tény-modorait, szóval: benne a' külsőt utánozza. Ez álutánozás, és csak betűszerinti. Tudjuk pedig, hogy a' *betű megöl*, és csak a' *lélek* az, melly *megelevenít*. Csak a' lelkületeknek a' mienkhez társítása értetik itten: mi belsőkben láthatatlanul megyen végbe, és ugy szólván ragályképen. Külsőkben mindenikünk ugy szép, mint kitkit az Isten megteremtett. A' természet' ura mindenegy embert sajátságos mintára alkot; és se nem akarja se meg nem engedi, hogy egymáshoz több egyed hasonló legyen. A' ki pedig a'

természet' szavának ellenére, mégis más valakihez erőlködik lenni hasonlóvá, az balga ifju és azok' seregéhez tartozik, kikiről mondja Horátz: „Vos imitatores, servum pecus!”

257.

Tanuló ifjak igen szoktak nézni arra, mi a' *divat*, azaz: hogy, a' miként tesznek a' legtöbbször, ahoz szabja magát kiki. Mi ám hagyján az adiaphorák és ártatlan dolgok körül. De mindig különbséget kell tenni a' divat és kötelességek, szokások és erkölccstan, hypothesisek és örök szent igazságok között. Az elsőbbséget követni, vagy nem követni szabad: de az utóbbiakat követni *kell*. Amazok változhatnak, és egyik évszázadban 's helyen másként lehetnek, mint a' másokban: de az utóbbiak változást nem szenvednek és ugyanazok maradnak a' 19-dik évszázadban is. Tehát a' szülőknek engedés és azok' tisztelése; a' nálunk érdemesbék, tapasztaltabbak, a' hatóságok, elöljárók, törvény és király iránti hódoltság; az áldott keresztyén vallás, melly (tisztán felfogva) örök időkre és az egész világ' használatára számított, és soha el nem évülhető vallás; valamint annak külső gyakorlása, templombajárás, éneklés, imádkozás 's a' t: soha divat' és korszellem' *) tárgyai nem lehetnek, és a' 19-ik évszázad' közös-közepén is minden honi tanuló ifjutól megvártnak. Melly ifjak pedig e' szent kötelességeket és viszonyokat nagy pajzánon a' divatok' sorába vélik számíthatandóknak, és évszázadunkba nem illőknek: azokat minden nemesebben érző és gondolkozó ifju (quorum praecordia Titan e meliori luto finxit) mál-

*) A' jelen korszellem' rajzát, 6 és 5 láb-mértékű elmés versekben adva, olvashatni *Századunk*-ban, 1842. 1 sz. És Tud. Gyűjt. 1829. VI.

tán elutasítja magától, és példájokat nem követi. Már Mózes meghagyta: „Ne kövessed a' sokaságot a' roszra.“ (II. Mos. 23.2.)

358.

A' tudományos műveltségnek egyik becses gyümölcse: a' minden nemzeti 's vallási pártok, felekezeti és kastai előítéleteken fölülemelkedés. Legyen azért ez is korán diszed magyar ifju! Éljen minden vallásu, nemzetü és életkoru hontársiddal békességben. Ne kárhoztass senkit, se siron innen se siron túl; hanem légy szerető és *türelmes*. Nem kell kivánni, hogy minden fának ugyanazon héja nőjön. A' tudomány még nem elegendő a' polgári erényes élethez: hanem szükség, hogy a' felvilágult ész' lámpája a' felebaráti szeretétnek olajával tápláltassék a' szívekben. Türelmetlenség és vakbuzgas mindenkor félszeg műveltségnek vagy szeretetlen szívnek jele. Azért intolerans ember soha se légy; és lelked ne részesüljön soha abban a' bűnben, hogy honfitársaid vagy társnőid szíveiket egymástól elidegenítenéd. Sőt az intolerans embert még barátodnak se nevezd soha. „Non est magnum, si unusquisque secum sentientes magis diligit; sed cum nobis contrariantibus pacifice posse vivere, magna gratia est, et laudabile nimis, virileque factum,“ — ugymond Kempis Tamás. Ajánlanám ide egy csekély munkám' olvasását: „*Vallástűrődelem' példái.*“ Pest, 1826.

259.

Ifju szorgosan *figyeld* mindenre, valami körül van és történik; valahol jár, kel, lakik és megfordul; mindenre, a' mi rá viszonylik, és a' mivel ő kapcsolatban áll. Vegye hasznát szemeinek, füleinek

mindenütt; és ragadjon meg minden alkalmat, melly neki valami széppel, hasznossal kínálkozik. Minden-egy tan és ügyesség, mellyet magadnak szerezzs, megannyi kimaradhatlan és biztos nyeremény a' jövőre. „Discendum est, — ugymond Isagoge-jában a' tudós philolog Gessner, — discendum, quidquid discendi occasio offert; *) licet non statim scias, quorsum prosit. Sic pecunias colligunt homines. Non multum discent, qui diligenter nimis computant.“ El ne mulassa tehát tanuló ifju, megnézni mindent, valami nevezetes a' városban, mellyben sok-napjait tölti; és annak közeletén; — mindent, a' mihez csak juthat. Nyilvános gyűlésekben megjelenend; átutazó művészek' mutatványira (panorámákra, viaszfigurákra, automatonokra, régiségekre, ritka állatokra is t. eff.) pénzét kiadni nem sajnálja. Figyelemmel kísérendi, a' naptár meg-megtekintésével a' jövő muló napokat, mellyekre virrad; és észreveendi az évfordulatok' physikai, polgári, egyházi és családi nevésségeit; az öt különösen érdeklő családi ünnepekre és napokra is ügyelvén. Sőt ha vannak helyben más felekezetű tanulók, és a' kedvező alkalom önkényt kínálkozik: örömet társalgand azokkal is; és intézetökkel, iskolai rendszerökkel ismerkedvén, sok újat látand, halland. Egyszersmind így korán szoktatja magát türni és becsülni más felekezetű hontársait szeretettel: mire hazánkban olly nagy a' szükség.

260.

Még azt is legmagányabb hited szent czikkei közé számitsd, ifju barátom! és tőled el se hagyd

*) Miket nem lehet embernek kitanulni soha; és mikben marad örökre tudatlan a' tudós fő is: elősorolja a' Tud. Gyűjt. 1835. IX. 59.

ragadtatni senkitől: hogy erény létez, sőt szakadatlan előhaladás 's örök kifejlés van a' világi dolgokban; és az emberi- nem elrendeltetése, a' határtalan tökélyesülés. E' remény és hit szilárdon alapul: az ember' természetén, a' világtörténetek' tanuságán, és ez isteni világkormányba vetett hiten. *) „Legyetek tökéletesek, mint a' ti mennyei atyátok tökéletes!“ A' kik ezt az igazságot nem hiszik, vagy a' kik szinte az erény' létezésében is kétkednek, elmeborunak, tespedésnek párthivei, és a' népnevelésnek nem hő akarói; azok ne legyenek soha barátaid. Az illy gondolkozásu embert jeleld meg magadnak, mint az összes emberi nem' esküdt ellenségét. Lelkére nézve *hic niger est*; hunc tu (mi care) caveto. Melly ember a' tudatlanságot készakarva pártolja: elősegíti és ápolja, az vétkes mind azon rossz tényekben, mellyek' kutforrása a' tudatlanság, valamint annak, ki a' világító toronyban a' fáklyákat kioltaná, mind az ebből származó hajótörések méltán volnának tulajdonítandók. Azért te is, nemes honi ifju! mint egyes dicső lény a' világmindenségben, azon felséges feladathoz képest élj mindenkor erényesen, és elvül tartsad: *tökélyesülni és előhaladni megállapodás nélkül, mind halálig*; egyszersmind a' tökélyesülést, józan ujitások és idves reformok által körödben és hatásod szerint terjeszteni 's előmozdítani. Így tanusithatod legszebben a' hazafinság' erényét.

261.

Végre az önmivelésnek legmagasabb tökélypontjául erkölcsi tekintelben, tűzze maga elébe minden ifju a' hitet és a' vallásosságot, különösen pedig

*) Böven kifejti mindezt, a' föntebb idézett *Reactionssystem*.

a' *keresztyéniséget*. Minden világi tudomány is csak úgy legyen előtte becsben, ha ama' keleti csillaghoz hasonlít, melly a' bethlehemi gyermekhez vezérlette a' bölcseket. Valami attól élvezérel, *anathema esto*. A' keresztyén valláskísérje őt, mint életének angyali melodiája, minden léptén, nyomán. Ezt vallani belsőleg is; az illető szentegyházba eljárni, a' Bibliában vasárnaponként olvasni: tartsa egyik szellemi élvezetének. A' mi szent, azt soha senkiben nem csufolandja, de a' *csufolók' székeiben sem ülend*; és a' ki a' szentet gúnytárgyává teszi, — még ha tanítója volna is, — azt gyanus szellemű embernek nézze. Ne is utánozza e' részben a' franczokat, kiknek ledérsége hamar minden szentet lábbal tipor; ne az olaszokat, kik viszont a' vakbuzgás' rabszolgái; hanem utánozza a' *realis* németeket, kik előtt a' józan vallásosság olly nagy böcsben áll; sőt (a' felkapott divat szerint) utánozza földtekén a' legdicsebb solid nemzetet, az ángolt, mellynek főjelleme az, hogy — jó *keresztyén*.

262.

'S mostan immár, üdvez légy nemes keblű tanuló honfi! ki az öntökélyesítés' magas ősvényén az előadottak szerint kívánsz járni, vagy már is járdalsz. Légy boldog és szerencsés élted' minden napjaiban. Örködjenek fölötted a' legéberebb és legnyájasabb geniusok; és érd el tiszta szived' vágyásinak legkedvesb czélját minélelőbb. De te már is boldog ifju vagy és szerencsés; boldog az öntudatban, ifjusági kötelességeid' mindenoldalu betöltésében, és ártatlan élted' folyama' belérzetében.

Veled dicsekszik a' haza belföldinek, külföldinek, —
 mint virágdús becses oltoványgyal a' hon' kertjében.
 Rajtad örülnek tanítód, jó barátid és rokonid. De
 örülnek kimondhatlan magasztos érzelmekkel édes
 szülőid, — elhunytan még az egekben is. Mert
boldog méh, a' melly téged hordozott; és az emlék,
a' mellyeket te szoptál!

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
 Székelyudvarhely

T a r t a l o m.

	Lap
Előbeszéd	III
I. Önbírálás, szám	1
II. Tanácsadó a' hivatalválasztásban	9
III. A' tanulásról általán	18
IV. Az emlékerőnek ápolása	27
V. Tanulók' életrendje	35
VI. Nyelvek' studiuma	43
VII. A' tudományok' tanulásáról	54
VIII. Olvasni és kijegyezgetni hogyan kell?	60
IX. A' könyvekről általán	76
X. A' minden tanulóktól megolvasandó könyvek' czim-jegyzéke	83
XI. Különösen a' régi classicusokról	89
XII. Különösen a' Bibliáról	102
XIII. Stíl-képzés	112
XIV. Művészetek	127
XV. Az öntanulásnak még három kutfői: a' társalgás, szinpad és utazás	132
XVI. A' jellemképzés	143

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

132

Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely